

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Jitka Wohlgemuthová

Kolínská humanistická společnost na přelomu
16. a 17. století

The humanist society in Kolín on the break
of the 16th/17th centuries

Praha 2010 vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Má diplomová práce byla napsána pomocí materiálů, které se nacházely ve Strahovské knihovně, v Knihovně Národního muzea, v Národní knihovně České republiky a ve Státním okresním archivu Kolín. Ráda bych na tomto místě poděkovala pracovníkům těchto institucí za jejich ochotu. Také děkuji svým rodičům za jejich bezmeznou trpělivost a podporu. Největší dík však patří vedoucí mé práce prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za její podnětné postřehy a návrhy, které mi pomohly při psaní této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 27. července 2010

Anotace:

Předkládaná práce se zabývá kolínskou intelektuální elitou na přelomu 16. a 17. století. Vedle charakteristiky kolínského městského organismu (sociální stratifikace, městská a církevní správa, školství) věnuje pozornost zejména vztahu měšťanů k literatuře. Podobně jako v jiných královských městech tvořili tamní vzdělanci etabloující se z absolventů pražské univerzity volnou (neorganizovanou) společnost, jejíž zájmy se projevovaly nejen vlastnictvím knih a členstvím v literátském kůru, ale i vlastní literární tvorbou zaměřenou na humanistické latinské básně vydávané ve formě drobných tisků. Za pomoci rozboru pramenů městské provenience a pramenů literární povahy se práce snaží postihnout jmenované aspekty raněnovověké městské kultury. Zvláště se pak zaměřuje na sledování vazeb autorů na další osoby či instituce, především na bývalé profesory a spolužáky z pražské univerzity, městské rady a královské úředníky. Podstatnou částí práce jsou medailony nejvýznamnějších osobností spjatých s Kolínem, k nimž patřili Ioannes Colerus, Matěj Fragarius, Matouš Hosius, Jakub Krčín z Jelčan, Jan Pachta z Rájova a Jan Rosacius.

klíčová slova: humanistická společnost – intelektuální elita – Kolín nad Labem – humanistická literatura

Annotation:

Presented essay is focused on intellectual elite of the town Kolín on the turn of the 16th and 17th century. Apart from the characteristics of Kolín town life structure (social stratification, town and church administration, education system) also the burgess interest for the literature is here analysed. Analogous to the social Gross in other royal towns also local erudites originating from graduates of the Prague University created a free company interested in books, membership in the literature group and writing of latin poems in the style of humanism issued as small prints. On the basis of the analyse of urban and literature sources this study tries to describe aspects of urban culture in the period of early modern history . Namely it is concentrated on contacts of authors to other persons or institutions, preferably on previous teachers and schoolmates from the University, citizen councils and royal administrators. The dominating chapter of this essay are profiles of the most important persons matched with the town Kolín – Ioannes Colerus, Matěj Fragarius, Matouš Hosius, Jakub Krčín from Jelčany, Jan Pachta from Rájov and Jan Rosacius

Key words: Society of humanism - intellectual elite Kolín nad Labem – literature of humanism

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Prameny a dosavadní zpracování problematiky	8
3 Kolín nad Labem v předbělohorské době.....	13
3.1 Dějiny města do roku 1547.....	13
3.2 Kolín po roce 1547.....	18
3.3 Kolínské obyvatelstvo, jeho sociální skladba a městské elity.....	22
3.4 Městská správa v Kolíně.....	27
3.5 Církevní správa.....	30
3.6 Škola.....	32
4 Kolínská intelektuální elita a její vztah k „literárnímu umění“	37
4.1 Renesance a humanismus v českém prostředí a jejich vliv na literaturu.....	37
4.2 Jazyková stránka	45
4.3 Knihtiskaři a knihtiskárny.....	50
4.4 Kolínské literátské bratrstvo.....	54
4.5 Kolínské knihovny.....	56
5 Kolínští autoři.....	59
5.1 Kolínští rodáci.....	60
5.2 Autoři pobývající v Kolíně.....	63
5.2.1 Matouš Hosius.....	63
5.2.2 Matěj Fragarius Jahodka a velké zemětřesení	70
5.2.3 Jan Pachta z Rájova.....	74
5.2.4 Jan Rosacius Sušický.....	77
5.2.5 Ioannes Colerus a básně městské radě.....	80
5.3 Znaky latinské humanistické poezie na příkladu děl kolínských autorů.....	84
6 Závěr.....	88
7 Pravopisné poznámky.....	91
8 Seznam pramenů a literatury.....	92
9 Seznam příloh.....	104

1 Úvod

Život v raněnovověkých královských městech měl mnoho rovin a byl nepochybně bohatý a pestrý. Jeho poznání může jít dvěma cestami. Jedna se zajímá o politické, správní, hospodářské, sociální a kulturní aspekty vývoje města a zkoumá tedy město jako celek. Druhá cesta uplatňovaná u nás především v posledních dvaceti letech má opačný výchozí bod zkoumání. Vychází od jednotlivců a zaměřuje se na jejich každodenní život a zakotvenost v sociálních a kulturních strukturách. Na křižovatce těchto dvou cest leží způsob, jak proniknout k městům, jejich obyvatelům a zejména k měšťanským elitám, které jsou také nejlépe poznatelné, na přelomu 16. a 17. století u nás. Distinktivními rysy, které elitu obecně již od středověku vymezovaly vůči ostatní společnosti, byly postavení, majetek a vzdělání. Všechny tři rysy jsou spolu úzce spjaté a jeden podmiňuje druhý. První dva v českých zemích jasně vyrůstají z politického a sociálního vývoje po husitských válkách. Během nich se vytvořil ambiciózní třetí (městský) stav, který zprvu postupoval na žebříčku moci, od konce 15. století však musel svádět boj zprvu se šlechtou a později i s panovníkem, aby si své získané pozice udržel. V této situaci sehrála v rámci městského prostředí důležitou úlohu rostoucí vzdělanost, která městům přinesla nová pole realizace, především v oblasti literatury.

Cílem předkládané práce je na příkladu menšího královského města v Polabí postihnout projevy vzdělanosti a humanismu a jejich sociální pozadí v rámci městského organismu na přelomu 16. a 17. století. Při bádání v oblasti problematiky humanistické společnosti máme dvě možnosti. Buď se můžeme zaměřit na jednotlivá centra humanismu (Praha, Olomouc) a v jejich rámci na výrazné jednotlivce a družiny, nebo na královská města, u nichž lze lépe postihnout obecné tendence vlivu humanismu na městskou společnost. Při psaní diplomové práce jsem se vydala druhou cestou a vybrala jsem si město Kolín nad Labem. Tato volba nebyla náhodná. Ačkoliv Kolín patřil velikostí a počtem obyvatel k menším královským městům, ležel nedaleko Prahy v těsném sousedství Kutné Hory a procházely jím významné cesty, především spojnice Prahy a Vídně. Co je však vzhledem ke studované problematice zásadní, je fakt, že ve druhé polovině 16. století bylo město domovem významných humanistických osobností, jako byli Mikuláš Alethin, Matěj Fragarius, Matouš Hosius, Jan Rosacius nebo Jan Pachta z Rájova. Určitý čas tu pobývali i další humanisté, z nichž je třeba jmenovat Matouše Borbonia a Ioanna Colera. Z Kolína pocházeli Jan Colonus de Petrinis, Petr Hubáček, Jakub Krčín z Jelčan či Jan Kříž.

První část práce je věnována různým oblastem kolínského městského organismu. Po

úvodním nastínění dějin města od nejstarších dob po rok 1618 následují kapitoly o sociální skladbě města, o městské a církevní správě a o školství. Průzkum městské správy a školství je základem pro následná detailnější pozorování v oblasti měšťanské kultury a života a sociálního ukotvení vzdělavců. Otázky, které se tu nabízejí, zní: *Jaké bylo intelektuální prostředí malého královského města na přelomu 16. a 17. století? Jaký byl podíl příslušníků intelektuální elity na správu města?*

Druhá část práce se nejprve snaží zodpovědět obecné otázky: *Jaký byl vliv humanismu na českou literaturu a v čem se projevoval? Jak vypadala jazyková otázka na přelomu 16. a 17. století?* Poté se pozornost přesouvá k samotné kolínské intelektuální elitě a k jejímu vztahu k „literárnímu umění“. V příslušných kapitolách je zpracován rozbor knihoven kolínských humanistů, popis fungování literátského kůru při chrámu sv. Bartoloměje a jsou tu také zmapovány vztahy místních autorů k tiskařům.

Třetí, prosopograficky pojatá, část práce na základě rozborů dedikací a textů vybraných autorů ukazuje především vzájemnou provázanost humanistické společnosti. Následně podává medailony jednotlivých autorů, jejichž díla jsou různým způsobem spojena s Kolínem. Autoři, kterým se práce věnuje po stránce životopisné a literární jsou Ioannes Colerus, Matěj Fragarius Chrudimský, Matouš Hosius Vysokomýtský, Jan Pachta z Rájova a Jan Rosacius Sušický. Hosiovi, Pachtovi a Rosaciovi už bylo v odborné literatuře věnováno několik článků a Rosaciovi, respektive jeho rodu, celá diplomová práce, na Colera a Fragaria však historikové zapomínali. Proto je jedním z vedlejších cílů této práce představit právě tyto dvě osobnosti. Závěr práce tvoří shrnující kapitola o znacích humanistické literatury na příkladu děl kolínských autorů.

2 Prameny a dosavadní zpracování problematiky

Pro poznání života vzdělaných příslušníků městské elity se nám nabízí několik typů pramenů. Z pramenů hmotné povahy můžeme jmenovat předměty osobní potřeby dochované ve sbírkách regionálních muzeí, obrazy a náhrobky umístěné původně v kostelích, ale i samotné domy, kde tito lidé bydleli.¹ Kvantitativně nesrovnatelně bohatší je pro raný novověk skupina pramenů písemné povahy. Zahrnuje v sobě v první řadě texty městských knih, osobních dokumentů a literárních děl, dále prameny normativní povahy, účty a další materiály. Tradičně vede cesta badatelů přes první dva typy pramenů. Z literárních děl jsou pak využívána jen díla odborná nebo stojící na pomezí odborné a umělecké literatury, jako například kroniky nebo historie. Vzhledem k tomu, že se umělecká literatura vyznačuje fikčností a estetickou funkcí, přistupují k ní (nejen) historikové zabývající se raným novověkem s určitou nedůvěrou. Má pro nás vůbec nějakou výpovědní hodnotu? Můžeme jejím prostřednictvím poznat soudobou společnost? A jakým způsobem?

V českém měšťanském prostředí vznikala především od druhé poloviny 16. století v oblasti literatury zejména latinská humanistická poezie. Nejde o okrajový jev, který by zaměstnával několik jedinců, ale o masovou záležitost. Díky dostupnosti knihtisku nebylo pro autory problémem své skladby jednoduše vydat. Jejich nedílnou součástí byly dedikace významným osobnostem nebo blízkým přátelům. Funkcí skladby tak byl nejen estetický účinek, ale i poděkování či žádost o přízeň. Zároveň v sobě dedikace obsahuje mnoho informací o autorovi a dedikantovi, jako jsou povolání, titul, působišťe a přátelské a příbuzenské vztahy. Z dedikací pak můžeme poznávat sociální zázemí autorů, jejich sociální síť. První, kdo využil těchto informací z humanistických rukopisů a tisků, byl Antonín Truhlář při psaní *Rukověti humanistického básnictví*. Jeho je proto možné označit za průkopníka bádání o českém humanismu z hlediska sociálního a historického. Truhlářova *Rukověť* zůstala nedokončena a jejího vydání se ujali až v 60. letech 20. století Josef Hejnic

1 Literatura k dějinám hmotné kultury raného novověku: Václav BŮŽEK (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbřlohorské době*, in: Opera historica 1, České Budějovice 1991.; Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, in: Jihočeský sborník historický 53, 1994, s. 23–43.; Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbřlohorských Čechách. Prameny, metody, stratifikace*, in: Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 72 an.; Tíž, *Interiéry domů v jihočeských předbřlohorských městech. Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu*, in: Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. s. 113–127.; František HAAS, *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, in: Sborník Vysokého učení technického v Brně, Brno 1964, s. 97–135.; Karel HETTEŠ, *O hmotné kultuře pražského měšťana 16. věku*, in: *Kniha o Praze*, Praha 1964, s. 197–214.; Zdeněk HOJDA, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627 – 1740*, in: Pražský sborník historický 27, 1994, s. 47–104.; Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury I – II*, Praha 1985–1997, zde zvl. sv. II/1, 2.

a Jan Martínek, kteří původní Truhlářovo dílo doplnili a upravili. Oprostili se přitom od jakéhokoli hodnocení jednotlivých autorů. Pětisvazková *Rukověť humanistického básnictví* čili *Enchiridion renatae poesis* je tak vlastně katalogem autorů a tisků.² Neocenitelné jsou v ní především podrobné životopisy osobností a místa uložení děl s dodnes platnými signaturami. V návaznosti na práci na *Rukověti* vydal Jan Martínek sérii článků o metodických přístupech k humanistické poezii, které vycházely v Listech filologických.³ Upozorňoval především na množství biografických zpráv, které je možné z tisků vyčíst. Dalším důležitým počinem této generace badatelů bylo uspořádání konference v Liblicích, ze které vzešel podnětný sborník *Humanistická konference*.⁴ Tím se však na dlouhou dobu zájem o latinskou humanistickou literaturu uzavřel. Prakticky až v současné době najdeme historiky, kteří ji znovu objevují. Jsou to například Jana Ratajová, Lucie Štorchová, Jana Hubková nebo Marta Vaculínová, ze starších dnes již nežijící Eduard Petrů.⁵ Humanistickým tiskům se věnují také v Olomouci, kde Vědecká knihovna v Olomouci pořádá každoročně přínosnou konferenci s názvem *Problematika historických a vzácných knižních fondů*.

Na otázku, proč stojí latinská literatura raného novověku v pozadí odborného zájmu, existuje několik odpovědí. Za prvé v rámci literární historie byla latinsky psaná literatura zmiňována jen okrajově, protože centrum pozornosti se soustředilo kolem česky psaných textů, které spadají do onoho slavného „zlatého věku“ české literatury. Už v tomto označení není žádné místo pro latinské skladby, ačkoliv latinská a česká literární produkce 16. století jsou dvěma stranami téže mince. Za druhé mnoho skladeb vznikalo jako mechanická řemeslná práce, a proto nelákají literární historiky, kteří hledají v dílech estetický účinek a ne jen mechanicky poskládaná slova. A konečně za třetí historie jako taková se věnovala předbělohorskému období sice ve velké míře, ale především v otázce politických dějin. Na kulturní dějiny zpravidla zbyla jen poslední drobná kapitolka rozsáhlých syntéz. Určitou

2 Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví – Enchiridion renatae poesis I–V*, Praha 1966–1982. Vzhledem k tomu, že se jedná o nové vydání s řadou úprav, budu u dalších citací uvádět jen jméno Hejnicovo a Martínkovo.

3 Jan MARTÍNEK, *O pramenech životopisných údajů o českých humanistech*, in: Listy filologické 93, 1970, s. 196 an.; Týž, *Zkoumání vztahů německých humanistů k českým zemím*, in: Listy filologické 94, 1971, s. 69 an.; Týž, *Přínos edic k poznání humanistické literatury*, in: Listy filologické 97, 1974, s. 26 an.; Týž, *Humanisté a mecenáši*, in: Listy filologické 110, 1987, s. 25 an.

4 Jaroslav VOREL (ed.), *Humanistická konference 1966*, Praha 1966.

5 Jana HUBKOVÁ, *Exil Fridericha Falckého v letácích jeho doby*, in: *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5. – 6. listopadu 1998, Ústí nad Labem 2001, s. 184–209.; Lucie STORCHOVÁ – Jana RATAJOVÁ, *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.; Týž, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží*, Praha 2009.; Eduard PETRŮ, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996.; Marta VACULÍNOVÁ, *Milostná a přírodní lyrika Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v dobovém kontextu*, in: Sborník Národního muzea, řada C, Praha 2000.; Týž, *Latinské průpovědi a citáty v památnících Knihovny Národního muzea*, Folia historica Bohemica 22, 2006, s. 111–120.

změnu v pohledu na dějiny přinesla historická antropologie rozvíjející se u nás v posledních dvaceti letech.⁶ V jejím duchu vznikla například publikace *Člověk českého raného novověku*, která se zaměřuje na každodenní život různých sociálních skupin.⁷ Neopomněla měšťana, umělce, učence, tvůrce literárních děl a čtenáře. V této vyjmenované řadě představuje slovo měšťan bez nadsázky hyperonymum pro slova ostatní, protože zájmy městského stavu se v 16. století silně orientovaly na umění, především umění literární.

Zatímco latinská humanistická literatura stále čeká na zájem badatelů, téma urbánní problematiky zažívá v posledních letech konjunkturu, a to v zahraničí i u nás. Z českých historiků je třeba jmenovat Jaroslava Millera, Ludmilu Sulitkovou, Marka Ďurčanského nebo Jana Kiliána. Z prací dříve vydaných autory Jaroslava Pánka či Jiřího Peška, Eduarda Maura, Václava Ledvinku a Petra Vorla.⁸

- 6 Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar 1996.; Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I–III*, Praha 1999.; Týž, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.; Jan HORSKÝ – Zdeněk R. NEŠPOR, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepiscství, sociologie a sociální antropologie*, in: Kuděj 1, 2004, s. 61–82.; Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (eds.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.
- 7 Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (eds.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007. Další literatura k tématu: Michaela HRUBÁ (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000.; Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996.; Richard van DÜLMEN, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003.; Jiří PEŠEK, *Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku*, in: *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna*, ed. J. Radimská, Opera Romanica 4, České Budějovice 2003, s. 183–196.; Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (eds.), *Ponížení a odstrčení, města versus katastrofy*, in: Documenta Pragensia 16, Praha 1998.; Ludmila SULITKOVÁ – Hana JORDÁNKOVÁ, *K otázkám kriminalizace a marginalizace městského obyvatelstva předbělohorské doby (na příkladu královského města Brna)*, in: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740)*, in: Opera historica 11, eds. Václav Bůžek a Pavel Král, České Budějovice 2006, s. 601–615.
- 8 Výběrově: Marek ĎURČANSKÝ, *Nymburská registra z let 1629–1634 jako pramen k dějinám pobělohorské emigrace*, in: *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5.–6. listopadu 1998, ed. Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2001, s. 291–294.; Týž, *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*, in: Documenta Pragensia XXI. (Osm set let pražské samosprávy), Praha 2002, s. 93–101.; Týž, *Agenda podkomořího věnných měst a podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání. Několik poznámek k praxi za třicetileté války*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.–5. května 2004, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 32–36.; Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2008.; Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (eds.), *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, in: Documenta Pragensia XXVII, Praha 2008.; Eduard MAUR, *Urbanizace Čech v raném novověku*, in: Historická demografie 25, 2001, s. 5–64.; Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta*, Praha – Litomyšl 2002.; Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé, Město středovýchodní Evropy (1500 – 1700)*, Praha 2006. Týž, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát: Pokus o základní komparaci*, in: Český časopis historický 100, 2002, č. 3, s. 522–554.; Týž, *Urbánní historie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*, in: Český časopis historický 103, 2005, č. 4, s. 861–884.; Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*, in: *Česká města v 16.–18. století*, Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991, s. 15 – 36.; Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.; Ludmila SULITKOVÁ – H. JORDÁNKOVÁ, *Nepředvídatelné fenomény v životě raně novověkého města (na příkladu Brna předbělohorského období)*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1–2,

Při psaní diplomové práce jsem vycházela ze dvou hlavních souborů pramenů, a to z kolínských městských knih a z literárních pramenů. V rámci kolínských městských knih najdeme nejvíce záznamů ke sledované problematice v pamětní knize (*Liber memorabilium*),⁹ v knihách trhových (*Libri contractuum*),¹⁰ v knihách testamentů (*Libri testamentorum*)¹¹ a v pozůstalostních inventářích¹² a v knihách radních protokolů.¹³ Všechny tyto knihy jsou uloženy ve Státním okresním archivu Kolín, ve fondu Archiv města Kolína. Pamětní kniha byla vedena od roku 1501. Nejvíce zápisů v ní pochází ze druhé poloviny 16. století, kdy do ní byly vkládána také svědectví o manželského původu měšťanů. Vedle velkého množství těchto svědectví tu samozřejmě najdeme záležitosti, které byly projednány městskou radou, a také opisy privilegií. Regesty zápisů z pamětní knihy byly vydány Stanislavem Petrem v časopisu *Práce muzea v Kolíně*.¹⁴ Zvláště při rekonstrukci obsahu kolínských měšťanských knihoven jsem využívala knihy testamentů a pozůstalostní inventáře. Jim se ve své diplomové práci věnoval Roman Kolek.¹⁵ Z jeho poznatků jsem následně vycházela při hledání testamentů, které obsahují zmínky o knihách a literátském bratrstvu. Pro poznání městské správy jsem využila trhové knihy, kam byly v Kolíně zapisovány obnovy městské rady. Radní protokoly jsem používala pro doklady konkrétních případů z různých oblastí městské problematiky.

Latinské literární prameny jsem shromáždila na základě průzkumu *Rukověti humanistického básnictví* a české za pomoci *Knihopisu*.¹⁶ Jednotlivé tisky a rukopisy se nacházejí převážně v Knihovně Národního muzea, v Národní knihovně České republiky a v Knihovně Strahovského kláštera. V Kolíně, konkrétně v Regionálním muzeu Kolín, je uložen rukopisný *Kolínský kancionál* z roku 1517.¹⁷ Některé tisky vydané ve formě jednolistů byly už v 16. století svázané do konvolutu známého dnes pod názvem *Sborník Dobřenského*. Ten je uložen v Knihovně Strahovského kláštera a jeho digitalizovaná kopie byla zpřístupněna

Z pomocných věd historických XVI, 2002, s. 707-720.

9 Státní okresní archiv Kolín (dále SOKA Kolín), Archiv města Kolína (dále AMK), bez inventárního čísla (dále bez inv. č.), *Liber memorabilium*.

10 SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., *Libri contractuum* A V (1541–1565), A VI (1565–1604), A VII (1604–1635).

11 SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., *Libri testamentorum*, B I (1542 – 1583), B II (1584 – 1687).

12 SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Listiny v záležitostech církevních, sekce XIX.

13 SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Knihy radních protokolů a obecního zastupitelstva z let 1341–1945.

14 Stanislav PETR, *Pamětní kniha města Kolína od roku 1501*, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 3, 1984, s. 3–73.

15 Roman KOLEK, *Kolínské testamenty a pozůstalostní inventáře z let 1542 – 1687*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Praha 1998.

16 J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I–V*; Zdeněk Václav TOBOLKA, *Knihopis českých a slovenských tisků až do konce XVII. století*, Praha 1925– (dodatky vydávány dosud).

17 Regionální muzeum Kolín, Sbírkový fond staré tisky, Kolínský kancionál, signatura 80/88 K1517.

v rámci projektu *Manuscriptorium*.¹⁸

Z historiografických prací o Kolíně jsem se mohla opírat především o *Dějiny královského města Kolína nad Labem* z pera Josefa Vávry, které poprvé vyšly roku 1888, a o *Dějiny kolínského školství* od Jaroslava Schneidera z roku 1947. Dále jsem vycházela z řady článků časopisu *Práce muzea v Kolíně* a ze sborníku *Archivní prameny Kolínska*. Sledovaným obdobím v Kolíně se z badatelů zabývají vedle zmiňovaných Stanislava Petra a Romana Kolka také Miroslava Jouzová a Ladislav Jouza.¹⁹

Vzhledem k tomu, že je literatury ke zkoumanému tématu velké množství, nemohla jsem ji na tomto místě uvést všechnu. Proto budou další zásadní práce zmiňovány průběžně v textu.

¹⁸ Dokumenty jsou přístupné na adrese www.manuscriptorium.cz

¹⁹ Miroslava JOUZOVÁ, *Kolínští humanisté 16. století*, in: Documenta Pragensia XXVII, *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, Praha 2008, s. 559 – 579.; Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA, *Renesance na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1530–1650*. Kolín 1999.

3 Kolín nad Labem v předbělohorské době

3.1 Dějiny města do roku 1547

Polabská nížina byla Slovy osídlena již od pravěku, přičemž nejstarší nálezy z oblasti okolo dnešního Kolína pocházejí ze 6. století.²⁰ Vzhledem k tomu, že místo leželo na křižovatce obchodních cest, vznikla na území dnešního Starého Kolína trhovářská osada. Ta ale často trpěla povodněmi řeky Labe. Zde má zřejmě původ název tohoto sídla. Název Kolín může pocházet ze slovanského slovesa „koliti, kláti“, tedy zatloukat kůly.²¹ Jimi měla být zpevňována půda v okolí osady, která se tak bránila odnášení půdy při záplavách. Jiná etymologie se však přiklání k tomu, že název Kolína je odvozen od města Kolína nad Rýnem, ze kterého údajně přišli němečtí kolonizátoři, kteří se zde usazovali během 13. století.²²

V důsledku povodní byla stará osada přenesena na výhodnější místo západním směrem na skálu nad řekou. Tak vznikla nová osada, která si ponechala svůj původní název Kolín. O Kolínu jako o městě můžeme mluvit od doby panování Přemysla Otakara II. Dochoval se opis listiny, ve které král nařizuje Kolínu postavit opevnění z dvojitého pásu hradeb a v níž zároveň uděluje městu na čtyři roky úlevu od daní a dalších poplatků.²³ První přesně datovaná písemná zmínka o Kolínu jako městě pochází z roku 1261.²⁴

Co se městského práva týče, Kolín se ve druhé polovině 13. století řídil magdeburským městským právem. Ovšem v důsledku toho, že se v okolí Kolína rozvíjela těžba stříbra, přijalo město roku 1297 pro horní podnikání horní městské právo jihlavské, které zde platilo až do roku 1560. Vedle Kolína se jihlavským právem řídil například Německý Brod, Chrudim, Čáslav, Kutná Hora, Sušice nebo Plzeň. Znaky městského práva

20 Karel SKLENÁŘ – Zuzana SKLENÁŘOVÁ – Miloslav SLABINA, *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002, s. 347–349. Vzhledem k tomu, že Polabí bylo úrodnou oblastí, usazovali se tu lidé už ve starší době kamenné. Pozůstatky slovanských objektů jsou ze 6. století. Systematický zájem o archeologii na Kolínsku spadá do konce 19. století. Od roku 1914 slouží veřejnosti v Kolíně muzeum s archeologickými sbírkami, dnes Dvořákovo muzeum Kolínska v pravěku.

21 Václav MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1997, s. 252.

22 Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, Kolín 1888, s. 12. Další literatura k tématu viz Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.; Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2006.; Josef ŽEMLIČKA, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století*, in *Archaeologia Historica* 28, 2003, s. 33–46.

23 Listina je datována 26. října, letopočet však schází. Viz in: Karel MRZÍLEK, *Prameny kolínského městského práva*, in *Přehled kulturních a sportovních podniků v Kolíně*, 1965, s. 4–12, zde s. 6.

24 Tehdy král Přemysl Otakar II. v listině z 8. září 1261 udělil Přelouči stejná práva a svobody jako mají Kolín a Kouřim. Z toho vyplývá, že tato města musela před vznikem této písemnosti již plně fungovat. Viz in: K. MRZÍLEK, *Prameny*, s. 7. Další literatura k počátkům města: Ladislav JOUZA – Jaroslav PEJŠA, *Moje město Kolín – zrození královského města*. Regionální muzeum Kolín 2008.; Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA – Jarmila VALENTOVÁ, *Kolínsko v raném středověku*. Regionální muzeum Kolín 1997.; Tíž, *Gotika na Kolínsku*. Regionální muzeum Kolín 1998.

jsou postižitelné z městských knih, které se v Kolíně zachovaly ze druhé poloviny 14. století.²⁵

Nejstarší městské knihy Kolína nad Labem jsou radní manuál a kniha věčná a vztahují se k létům 1376 až 1401.²⁶ Jak ale dokázal Václav Vojtíšek, v Kolíně byly vedeny městské knihy už před polovinou 14. století. Dokladem toho jsou čtyři pergamenové listy z let 1341–1349.²⁷ Kniha věčná se vztahuje k městské radě. Radní zpočátku zasedali v soukromých domech, kde se scházeli při ranních schůzkách. Městská rada rozhodovala o městských záležitostech správního a soudního charakteru. V soudních otázkách stál vedle rady městský soud, který se skládal ze stejných přísežných osob jako rada. Soud se scházel několikrát do roka na rychtě, kde byl řízen rychtářem. Někdy byli soudu přítomni královský podkomoří a hofrychtěř.²⁸

Na nejvýše položeném místě u hradeb byl postaven raněgotický kostel zasvěcený svatému Bartoloměji. Dostavěn byl před rokem 1300. Kostel ale roku 1349 vyhořel, a proto Karel IV. povolal k jeho obnově roku 1360 Petra Parléře, který zahájil na místě původního presbytáře výstavbu nového katedrálního chóru, který vycházel ze vzoru kostela sv. Kříže ve švábském Gmündu, budovaného od roku 1351 Petrovým otcem Jindřichem Parléřem.²⁹

Stejně jako pro ostatní města i pro Kolín bylo důležité období husitské revoluce. Představitelé města byli německého původu a po smrti krále Václava IV. se přiklonili na stranu nově zvoleného krále Zikmunda.³⁰ Po bitvě na Vítkově a po vyrabování Českého Brodu a Berouna se ale ze strachu před dalším osudem Kolín spolu s Kouřimí, Čáslaví a Nymburkem husitům vzdal.³¹ V Kolíně, Čáslavi, Českém Brodu a v Kutné Hoře zasedaly během revolučních let zemské sněmy. Teprve od třicátých let 15. století význam pražského souměstí opět vzrostl a sněmy se tam vrátily.³²

V této době se z města začaly vystěhovávat německé rodiny. V městské radě usedli čeští měšťané. Počeštění se stejně jako v jiných našich městech promítlo i do toho, že začaly být městské knihy vedeny v češtině. Za husitství došlo i k výrazné demokratizaci vnitřního života měst. Přisedící městského soudu a členové rady byli voleni velkou obcí, tedy

25 Václav VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: *Výbor z rozprav a studií Václava Vojtíšky*, Praha 1953, s. 86-115.; Marie BLÁHOVÁ, *Nejstarší městská kniha města Kolína*, in: *Acta Universitatis Carolinae Philosophiae et Historiae, Z pomocných věd historických* 1979, s. 117-139.

26 SOkA Kolín, AMK, bez inv. čísla, Knihy radních protokolů a obecního zastupitelstva z let 1341–1945.

27 Tamtéž. Blíže k listům viz V. VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách*, s. 105.

28 V. VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách*, s. 96.

29 Emanuel POCHE (ed.), *Umělecké památky Čech I–IV*, Praha 1978, zde sv. II, s. 84.

30 Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Kruny české V. (1402–1437)*, Praha a Litomyšl 2000, s. 222, 415.

31 Tamtéž, s. 286.

32 Tamtéž, s. 379.

shromážděním všech dospělých obyvatel, která od té doby sehrávala důležitou úlohu ve městech.³³ Měšťané tedy získali větší podíl na rozhodování, a to jak v rámci vlastní obce, tak i prostřednictvím svých vyslanců na zemském sněmu na dění v zemi. Ačkoliv skupina německých obyvatel zeslábla, přeci začala vyjednávat roku 1423 s Pražany proti Janu Žižkovi. Roku 1427 se dokonce Kolín postavil na stranu panské jednoty. V prosinci téhož roku však město dobyli táborité a Pražané v čele s Prokopem Holým a zbylé německé obyvatelstvo bylo z města vyhnáno. Ve městě se usadila husitská posádka Jana Čapka ze Sán. A právě do Kolína prchal tento velitel po prohrané bitvě u Lipan.³⁴

Roku 1435 obsadil Kolín tábořský hejtman a kněz Bedřich ze Strážnice, který hledal útočiště pro sebe, svou rodinu a spolubojovníky.³⁵ Bezprizorní Kolín byl ideálním cílem. Spolu se skupinou jezdců Bedřich bez problémů město dobyl. Bedřich ze Strážnice nejprve neuznával vládu Zikmunda Lucemburského. Králi se poddal až když mu bylo v listopadu roku 1436 dáno město Kolín a okolní vesnice jako dědičná držba. Od té doby se mluví o kolínském panství. Tehdy se jím rozumělo město společně s okolními vesnicemi, později bylo město roku 1519 z panství vyňato.³⁶ Vytvoření panství bylo důležité i pro budoucnost, neboť bylo během 16. století často zastavováno. Jeho zástavní držitelé často vedli se samotným městem spory.

Do podoby města zasáhl Bedřich ze Strážnice i tím, že zde na místě zničeného dominikánského kláštera vybudoval mohutný hrad založený patrně roku 1437.³⁷ Hrad dostal původně latinské jméno *Lapis refugii*, které se ale neujalo. Kolínský hrad byl jediným z hradů husitských hejtmanů, který byl založen ve městě, což ale nebylo vůbec chápáno jako výhoda, a proto byl hrad řešen jako samostatně přístupný objekt. Jeho půdorys byl ovlivěn dispozicemi místa, hradbami a zbytky staveb, které se zde nacházely, proto část hradu zasáhla i městský parkán. Protože Bedřich ze Strážnice nechtěl, aby byl hrad přístupný pouze přes město, nechal postavit věžovou bránu s předbraním, k níž byl přiložen ještě obdélný palác.³⁸

33 Jiří KLABOUC, *Staré české soudnictví*, Praha 1967, s. 140.

34 P. ČORNEJ, *Velké dějiny*, s. 616–623.

35 Tamtéž, s. 643.

36 Menší část panství se rozkládala na levém břehu řeky Labe a tvořily ji vsi Starý Kolín, Libenice, Grunt, Čertovka, Dolany, Vysoká, Křečhoř s Břístvím, Nová Ves s Ohradou. Větší část byla na rovinách a opukových návrších za Labem, sem náležely vsi Hradištko, Sendražice, Osek, Kanín, Opolany, Sány, Volárna, Jestřabí Lhota, Ohaře, Němčice, Ovčáry, Býchory a oddělená ves Lžovice u Týnce nad Labem. V obvodu kolínského panství byl v obvodu jeho uzavřen byl uzavřen šos města Kolína s vesnicemi Štítary a Třemi Dvory, statky Konárovice, Veletov, Veltruby a Kutlíře. Viz in: Josef TŮMA, *Paměti osad na Kolínsku*, Kolín 1915, s. 7.

37 Stavitelem hradu byl mistr Petr, jehož jméno bylo vytesáno do nápisové desky nad branou. Viz Tomáš DURDÍK, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995, s. 138–139.; E. POCHE, *Umělecké památky*, s. 87.

38 Tamtéž.

Bedřich ze Strážnice lavíroval mezi stranou Jiřího z Poděbrad a jeho odpůrci. Nakonec se přiklonil k odpůrcům budoucího krále. Když pak Jiří z Poděbrad nastoupil roku 1458 na český trůn, vykázal Bedřicha na svůj hrad Potštejn. Kolínské panství se pak stalo soukromým majetkem krále. Jak Jiří z Poděbrad uvedl v privilegii z 15. února 1466, Kolín ležící v srdci království byl pevnou baštou proti nepřátelům, zejména pokud jde o obranu dolů v Kutné Hoře. Vzhledem k tomu, že město upadlo do chudoby pro velké náklady vynaložené na stavbu a opravu mostu, cest, hradeb a věže, povolil vybírat ungelt v městských branách.³⁹

Po smrti Jiřího z Poděbrad přešel Kolín do majetku jeho syna Viktorína. Ten se postavil proti nově zvolenému králi Vladislavu Jagellonskému a pozval právě do Kolína svého švagra, uherského krále Matyáše. Roku 1475 se Kolín směnou za opavské statky dostal do majetku Viktorínova bratra Hynka z Poděbrad.⁴⁰ Matyáš měl o město, kde na počátku 70. let udržoval svou posádku, stále velký zájem. Bez dlouhých průtahů postoupil Hynek svému švagrovi město roku 1476 za 20 tisíc zlatých. Ani potom ale neměl uherský král vyhráno. Dvakrát se neúspěšně pokusil o obsazení města. Nakonec na sjezdu v Jihlavě roku 1486 vrátil Kolín zpět králi Vladislavovi.

Období panování Vladislava Jagellonského představovalo další významnou epochu ve vývoji měst. Jak bylo výše řečeno, v právním ohledu se pro česká města mnohé změnilo už v době husitských válek, kdy začala města vystupovat jako třetí stav. Nárůst politické moci měst se ale nelíbil šlechtě, která odmítala uznat třetí hlas měst na zemském sněmu jakožto pouhý produkt husitské revoluce bez opory v zemském právu.⁴¹ Na druhou stranu města s nelibostí nesla rozvíjející se podnikání šlechty, kterým byla porušována některá městská privilegia. Spory mezi šlechtou a městy se vyhrotily v době jagellonské vlády na přelomu 15. a 16. století.

Šlechtě se podařilo prosadit roku 1500 první oficiální kodifikaci zemského práva v Čechách, Vladislavské zřízení zemské, které však stranilo šlechtě a jednoznačně se obracelo proti městům.⁴² Ve zřízení byl přijat princip, že královská města jsou poddanými krále

39 Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis III*, Praha 1886, č. 282, s. 487.

40 Jak se domnívá Ludmila Sochorová, je možné, že Hynek ve městě pobýval a stýkal se s místními osobnostmi, jako například s nejvyšším kancléřem království Janem ze Šelmberka, který měl dům v hradní ulici, nebo s radním písařem Jakubem z Vrbice. O vlivu Hynka z Poděbrad na šíření humanismu na Kolínsku lze však stěží uvažovat. Viz in: Ludmila SOCHOROVÁ, *Renesanční interludium o nevěrné ženě a lidová tradice Kolínska*, in *Práce muzea v Kolíně*, sv. 3, 1984, s.105-128.

41 František KAVKA, *Dějiny Československa II*, Praha 1970, s. 45.

42 Literatura: P. ČORNEJ, *Velké dějiny V.*, s. 524–534.; Karel MALÝ – Jaroslav PÁNEK (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, Praha 2001.; Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2003.; Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ, *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Smlouva o ručnicích)*, Praha 2007.; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích I–IV*, Praha 1994–1999.; Jiří

a nejsou tudíž rovnocenným partnerem pro šlechtu. Měštům byl upřen hlas na sněmu, což si nechtěla nechat líbit, a tak se mezi oběma tábory rozpoutal boj. V roce 1513 dokonce vznikl svaz královských měst, který o případné vojenské pomoci jednal s Karlem Minstrberským. Šlechta se cítila ohrožená jednáním druhé strany, a proto se rozhodla, že se domluví na dalším postupu. Sjezd šlechty byl svolán na listopad roku 1513 do Kolína nad Labem, což dokládá význam tohoto města, respektive výhodnost jeho polohy pro setkání. Po klamně zprávě, že představitelé městského spolku táhnou na město, se však šlechtici rozutekli.⁴³

Města a šlechta se dohodly až roku 1517. Tehdy byla uzavřena Svatováclavská smlouva, kterou se města stala právoplatným třetím stavem, doplatila však na tuto dohodu ztrátou výrobních monopolů na vaření piva.⁴⁴ Měšťané si sice udrželi politickou moc, ale za cenu výrazných hospodářských ztrát. Svatováclavskou smlouvou byla také upravena soudní otázka – byla potvrzena zásada, že každý má být souzen příslušníky svého stavu.

Kolínské panství, ze kterého bylo samotné město vyňato, bylo během celého 16. století často zastavováno. Poprvé se tak stalo roku 1501, kdy ho král Vladislav dal do zástavy Mikuláši Trčkovi z Lípy. Roku 1506 král město vyplatil. Znovu ho ale zastavil roku 1509, a to mincmistrovi Bernardu z Valdštejna. Ihned ho ale vykoupil zpět. Po smrti krále Vladislava byl sice Kolín stále královským městem, ale důchody patřící králi si přisvojoval nejvyšší purkrabí Zdeněk Lev z Rožmitálu, který byl ustanoven jedním z poručníků mladého krále Ludvíka. Zdeněk Lev vystupoval tvrdě i vůči sedlákům na kolínském panství, ti se bouřili a odcházeli na jiná panství. Proti klice Zdeňka Lva z Rožmitálu se postavila strana Vojtěcha z Pernštejna. Na jeho popud se do Kolína sjeli na poradu pánové a rytíři 8. listopadu 1525 a znovu na jaře dalšího roku, kdy zde bylo rozhodnuto vyslat zemskou vojenskou hotovost na pomoc králi Ludvíkovi proti Turkům.

Po bitvě u Moháče nastoupil na český trůn nově zvolený král Ferdinand Habsburský. Ten roku 1532 zastavil kolínské panství již zmiňovanému Vojtěchovi z Pernštejna.⁴⁵ Tento šlechtic byl vyznáním luterán a pozval na své panství luteránské kazatele. Ti popouzelí utrakvistické věřící proti jejich děkanovi. Naopak v letech 1537 až 1545 bylo kolínské panství

PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, in: *Folia Historica Bohemica* 6, 1984, s. 137-161.; František ŠMAHEL, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, in: *Český časopis historický* 90, 1992, s. 161-187.

43 P. ČORNEJ, *Velké dějiny* VI., s. 537.

44 Smlouva byla uzavřena původně již za života krále Vladislava, ale šlechta ji dala z desk zemských vymazat. Proto byla definitivně uzavřena až o dva roky později.

45 Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.; Vojtěch z Pernštejna také provedl první renesanční úpravy kolínského hradu. Pozval si za tím účelem Benedikta Rejta. Stavba byla podstatně rozšířena západním směrem o velké předhradí s pivovarem a vstupní bránou.

zastaveno katolíkovu Albrechtu z Gutštejna, který si stěžoval dolní konzistoři na místního děkana Klimenta, který sympatizoval s luterstvím. Podle pramenů byl děkan obviněn z kázání „bludných a rouhavých artikulů proti církvi svatě křesťanské“.⁴⁶ Nejprve dostal děkan důtku, ale protože nechtěl zanechat svého přesvědčení, musel nakonec opustit město. Od té doby až do roku 1604 se děkané drželi starého řádu utrakvistické konfese.

3.2 Kolín po roce 1547

V roce 1547 se v českých zemích vyhrotily rozpory mezi králem a stavovskou opozicí. Pramenily především z otázek finančního (dohady o výši berní) a náboženského rázu (Ferdinand byl katolík, zatímco většina stavovské obce se hlásila k utrakvismu, nebo k jiným nekatolickým konfesím) a z Ferdinandových absolutistických snah.⁴⁷ Pověstný sud střílného prachu, na kterém obě strany do té doby seděly, konečně vybuchl pod vlivem událostí v Říši. Ferdinand chtěl pomoci svému bratrovi, římskému císaři Karlovi V., v boji proti šmalkaldskému spolku. Bez předchozích jednání svolal proto hotovost a rozhodl o jejím tažení do Říše. Ani po druhém mandátu, který Ferdinand vydal, se celá hotovost nesešla, a to s odůvodněním, že Ferdinand porušuje zemské zákony. Konec jednání českých stavů učinila bitva u Mühlberka, kde byl šmalkaldský spolek poražen. Šlechtický stav vědom si nynější převahy krále si začal sypat popel na hlavu a odebral se za panovníkem do Litoměřic. Králův trest se následně obrátil proti městům. A právě zde začíná nová etapa ve vývoji městského stavu u nás.⁴⁸

V červenci roku 1547 proběhl soudní proces s pražskými městy. Ostatní královská města si rozsudky vyslechla v průběhu následujících týdnů. Následně byly dvaceti pěti

46 Klement BOROVÝ (ed.), *Jednání a dopisy konsistoře, katolické i utrakvistické*, I., Akta konsistoře utrakvistické, Praha 1868, s. 193.

47 Winfried EBERHARD, *Stände, Herrscher und Religion in den böhmischen Ländern in der frühen Neuzeit*, in: *Stände und Landesherrschaft in Ostmitteleuropa in der frühen Neuzeit*, hrsg. v. Hugo Weczerka, Marburg 1995, s. 121-136.; Josef Válka, *Česká společnost v 15.—18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu I. Předbělohorská doba*, Praha 1972.

48 Pro účely této práce byla na tomto místě popsána situace kolem roku 1547 jen ve zkratce a tím pádem zjednodušeně. Podrobně stavovskou opozici rozebírá literatura: Winfried EBERHARD, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*. München 1985.; Josef JANÁČEK, *České dějiny I. Doba předbělohorská, kniha I, díl II*, Praha 1984.; David NOVOTNÝ, *Vztahy mezi panovníkem, městy a měšťany v době předbělohorské na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, in: *Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, 2009 (=Ideje, iluze a realita v dějinách), s. 159-185.; Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547-1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha 1982.; Týž, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526-1620 (Vývoj názorů na novodobé české historiografie)*, in: *Československý časopis historický* 25, 1977, s. 732-761.; Petr VOREL (ed.), *Stavovský odboj roku 1547 - První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997*, Pardubice–Praha 1999.; Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526 - 1618)*, Praha 2005.

českým městům uděleny tresty: za prvé se města nesmí nadále spojovat do opozice proti králi, za druhé musí králi odevzdat svobody a privilegia dosud jim udělená, za třetí musí vydat hrubé střely, ručnice a jiné zbraně, které nejprve shromáždí na místní radnici a následně je odvezou do Prahy, za čtvrté odevzdají králi veškerá cla a mýta, která při branách vyberou, rovněž i ungelt z obecní váhy, za páté odevzdají všechny své zápisné statky, za šesté budou nucena platit posudné, tedy daň z každého sudu piva.⁴⁹ Konkrétně Kolín musel vydat obecní statky (Třídvory s dvorem, dvůr Bříství s dědinami, s kusem Labe, s kovy atd.) a privilegia, zavázat se, že bude platit posudné, a následně vyplatit jednorázovou pokutu 1000 kop grošů míšeňských. Také musel podstoupit králi ungelt z obecní váhy. Vedle toho musely být čtyři osoby z městské rady přítomny popravě vzbuřenců.⁵⁰ Panovníkovým cílem nebylo města zničit, ale omezit jejich politickou a hospodářskou moc. Ještě na podzim roku 1547 proto městům vrátil některá práva a statky. Kolínu se zpět vrátila všechna privilegia a zádušní statky. Omezením však bylo dosazení královského rychtáře, který dohlížel na schůzích městské rady. Změnilo se i vyřizování soudní agendy, a to zřízením apelačního soudu v Praze.⁵¹ Jednalo se o vrchní soud nad všemi městskými soudy a rozhodující o odvoláních všech měst království českého.

Vedle nepříznivé politické situace českých měst tížily Kolín i problémy plynoucí z komplikovaného vztahu k zástavním držitelům okolního panství. Král roku 1556 zastavil kolínské (komorní) panství moravskému pánovi Karlovi ze Žerotína. Ten se i s rodinou usadil na místním hradě, který nechal přebudovat na renesanční zámek.⁵² K rozsáhlým úpravám hradu se Žerotínové rozhodli z toho důvodu, že se jim do rukou dostal neudržovaný objekt, což bylo způsobeno častým střídáním jeho držitelů. Žerotínové si nechali zřídit své obydlí v západním křídle. Jinak byla ale upravena všechna křídla a byla také zřízena okrasná zahrada kolem objektu. Úpravy areálu probíhaly až do roku 1585, kdy už byl držitelem panství a zámku syn Karla ze Žerotína Kašpar Melichar. Když roku 1591 panství vykoupil Rudolf II., přestal zámek fungovat jako šlechtická rezidence a sloužil už jen jako správní budova a pivovar.⁵³

49 Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. léta 1547*, Praha 1872, dostupné na www.texty.citanka.cz, bez paginace. Další literatura se shoduje s tituly uvedenými v předcházející poznámce.

50 J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 135 an.

51 Nazýval se běžně apelační soud, ale přesné označení bylo rada nad apelacemi, apelační komora či latinsky consilium apellationum.

52 Jak bylo zmíněno výše, první renesanční úpravy zaznamenal hrad už v době zástavní držby Vojtěcha z Pernštejna.

53 V pozdější době byl zámek ještě několikrát přestavěn. V majetku královské komory zůstal až na výjimky do poloviny 19. století, kdy ho zakoupil rytíř František Horský z Horskýfeldu. V letech 1898 – 1988 tu fungovala společnost Zámecký pivovar, která nechala areál upravit pro své účely. Od roku 2000 probíhá

Karel ze Žerotína nedržel panství dlouho. Zemřel v roce 1560 a byl pohřben v chrámu sv. Bartoloměje, kde nechal vybudovat rodinnou kryptu. Po Karlovi ze Žerotína zůstala vdova Veronika Trčková z Lípy a sedm dětí Jan Jetřich, Kašpar Melichar, Jan Lukáš, Alena, Johanka, Alžběta a Barbora. Poručníky těchto dětí se stali jejich strýcové Burian a Vilém Trčkové z Lípy, kteří na zemském sněmu roku 1561 vymohli, aby kolínské panství zůstalo v zástavě i tomuto druhému pokolení žerotínského rodu. Panství pak spravovala paní Veronika z Lípy. Zemřela roku 1567 a pohřbena byla také v chrámu sv. Bartoloměje vedle svého manžela. Oba jejich náhrobky se dodnes dochovaly.⁵⁴

O sirotky se dál starali jejich poručníci Trčkové z Lípy. Už v této době byl Burian Trčka z Lípy královským podkomořím a měl tedy na starosti záležitosti městských rad v královských městech. V budoucnu se k němu budou obracet někteří kolínští měšťané v dedikacích svých básní, aby si zajistili jeho podporu. Příkladem je báseň od Matouše Hosia s historickým námětem o životě Přemysla Otakara II.⁵⁵ Od roku 1574 vedla správu panství za své nezletilé bratry jejich sestra Alena, která se provdala za Karla z Říčan a na Pelhřimově. Zřejmě v roce 1579 si bratři majetek po rodičích rozdělili. Kolínské panství a zakoupený statek Nový Dvůr připadl Kašparu Melicharovi.⁵⁶

S Kašparem Melicharem ze Žerotína měli Kolínští nemalé problémy zejména ekonomického rázu. Žerotín vybudoval kolem Kolína strouhy pro plavení dřeva do Kutné Hory, které ale zaplavily i městské grunty a zbahnily louky. Žerotínský plavební kanál byl nicméně významnou vodní stavbou. Vedl od Labe okolo Starého Kolína až pod Kaňk. Od 70. let 16. století jím byly splavovány špalky a dřeva pocházející z krkonošských lesů pro potřebu kutnohorských dolů a mincovny.⁵⁷ Vedle toho omezoval Kašpar Melichar městu dodávky pitné vody ze zámecké vodárny. Město proto koupilo ves Štítary, kde získalo kvalitní zdroj pitné vody, a vybudovalo moderní vodovod ze Štítar do Kolína.⁵⁸

Kvůli sporům s Kolínskými odňal císař Rudolf Kašparu Melicharovi ze Žerotína panství. Stalo se tak roku 1591. Ponechal mu ale zápisy na několik vsí, které přiléhaly k jeho novodvorskému statku. V roce 1608 císař nechal tyto vsi propustit ze zápisu a dal je Žerotínovi jako pravé a zpupné dědictví. Tím se ale ztenčilo samotné panství kolínské. To

postupná rekonstrukce celého objektu. Základní informace o historii objektu viz E. POCHE (ed.), *Umělecké památky II*, s. 87.

54 Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA, *Renesance*, s. 47.

55 Matouš HOSIUS, *Historia Primislai Ottogari, ...*, Praha 1580, excudebat (dále jen exc.) Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 196.

56 Josef TŮMA, *Paměti*, s. 15.

57 V. RIŠLINK – L. JOUZA, *Renesance*, s. 5.

58 J. TŮMA, *Paměti*, s. 40.

bylo až do roku 1611 v držení Koruny. Poté ho daroval císař Matyáš za prokázané služby (údajně za pomoc při sesazení Matyášova bratra Rudolfa II.) Václavovi Vchynskému z Vchynic.⁵⁹ Ten si ale později zneprátelil stavy a nakonec upadl v nemilost i u samotného Matyáše, který ho nechal uvěznit na hradě v Kladsku a odňal mu darovaná panství, která se vrátila Koruně. Na krátkou dobu bylo dáno kolínské panství do užívání Janu Jetřichovi a Václavu Malovcovým z Malovic. Stalo se tak roku 1620 z popudu Fridricha Falckého a po schválení českým sněmem za to, že jim císařská armáda odňala zámek Hlubokou, Cehnici, Štěkeň a jiné statky.⁶⁰ Po bělohorské porážce se kolínské panství dostalo zpět Koruně. Další osudy Kolína za třicetileté války jsou už jinou kapitolou přesahující rámec této práce.

V 90. letech město řešilo svou ohromnou zadluženost, o které se explicitně píše v pamětní knize.⁶¹ Vzhledem k nedostatku peněz začala městská rada řešit problémy s rytířským stavem usazeným v Kolíně, kvůli kterému přicházela obec o zisky. Proto bylo zakázáno sousedům prodávat domy, statky nebo grunty rytířskému stavu. Kdo by toto nařízení porušil, měl být vyobcován z obce.⁶² Vedle toho zaváděla městská rada nové poplatky. Od roku 1596 platili sousedé a nákladníci z každé poloviny várky piva bílého i hořkého jednu kopu grošů. Jak uvádí pamětní kniha, takto získaných peněz mělo být užito na splácení dluhů.⁶³ Podobně bylo nařízeno pekařům, kteří často kupovali obilí od přespolečných a domácí sousedy opomíjeli, aby z každého korce obilí odváděli branným v městských branách jeden groš český.⁶⁴ Rada se snažila udržet si také clo na mostech. Když si zřídil u vsi Soušku Zikmund Freisichselbsten z Freydnpu, držitel konároveckého panství, přívoz, ohradili se proti tomu Kolínští, protože tím byly kráceny poplatky za most přes Labe.⁶⁵

V 90. letech se podobně jako na počátku století objevují v pamětné knize zápisy, které svědčí o snaze rady udržovat ve městě pořádek. Rada několikrát ustanovila, že se zakazuje hrát ve městě jakékoliv hazardní hry a tropit po městě povyky.⁶⁶ Roku 1590 radní nařídili, aby v neděli a o nešporách nebylo v hospodách čepováno pivo a víno. Ve středu a v pátek se obyvatelé měli shromáždit k bohoslužbám a po tuto dobu bylo zakázáno prodávat zboží. Pod vysokými pokutami byly opětovně zakázány hazardní hry v neděli a ve svátek. V tyto dny se

59 Václav Vchynský byl komorníkem Matyáše. Viz Václav LÍVA, *Spiknutí Vchynských proti Rudolfovi II.*, in: Věstník Královské české společnosti nauk, Praha 1928, s. 1–56.; P. VOREL, *Velké dějiny VII*, s. 502 – 503.

60 J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 40.

61 SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Pamětní kniha. (příslušné zápisy viz další poznámky)

62 Tamtéž, fol. 137b, zápis č. 166 ze dne 22. července 1596.

63 Tamtéž, fol. 136b-137a, zápis č. 164 z 20. května 1596.

64 Tamtéž, fol. 136b, zápis č. 163 z 20. května 1596.

65 Tamtéž, fol. 126b, zápis č. 143 z 29. dubna 1591.

66 Tamtéž, fol. 11b, zápis č. 85 z 9. října 1504.

též zakazovalo pít pálenku, prodávat ovoce a provozovat lehké světské tance a hudby.⁶⁷ O pět let později se ještě zpřísnil zákaz pro prodej pálenky. Vinopalníci nesměli prodávat své zboží po čtrnácté hodině.⁶⁸ Rada se také starala o čistotu města. Za tímto účelem byl při obnovách rad ustanovován zvláštní hejtman. V 90. letech se rada usnesla, že před žádným domem, který vlastní konšelé a sousedé, nesmí ležet hnůj. Kdo by hnůj před dům vyvážel, měl zaplatit pokutu jednu kopu grošů.⁶⁹

Jak vidno, Kolín se na konci 16. století potýkal s nepříznivou finanční situací. Jeho velkou výhodou však oproti jiným městům byla poloha na křižovatce obchodních cest. Díky tomu přicházely do obecní pokladny peníze vybrané na cle v městských branách a na mostu přes Labe. Nejfrekventovanější byla spojnice Prahy a Vídně. Kupce ubírající se z Prahy směrem k Českému Brodu a Kolínu ale ohrožovali lapkové, jak o tom píše Pavel Stránský ze Zhoře: „*Je tu také les, jímž musí projet ti, kdož se ubírají z Prahy do Brodu, jménem Fidrholec, lupičstvím do té míry zle proslulý, že pro označení místa ohrožovaného zloději užíváme příslovečného obratu: Jest tu, co na Fidrholci.*“⁷⁰ Město ale bylo vůči příchozím i pohostinné: cestující přišli do Kolína mohli využít několika krčem a napít se piva z místních pivovarů. Také blízkost Kutné Hory přiváděla do Kolína nocležníky a strážníky, kteří v sousedním městě měli o něčem jednat.⁷¹ Na konci 16. století však poloha města na křižovatce významných cest neprosperovala, protože tudy procházela vojska směřující do Uher bojovat proti Turkům.

Na závěr této kapitoly se dá obecně říci, že kolínské dějiny představují vývoj menšího královského města s běžnými peripetemi ekonomického, politického a vojenského rázu. Odráží se tu i pozvolná stagnace českých královských měst související s politickým a hospodářským vývojem v 16. a 17. století.

3.3 Kolínské obyvatelstvo, jeho sociální skladba a městské elity

Na začátku každého bádání je nutné vymezit pojmy, se kterými se v ní bude pracovat. V daném případě je nutné definovat pojmy město a měšťan, které prošly spleťtým vývojem.

67 Tamtéž, fol 135a, zápis č. 141 z 21. září 1590.

68 Tamtéž, fol. 136b, zápis č. 150 z 1. května 1595.

69 Tamtéž, fol. 137b., zápis č. 171 z 26. května 1602.

70 Pavel SKÁLA ZE ZHOŘE, *Historie česká*, ed. J. Janáček, Praha 1984.

71 Takto posnídal v Kolíně Vilém z Rožmberka 12. února 1586. Poté odjel do Kutné Hory projednávat z císařova pověření horní otázky. Viz in: Václav BŘEZAN, *Životy posledních Rožmberků I*, ed. J. Pánek, Praha 1985, s. 327.; Kolínem také procházel Bedřich z Donína, když se vydal na cestu do Rakous. Viz in: Bedřich z DONÍNA, *Cestopis Bedřicha z Donína*, ed. Antonín Grund, Praha 1940, s.20.

V českém prostředí byla města zakládána od 13. století a od svých počátků se lišila od okolního venkovského prostředí vzhledem staveb počínaje a právní oblastí konče.⁷² Města se stávala hospodářskými, správními a kulturními centry svého okolí. V každé z těchto oblastí bylo město v organismu středověkého a raněnovověkého státu něčím specifické. V hospodářské rovině to bylo zavedení cechů a cechovních monopolů na výrobu. V oblasti správy se město vyznačovalo získáním městského práva a zřízením městské rady a městského soudnictví. Město se vyjímalo i kulturně, především odlišným životním stylem svých obyvatel. Mezi jednotlivými městskými sídly však existovaly rozdíly dané především příslušností k městům královským nebo poddanským. Měšťané královských měst byli osobně svobodnými obyvateli země a od husitských nepokojů tvořili samostatný třetí zemský stav.⁷³

V návaznosti na Karla Poppera se snaží někteří historici přidělit městu raného novověku přívlastek otevřené či naopak uzavřené společnosti.⁷⁴ Ačkoliv je v soudobé literatuře město stále zobrazováno jako uzavřená jednotka na první pohled sešňěrovaná hradbami a vnitřně starými pořádky, nebyla městská společnost v raném novověku nadále neměnná. K určitému přerodu došlo již na počátku raného novověku, kdy byly městské komunity konfrontovány s mnoha novými okolnostmi, které je společensky, nábožensky a kulturně rozštěpily. „*Narušeno tak bylo paradigma sice sociálně strukturované, nicméně legislativně a konfesně jednotné společnosti a zároveň ekonomicky a politicky jednotné autonomní entity.*“⁷⁵

Město tedy představovala společnost, která v něm žila. Charakterizoval ji například Pavel Kristián z Koldína ve sbírce městských práv z roku 1579: „*Město a obec nic jiného není nežli nějaká společnost a shromáždění lidí, kteříž se jistými právy a pořádky řídí a spravují, jsouce dostateční k ochraně statečkův a životův svých.*“⁷⁶ V rámci českého

72 K vývoji měst ve středověku viz František HOFFMANN, *České město ve středověku, Život a dědictví*, Praha 1992.; Jiří KEJŘ, *Vznik*; Václav VOJTÍŠEK, *O českých městech*, Praha 1940.

73 K problematice měst v raném novověku viz Josef MACEK, *Jagellonský věk III. Města*, Praha 1998.; Karel MALÝ (ed.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25.-27. září v Praze*, Praha 1982.; Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, in: *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 165-203.; Eduard MAUR, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*, in: *Mezinárodní politika*, Praha 1982, s. 19-25.; TÝŽ, *Urbanizace*, s. 5-64.; Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města v 16.-18. století, Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, in: *Opera instituti historici Pragrae, Miscellanea C-5*, Praha 1991.; Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.-17. století*, Pardubice 2001.

74 Karl Raimund POPPER, *Otevřená společnost a její nepřítel*, Praha 1994.; Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost*; Ludmila SULITKOVÁ – Hana JORDÁNKOVÁ, „*Otevřená společnost*“ jednoho královského města na prahu novověku (na příkladu Brna), in: *V komnatách paláců v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám.*, Praha 2007, s. 165-180. Zatímco Miller zastává v problematice českých, respektive středoevropských, raněnovověkých měst názor uzavřené společnosti, Sulitková a Jordánková na jeho monografii do jisté míry reagují a přiklání se tu k otevřené společnosti.

75 J. MILLER, *Uzavřená společnost*, s. 12.

76 Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského od M. Pavla Krystyana z*

raněnovověkého města existovalo několik sociálních skupin, které byly vzájemně odděleny postavením a právy ve městě.⁷⁷ Hierarchicky nejvýše stáli skuteční měšťané, tedy ti, kteří užívali městské právo, zároveň podléhali určitým nařízením a vlastnili na území města dům, nejlépe na náměstí.⁷⁸ Ve svém majetku měli i další nemovitosti zvláště na předměstích a v přilehlých vesnicích (sladovny, dvory). Vzhledem k tomu, že Kolín byl městem řemeslnicko-zemědělského charakteru, živili se měšťané především vedením svých dvorů a výnosnými řemesly.

V rámci města se vytvářela vrstva, která přejímala funkci jejího vedení a správy. Tuto vrstvu označujeme termínem elita, který má ztělesňovat kompetenci vést společnost a výkonně jí vládnout, ať už na úrovni státní, zemské nebo regionální.⁷⁹ V tomto smyslu lze hovořit především o elitách politických (v případě města radní elity), ale význam pro danou komunitu mají i elity ekonomické a intelektuální. V Kolíně však rozhodně nemůžeme mluvit o patriciátu, protože kritéria pro zařazení k němu nesplňoval nikdo.⁸⁰ Výlučně z měšťanských řad pocházela radní elita, tedy osoby, které se angažovaly v městské správě. V 16. století přestával hrát roli aspekt starožitnosti rodu, který do té doby přinášel rodině větší vážnost. Rostl naopak význam vzdělanosti. Mladí absolventi univerzity byli coby učitelé či písaři bez problémů přijímáni do městského stavu a byli zároveň považováni za výbornou partii pro místní nevěsty.

Vzhledem k dostupnosti příslušných pramenů lze nejlépe studovat radní elity. Tedy ty měšťany, kteří se v příslušnou dobu dostali na pozici konšelů. V Kolíně byla městská rada obnovována každoročně a na přelomu 16. a 17. století byly tyto obnovy zapisovány do knih smluv (*Libri contractuum*).⁸¹ K podstatným změnám ve složení rady nedocházelo, většinou se opakují stejná jména. Na pozici kolínského primase se během let 1547 až 1619 vystříдалo

Koldína, Praha 1876.

77 Literatura k tématu: pro středověk: František HOFFMANN, *Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 320-342.; Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (eds.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

78 K otázce měšťanů v raném novověku viz například Josef HRDLÍČKA, *Měšťan*, in: *Člověk českého raného novověku*, ed. V. Bůžek, P. Král, s. 139–165.; Michaela KOKOJANOVÁ (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*, Prostějov 1997.

79 V 80. letech 20. století začala evropská historiografie obracet pozornost na aktivity a význam horních vrstev společnosti. Vzhledem k nedostatečnosti vlastní terminologie převzala termín elity, se kterým dosud pracovala především sociologie. V rámci výzkumu elit bylo navazováno především na teorie elit C. H. Saint-Simona, K. Marxe a V. Pareta.. U nás viz Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Úvodní zamyšlení*, in: Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (ed.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, Praha 2004, s. 9.

80 K terminologii například Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity*, s. 7–22.; Michaela HRUBÁ, *Možnosti výzkumu měšťanských elit v prostředí královských měst severozápadních Čech*, in: O. FEJTOVÁ – V. LEDVINKA – J. PEŠEK (ed.), *Pražské městské elity*, s. 195–196.

81 SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., *Libri contractuum* V., VI., VII.

sedmnáct osob. Úřední působení v čele rady bylo poměrně krátké, většinou jeden až dva roky. Déle než pět let byli primátorem jen Šimon Kašpar (v letech 1548–1550, 1552, 1558–1561, 1565, 1569), Jan Kobylka z Felzova (1570–1571, 1573, 1577–1578, 1583), Šimon Šilhánek z Choustníku (1590–1593, 1601–1606) a Cyprián Volyňský (1608–1619).

Signifikantní je provázanost radních a královských úředníků, respektive skutečnost, že postupně zastávali funkce v obou rovinách správy. Královskými rychtáři se stali tři bývalí primátoři. Byli to Kašpar Šmidl z Eberka (císařským rychtářem byl v letech 1547–1565), Mikuláš Alethin (1582–1586) a Jan Pachta (1586–1621). Mikuláš Alethin s Janem Pachtou jsou příkladem měšťanů, kteří patřili nejenom mezi radní a ekonomickou elitu, ale i mezi elitu intelektuální. Většinou se však tyto aspekty kryly, takže můžeme položit rovnítko mezi elitami radními a ekonomickými. Intelektuální elitu představovali v Kolíně absolventi pražské univerzity uplatňující se na pozicích městských písařů a učitelů městské partikulární školy. Tato nová elita se ve městě domohla dobrého postavení především prostřednictvím výhodného sňatku s bohatými vdovami nebo dcerami měšťanů.

V letech 1547 až 1620 se v Kolíně uplatnilo minimálně dvanáct písařů. Jejich jména jsou uvedena také v obnovách městských rad, popřípadě v dalších městských knihách. Někteří z nich byli i literárně činní. Byli to Jan Rosacius Sušický, Jan Pachta z Rájova, Jan Kochan z Prachové, Štěpán Prunnar a Matyáš Mazánek Žlutický. Oproti písařům bylo učitelů na místní škole mnohem více. Vydrželi tu někdy ani ne rok. Buď dále pokračovali na jinou školu, nebo se zde usadili a stali se plnoprávními měšťany. Prakticky všechny absolventy univerzity čekal podobný osud zakončený většinou sňatkem s bohatou nevěstou a místem v městské radě. V Kolíně se takto z učitelů usadili Jiřík Pachta z Horšovského Týna, Matouš Hosius Vysokomýtský a Matyáš Mazánek Žlutický. Jiřík Pachta se stal konšelem, Hosius se bohatě oženil a Matyáš Mazánek se stal radním písařem. Vedle písařů a pedagogů patřili mezi intelektuální elitu i místní utrakvističtí děkani. Zvláště významný byl v tomto ohledu oblíbený děkan Matěj Fragarius, jehož bratr Jan byl registrátorem desk zemských.

Nejprestižnější adresou ve městě bylo náměstí. Měšťané si nechávali své domy představovat v duchu renesance. Dodnes se dochovaly jen některé renesanční fragmenty, které přečkaly následnou barokizaci. Renesanční prvky byly na domech původu pozdně gotického, jako například předsazená patra na krakorcích.⁸² Na severní straně náměstí bydlel svého času humanisté Jan Rosacius a Jan Pachta a primas Šimon Kašpar, na východní straně měl dům

82 Podrobně o renesanční architektuře na Kolínsku V. RIŠLINK – L. JOUZA, *Renesance*.; Majitelé domů na kolínském náměstí viz J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 198–212.

Mikuláš Alethin,⁸³ dům na západní straně náměstí zdědil po své manželce Šimon Šilhánek z Choustníka.⁸⁴ Dá se tedy říci, že na náměstí se nacházely výstavní domy výhradně ve vlastnictví městské elity. Nejvýnosnějším podnikáním těchto nejbohatších měšťanů bylo sladovnictví a pivovarnictví. Vedle toho ale také vlastnili zemědělské dvory v přilehlých vsích.

Postavení měšťana odpovídalo také vybavení jeho domu. V předbělohorské době se obohatil jeho mobiliář především o cínové nádoby a nádoby z habánské fajánse.⁸⁵ Místnosti zaplňoval nízký nábytek, židle, stoly, truhly a postele v nové módní úpravě. Na zdech se ojediněle objevovaly portréty. Zamožnější měšťané vlastnili předměty a šperky z drahých kovů. Většinou jsou zmíněny v testamentech.⁸⁶

Formou reprezentace bylo i vyřízení posledních věcí člověka. Bohatí měšťané v testamentech často odkazovali určitou peněžní sumu záduší či literátskému bratrstvu. Vedle toho si ti nejvýznamnější nechali zhotovovat epitafní desky na hroby. Tak se v Kolíně dochovaly epitaf rodiny konšela a pozdějšího primátora Daniela Hytticha a epitafní deska primátora Šimona Šilhánka z Choustníka, která byla původně umístěna v interiéru kostela Všech svatých, jehož opravu za svého života finančně podporoval.⁸⁷

Vedle měšťanů žili ve městě další hospodáři, které je vhodné označit za obyvatele. Vlastnili také nemovitost, ale menší a skromnější než měšťané a situovanou v postranních ulicích a na předměstích. O vybavení jejich domácností v poměru k vybavení domů bohatých měšťanů vypovídají především dvě knihy testamentů a soupisy inventářů.⁸⁸ Ve městě pak musíme počítat také se služebným personálem a lidmi na okraji společnosti.

Stanovení přesného počtu kolínského obyvatelstva na přelomu 16. a 17. století je jako vždy nesnadné vzhledem k tomu, že se jedná o předstatistické období. Jako pramen mohou posloužit berní rejstříky, ve kterých najdeme údaje o počtu domů ve městě. Pro rok 1567 se

83 Jedním z původních majitelů byl i bakalář Martin z Vyskytné, písař a donátor latinského kancionálu.

84 J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 198–212.

85 Například Matouš Hosius si podle svého testamentu nechal u zlatníka zhotovit nové lžičky. Viz SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Listiny v záležitostech církevních XVII, č. 35.

86 V. BŮŽEK (ed.), *Kultura*; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ, *Klenoty*, s. 23–43.; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 72 an.; Tíž, *Interiéry*, s. 113–127.; K. HETTEŠ, *O hmotné kultuře*, s. 197–214.; Z. HOJDA, *Kulturní investice*, s. 47–104.; Michaela NEUDERTOVÁ (Hrubá), *Domácnosti lounských měšťanů v předbělohorské době, (Příspěvek ke studiu inventářů pozůstalostí)*, in: *Česká města v 16. - 18. století*, in: Opera Instituti Historici Pragae, C - Miscellanea - 5, 1991, s. 245–251.; Táž, *Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst ? (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovy v Litoměřicích)*, in: *V komnatách paláců v ulicích měst*, Praha 2007, s. 245–259; J. PETRÁŇ (ed.), *Dějiny I–II*, zde zvl. sv. II/1, 2.

87 P. R. POKORNÝ, *Šimon Šilhánek z Choustníka a měšťanské umění první čtvrtiny XVII. století*, in: *Práce muzea v Kolíně 3*, 1984.

88 SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Libri testamentorum B I, B II.

v Kolíně uvádí 229 domů, pro rok 1579 223 domů, v roce 1607 tu bylo 213 a stejně tak v roce 1610.⁸⁹ Vidíme mimochodem, že počet domů v předbělohorském Kolíně příliš nekolísá, jako ostatně i v jiných českých městech.⁹⁰ Počítáme-li na jeden dům přibližně osm až dvanáct lidí, vyjde nám, že v Kolíně žilo ve sledovaném období mezi sedmnácti sty a dvěma tisíci sedmi sty obyvateli.⁹¹ Patřil proto k malým královským městům. Ačkoliv hladomory a epidemie v 16. století nestíhaly obyvatele tolik jako dříve, najdeme o nich v Kolíně záznamy pro léta 1542, 1551–1554, 1562, 1582, 1598–1599, 1613–1615. Morové nákaze podlehl nejvíce obětí v roce 1582 a 1598.⁹²

Z hlediska národnostního složení bylo obyvatelstvo Kolína od husitských nepokojů české. Tehdy z města odešly německé městské elity a na radnici se dostal český živel. Důležitou roli v tomto královském městě hrála židovská komunita, která v rámci královských měst patřila k největším v Čechách. Židovské ghetto se nacházelo na jihozápadním okraji historického jádra města od konce středověku. Konec jeho existenci přinesla nacistická perzekuce během druhé světové války a vývoj po ní. Místní židovská obec zanikla úplně roku 1955. Do dnešních dnů se zachovala synagoga ze 17. století, škola z první poloviny 16. století a dvacet obytných domů z původního ghetta.⁹³

3.4 Městská správa v Kolíně

Na území Čech se v první polovině 16. století nacházelo přibližně 418 až 500 lokalit městského typu, z toho necelých čtyřicet patřilo k privilegované vrstvě svobodných královských měst.⁹⁴ Jedním z nich byl Kolín nad Labem. Požíval výsad svobodného stavu

89 Otto PLACHT, *České daně 1517-1652*, Praha 1924.

90 Literatura k demografickému vývoji českých měst viz Eduard MAUR, *Urbanizace*, s. 5–64.; Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.

91 Indexy pro výpočet obyvatel v konkrétním sídle v předstatistickém období se různí. Například kolínský historik Josef Vávra (*Dějiny*, s. 174) předpokládá na jeden dům dvanáct obyvatel, což je ale číslo příliš nadsazené. Eduard Maur věnující se problematice demografie doporučuje počítat s nižšími indexy kolem osmi lidí na dům.

92 J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 175.

93 Viz in J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 198. Další literatura k židovské komunitě v Kolíně: Richard FEDER, *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*, Praha 1934.; Jiří FIEDLER, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1999.; Václav VANĚK, *K počátkům a nejstarším dějinám židovského osídlení ve středověkém Kolíně*, in: *Práce muzea v Kolíně* 9, 2005.; Stanislav PETR, *Kolínská židovská komunita po prvním exodu Židů ze země Koruny české v roce 1541*, in: *Práce muzea v Kolíně* 9, 2005.; Zdeněk BISINGER – Jaroslav SCHNEIDER, *Starý židovský hřbitov v Kolíně*, in: *Práce muzea v Kolíně* IV, V, 1987, 1989, s. 173–197, 93–117.

94 Viz František HOFFMANN, *K systémové analýze středověkých měst*, in: *Český časopis historický* 3, 1990, s. 252–275.; Josef JANÁČEK, *České dějiny I/1*, s. 161., Petr JANČÁREK, *Populační vývoj českých zemí v předbělohorském období a problematika jeho studia*, in: *Historická demografie* 12, 1987, s. 125–136.; Eduard MAUR, *Urbanizace*, s. 5 – 64. Zatímco Hoffmann odhaduje počet měst v Čechách na počátku 16. století na 418, Janáček a Jančárek dospěli k číslu 500.

a podléhal přímo králi, kterého zastupovali při různých úkonech království úředníci. Ti například jednou za rok prováděli obnovu městské rady a ustanovovali konšely do různých funkcí.⁹⁵ Stejně jako v dalších českých městech i v Kolíně spadala tato činnost do pravomoci královského podkomořího. Dále měl podkomoří na starosti většinu záležitostí jemu svěřených měst, takže musel řešit různé spory měšťanů, kriminální delikty či vymáhání dluhů. Stanovoval také platy městským úředníkům. Podkomořímu byl přímo podřízen hofrychtěř, který ho v případě Kolína zastupoval při obnovách rad. Hofrychtěř jinak dohlížel na právní pořádek ve městě, podával podkomořímu zprávy o zdejších událostech a podílel se na výběru vhodných radních osob. Nicméně samotná volba nových konšelů byla v kompetenci dosavadní rady. V letech 1562 až 1591 byl královským podkomořím Burian Trčka z Lípy. Po něm nastoupil podkomořský úřad Humprecht Černín z Chudenic, který se v Kolíně účastnil obnovy rady hned roku 1592. Stejně jako Trčka se ale později nechával zastupovat hofrychtěřem, v 90. letech to byl Mates Prekl z Preklsdorfu.⁹⁶

Po roce 1547 byla ve městech obnovena funkce královského rychtáře. Jejich přímým vzorem byli městští rychtáři z doby před husitskou revolucí. Velmi blízko měl tento úřad svou podobou a náplní také k rychtářům města Vídně, pro které byly vydávány obdobné instrukce.⁹⁷ Snad i v tom je možno spatřovat odraz habsburské centralizace. O zřízení úřadů královských rychtářů bylo rozhodnuto již v září 1547 a instrukce jim byla poslána 17. ledna 1548.⁹⁸ Bylo nařízeno, aby královští rychtáři seděli v radě na prvním místě a dozírali na přesné plnění jejích povinností. Měli zajistit rychlé a nestranné vykonání spravedlnosti a při tom museli hájit zájmy krále. Bez jejich svolení nesměla být konána žádná schůze obce. Pokud by došlo k nějakým přestupkům vůči tomuto nařízení, musel to rychtář udat buď přímo králi, nebo královské komoře, která byla přímým nadřízeným rychtářů. Dále měl rychtář dohlížet na to, aby se ve městech „*nedělo nic proti králi, aby se rozmáhala čest a chvála boží*,

95 Těmito funkcemi je myšlen například dohled nad cechy, školou, ale i pořádkem a čistotou města. Podle zápisů v kolínských knihách smluv se dá soudit, že část funkcí byla neměnná, ale okrajové funkce nemusely být každoročně obnovovány.

96 Jména všech úředníků (včetně královských rychtářů) jsou uvedena v knihách smluv (*Liber contractorum*) v zápisech o obnovách městských rad. Viz SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Liber contractuum A V, A VI, A VII.; Informace o městské správě ve starší době viz in: Stanislav PETR, *Městská kancelář a správa v Kolíně v 1. polovině 16. století*, Praha 1976.

97 František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, in: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, díl VI.*, Praha 1930, s. 265–356, zde viz s. 266. Novější literatura věnující se královským rychtářům viz David NOVOTNÝ, *Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, in: *Paginae historiae* 16, 2008, s. 49–101.

98 František PALACKÝ (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, sv. II, Praha 1880, s. 543.; Sekundární literatura k tématu viz J. JANÁČEK, *Města*, s. 165–203.; Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města.*; P. VOREL, *Velké dějiny* VII.

*aby byly svčeny svátky a neděle, aby se měšťanstvo účastnilo služeb božích a povaleči aby byli trestáni a odstraňováni.*⁹⁹

Na funkci královských rychtářů byli kandidáti navrhováni městskou radou. Poté byli tito kandidáti schváleni královskou komorou. V letech 1547 až 1621 se v úřadu královského rychtáře v Kolíně vystřídaly jen čtyři osoby. Byli to Matouš Volyňský (1547-1565), Kašpar Šmidl z Eberka (1565-1582), Mikuláš Alethin (1582-1586) a Jan Pachta (1586-1621). Všichni měli stejný osud. Na post královského rychtáře nastoupili coby nejváženější měšťané obce poté, co za sebou měli kariéru jako konšelé a primasové. Zatímco první dva jmenovaní patřili k ekonomické elitě města, Alethin a Pachta představovali i elitu intelektuální. Oba dosáhli magisterského titulu na pražské univerzitě. Zvláště Pachta se podílel na kulturním rozvoji města v rámci literátského kůru.¹⁰⁰

Jak už z předchozího textu několikrát vyplynulo, nejdůležitějším správním orgánem města byla městská rada tvořená sborem dvanácti konšelů. Souvisle známe jména konšelů od roku 1494, kdy je písař Jakub z Vrbice začal zapisovat do radního manuálu.¹⁰¹ Poté byla obnova rady zanášena do pamětní knihy založené roku 1501. Od roku 1510 najdeme obnovy rad v kontrakčních knihách. V čele městské rady stál purkmistr, kterým se během celého působení rady stali postupně všichni konšelé. Střídali se po měsíci. Ten, který nastoupil do funkce purkmistra jako první v pořadí, se nazýval primas. Vedle městské rady rozhodoval o dění v obci ještě sbor starších, který čítal deset až dvacet pět osob. Starší obce se účastnili jednání o obecním majetku a mimořádných daních.

Kromě královského rychtáře, nejvyššího úředníka ve městě, měl Kolín i rychtáře městského, který byl kompetentní především v záležitostech policejního charakteru. V radních protokolech a kopiích najdeme například řadu zmínek o tom, jak městský rychtář chodil po městě a nacházel žáky, jak popíjejí. Když je pokáral, tak se mu většinou vysmáli. Městskými zaměstnanci byli také radní písaři, kteří pravidelně postupovali na prestižnější místa v jednom z obou sborů (míněna městská rada a sbor starších). Současně s radou byli jmenováni v rámci městských kompetencí starší, kteří měli dohlížet nad kolínskými cechy. Objevují se tu tradiční městské cechy řezníků, pekařů, sladovníků, kožišníků, krejčích, tkalců, kovářů, ševců, hrnčírů, bednářů a kolářů, zámečníků, truhlářů, mydlářů, koželuhů, pivovarníků, volejníků, rybářů a šenkýřů.¹⁰² Vedle starších nad cechy byli jmenováni ještě školní inspektoři a čtvrtní

99 F. PALACKÝ (ed.), *Sněmy* II, s. 543.

100 Viz příslušná podkapitola věnovaná osudu a působení Jana Pachty.

101 SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Knihy radních protokolů a obecního zastupitelstva z let 1341–1945.

102 SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Liber contractuum, průběžně u obnov rad.

hejtmané. Ti dohlíželi na bezpečnost ve svém obvodu. Šlo o hejtmany labského, horského, pražského a kouřimského, kteří měli na starosti stejnojmenná předměstí.¹⁰³ Dále byli zvoleni ještě hejtman na čištění města a hejtman, jenž měl na starosti údržbu cest.¹⁰⁴

Městská rada zasedala od roku 1494 na radnici. Její jádro tvoří gotický dům měšťanské rodiny *Kollerů*, zvaný podle ní „*Kollerovský*“, postavený ve 14. století. Tento dům se později dostal do držení Hynka Minstrberského, který ho roku 1494 daroval městu. Následně byl dům přebudován na radnici. Nacházela se tu radní a soudní síň, městská kancelář a těžší vězení, zvané v písemných pramenech „*Dusík*“ nebo „*Čuba*“. Dnešní podobu radnice získala při pseudorenesanční přestavbě v letech 1887–89.¹⁰⁵ Obecní shromáždění byla odbývána v obecní hospodě v dnešním domě č. 77 hned vedle radnice.¹⁰⁶ Tento dům koupili konšelé a starší od Jana Albrechta Humpoleckého z Rybenska, který měl problémy se soudem, protože znásilnil dceru své podruhyň. Musel pak odejít z města a prodal proto svůj majetek.¹⁰⁷ Obecní hostinec byl roku 1750 změněn na vojenská kasárna. Později byl podle projektu *Jana Vejrycha* a *Jana Zeyera* (bratra básníka *Julia Zeyera*) také upraven pseudorenesančně, čímž došlo ke sjednocení jeho průčelí s průčelím radnice.

3.5 Církevní správa

Fara při chrámu sv. Bartoloměje byla sídlem zdejšího utrakvistického děkana, neboť Kolín hned v počátcích husitské revoluce přijal čtyři pražské artikuly a slíbil věrnost kalichu.¹⁰⁸ Církevní představitelé sem byli dosazováni svobodnou volbou konšelů, kterou potvrzovala dolní konzistoř. Utrakvistickým městem zůstal Kolín až do roku 1604. Výjimku představovalo jen působení prolutersky orientovaného děkana Klimenta v letech 1539 až 1545. Na udání zástavního držitele přilehlého kolínského panství Albrechta z Gutštejna začala jeho případ vyšetřovat dolní konzistoř. Celé jednání skončilo sesazením děkana na post kaplana a jeho zavřením na „*rathouzu*“. Příčinou tohoto trestu bylo to, že děkan Kliment vedl „*kacířské, bludné a rouhavé artykulace proti církvi svaté křesťanské.*“¹⁰⁹ Těmi *kacířskými artykulacemi* bylo míněno právě luteránství. Další děkané byli opět utrakvističtí.

103Současně s vnitřním městem se rozvíjela i jeho předměstí, na západě Pražské, na jihu Kouřimské, na východě Horské a na druhém břehu vzniklo sloučením vsí Brankovice a Mnichovice předměstí Zálabské.

104SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Liber contractuum, průběžně u obnov rad.

105Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* I – VII, Praha 1998, zde sv. III, s. 36.

106Srov. Zdeněk FIŠERA – Karel KIBIC, *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2009.

107Josef VÁVRA, *Dějiny*, s. 199.

108Děkanskou hodnost používali kolínští církevní hodnostáři od roku 1532.

109K. BOROŮ (ed.), *Jednání*, s. 193.

Od roku 1604 se však bohoslužby konaly podle luterského způsobu, což mimo jiné znamenalo, že byly později z chrámu vyhozeny ornáty.¹¹⁰ Ačkoliv se změna stala z vůle konšelů a po schválení císařským rychtářem Janem Pachtou, někteří Kolínští se s novotami nechtěli smířit a chodili raději na bohoslužby do Ovčár, kde sloužil utrakvistický kněz Rauner. Proti němu začal zvláště útočit kolínský děkan Jan Kubín, který sem přišel v roce 1610. Farář Rauner si potom stěžoval, že mu žáci školy lepí na dveře jeho domu v Kolíně posměšné cedule. V tomto případě zasáhl Jan Pacht. Svolal do obecní hospody vedle radnice sousedy a domlouval jim, aby nechodili do Ovčár a nehaněli oba duchovní.¹¹¹ Zde je patrná provázanost církevní správy s kolínskou obcí, která také disponovala právem zvolit si sama svého duchovního, kterého potom dolní konzistoř už jen potvrdila. Ovšem je třeba zdůraznit, že u nekatolíků se církevní správa té světské podřizuje v podobných případech celkem běžně.

Ačkoliv si Kolínští svých děkanů vážili, zde je třeba připomenout velmi oblíbené děkana Matěje Fragaria, s některými z nich měli řadu problémů. Velmi svérázný byl děkan Turriades, který roku 1606 vynadal z kazatelny konšelům do „*sviní, které se v mlátě a otrubách válejí, lehce tu v městě ke statkům přišedše*“.¹¹² Děkan tehdy myslel na Jana Pachtu z Rájova, Cypriána Volyňského, Šimona Šilhánka z Choustníka a další, kteří přišli do města prakticky bez prostředků a bohatě se tu oženili.

Kolínský děkan žil z prostředků, které mu poskytovala městská rada a záduší. To zaopatřovalo nejenom samotného děkana, ale kostely, faru a špitál. Děkané byli v Kolíně velice váženi a měli také poměrně vysoké příjmy. Josef Vávra ve svých dějinách uvádí, že podle městských knih dostávali děkané ročně šedesát dva kop grošů českých, pro kaplana čtyři kopy, pro farní kuchařku popřípadě děkanovu manželku tři a půl kopy. Dále jim rada pokrývala spotřebu paliva, odevzdávala jim dvě bečky soli, čtrnáct sudů piva, čtrnáct korců žita, dva korce pšenice, dva korce hrachu, čtyři korce ječmene, devět korců ovsa, osmdesát žejdlíků másla, dva bochníky sýra, smetanu a mléko dvakrát týdně, v době postu džber kaprů a k masopustu vykrmeného vepře.¹¹³

Představu, kolik co stálo, nám pomůže vytvořit Mikuláš Dačický z Heslova: „*Drahota v Čechách byla: žita a pšenice strych po jedné kopě a 15 gr. českých, hrách po jedné kopě a 30 gr. českých, oves po 40 gr. českých, slámy jedna kopa otepí po jedné kopě a 15 gr.*

110SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Knihy radních protokolů a obecního zastupitelstva z let 1341-1945, protokol E 25, k 16. listopadu 1612.

111Podrobně o sporu píše J. Vávra, *Dějiny*, s. 191 an.

112SOkA Kolín, AMK, Knihy radních protokolů a obecního zastupitelstva z let 1341-1945, radní protokol E 15 k 20. Febr. 1606.

113J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 189.

českých, vaření a ovoce sotva jse dostalo; koroptva v krajích za 15 gr. českých, v Praze za 20 gr. českých. Kdo ví pak, zač bažant! Tři vejce slepičí za jeden groš český a to vše sotva pro bohaté a pro pány řečníky a prokurátory. Čímž šantročníci i šantročnice (jenž dobré svědomí opovrhovali) bohatnouce sobě naháněli, nic na duši nedbajíce, podle vůle své svobodně provozovali.“¹¹⁴

Kromě chrámu sv. Bartoloměje se ve městě nacházely ještě tři další kostely. Kostel Všech svatých stál na Horském předměstí a jeho základy byly položeny už na konci 13. století. V roce 1611 byl rozšířen z daru měšťana Šimona Šilhánka z Choustníka. Druhý kostel byl zasvěcen sv. Janu Křtiteli a nacházel se na Kutnohorském předměstí. Pocházel pravděpodobně z počátku 14. století. Poslední byl kostel sv. Víta v Zálabí. Postaven byl někdy v polovině 14. století.

3.6 Škola

Podle autora zatím nejobsáhlejší publikace o kolínském školství Jaroslava Schneidera fungovala v Kolíně nejstarší škola patrně už ve 13. století.¹¹⁵ Tehdy byl se založením města zřízen i dominikánský klášter, při kterém je možné školu předpokládat. Písemné doklady pro tuto domněnku ale nemáme, protože klášter vyhořel roku 1421 a s ním i veškeré dokumenty o jeho dosavadní historii. První zmínky máme proto až o škole farní, o které najdeme zprávu ve zbytcích radní knihy v zápisu ke dni 25. 12. 1345.¹¹⁶

Budova staré školy se nacházela u chrámu sv. Bartoloměje, kde stojí dodnes, využívána je jako součást městského muzea. Její jižní zeď tvoří raně gotická městská hradba s půlválcovou baštou ze 13. století. Žáci, mezi nimiž nejvýznamnější byli Štěpán z Kolína, Jakub Krčín z Jelčan nebo Jan Kolínský,¹¹⁷ sem chodili do roku 1600. Poté byla škola přestěhována do domu patřícího obci a ležícího u Kouřimské brány. Ovšem hluk z ulice

¹¹⁴Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA, *Paměti*, ed. Jiří Mikulec, Praha 1996, s. 140. Vedle tohoto pramene literární povahy je třeba jmenovat sekundární literaturu k cenám zboží v 16. století: Václav HUSA (ed.) a kol., *Kolokvium o dějinách cen a mezd v 16. a 17. století*, in: *Zápisky Katedry čs. dějin a archivního studia VI*, Praha 1962, 45 – 103.; Antonín KOSTLÁN, *Cenová revoluce a její odraz v hospodářském vývoji Čech*, in: *Folia Historica Bohemica* 11, 1987, s. 161 – 212.; Jarmila HÁSKOVÁ a kol., *Dějiny peněz na území Československa*, Praha 1982.; Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády. Příspěvek k dějinám cenové revoluce*, Praha 1957.; Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000, s. 141–142.; Týž, *Velké dějiny*, s. 242.

¹¹⁵Jaroslav SCHNEIDER, *Dějiny kolínského školství*, Kolín 1947, s. 23.

¹¹⁶O těchto zápisech pojednal Václav Vojtíšek, který nejstarší zlomky editoval v rámci svého článku. Ve zlomku radní knihy se uvádí: „...resignavit domum suam, quam habuit circa scholas et valvam, Cristiano, filio suo ...“ viz in Václav VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách*, s. 112.

¹¹⁷Štěpán z Kolína (?–1406) – profesor teologie, rektor Univerzity Karlovy, v letech 1396–1402 kázal v Betlémské kapli, kde byl jeho nástupcem byl Jan Hus (viz Miroslav ODLOŽILÍK, *Mistr Štěpán z Kolína*, Praha 1924.); Jakub Krčín z Jelčan a Jan Kolínský viz podkapitola Kolínští rodáci.

kvalitě výuky neprospíval, a proto bylo třeba hledat nové řešení. Rada rozhodla o stavbě nové školy. Ta nevyrostla na zelené louce. Radní jí vyhradili prostor na místě gotické hřbitovní kaple sv. Jakuba Většího z roku 1401, která byla roku 1612 zrušena.¹¹⁸ Ta se nacházela naproti budově děkanství. Se stavbou respektive přestavbou kaple se začalo až na jaře roku 1612, přičemž dokončena byla téhož roku na podzim. Na stavební práce dohlížel stavitel italského původu Jan Rudolf. Jednalo se o jednopatrová budovu zdobenou zvnějšku sgrafity. Svému účelu sloužila s určitými úpravami do roku 1860. Dnes patří k objektům městského muzea.

Zmíněná kolínská škola byla městskou partikulární školou nižšího stupně.¹¹⁹ Jednalo se o latinskou školu, kde se vyučovala část ze sedmera svobodných umění (pars, od toho partikulární). Konkrétní informace o výuce na této škole (řády, vzpomínky apod.) nemáme. Analogicky můžeme podle ostatních škol usuzovat, jak výuka probíhala. Obvykle se stihla probrat jen gramatika, kde žáci získali znalosti pravidel správného mluvení. Latinu se učili všichni bez výjimky. Pro ty, kteří chtěli pokračovat v dalším studiu, byla latina povinnou vstupenkou na univerzitu. Pro ostatní byla otázkou prestiže. Učebnice gramatiky obsahovaly kanonizované citáty klasických autorů, které se žáci učili napodobovat. Následně už na partikulárních školách začali psát své první pokusy z humanistické latinské poezie. Jednalo se jen o cvičení, proto nebyla tato žákovská dílka vydávána tiskem. Pro budoucí studenty univerzity však znamenala průpravu pro další literární počiny.¹²⁰

Personální obsazení kolínské školy bylo obdobné jako na ostatních partikulárních školách v Čechách. Podle různých zmínek v městských knihách víme, že ve škole byli zaměstnáni tři učitelé, zvaní oficiálové. V čele stál rektor, který na univerzitě dosáhl bakalářského nebo magisterského titulu. Někteří učitelé ale vyučovali už během bakalářského studia, jako například Matouš Hosius Vysokomýtský. Rektorovi byli k ruce kantor a succentor. Jednalo se o učitele nižšího řádu, což se odráželo v jejich oficiálním potvrzení.¹²¹ Obsazení partikulárních škol měl na starosti rektor pražské univerzity, pod jejíž vliv české školy spadaly. Ten po dohodě s městskou radou posílal do jednotlivých měst své absolventy.¹²² I Když se noví učitelé osvědčili, byli po určité době poslání na školu jinou. Jedná se

118Z původní kaple se dochovaly části obvodového zdiva s pozůstatky gotického portálu a vysokých lomených oken. Viz Jaroslav SCHNEIDER, *Dějiny*, s. 46.

119Vedle ní existovala v Kolíně škola židovská a dá se předpokládat i škola bratrská, alespoň do roku 1547. Poté opustilo Kolín na 40 bratrských rodin.

120Srov. Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901.; Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 26 an.

121Učitelé nižšího řádu byli potvrzováni městskou radou. Do jejich výběru univerzita nezasahovala.

122Působení rektora univerzity na městské školství bylo založeno prakticky jen na osobních konexích v městských radách, protože jakoukoliv exekutivní sílu univerzita postrádala. Například v době rektorátu obhospodařovala univerzita 109 škol v 90 českých královských a vrchnostenských městech.

o takzvanou rotaci učitelů, charakteristickou pro české nižší školství raného novověku.¹²³

Rotací učitelů se univerzita snažila dosáhnout vyrovnané úrovně výuky na školách. Osnovy na školách byly rámcově stejné, protože výuka gramatiky měla jistý postup a navíc se odkazovalo ke stejným klasickým autorům. V tomto ohledu nebyla rotace pro školy tolik problematická. Ovšem každý učitel má jiné nároky, na které si žáci musí zvykat, což platí pro dnešní dobu stejně jako pro raný novověk. Z toho důvodu část žáků peregrinovala, tedy odcházela na jiné školy za konkrétním učitelem. Do Kolína se tímto způsobem dostal budoucí slavný lékař Matěj Borbonius z Borbenheimu.¹²⁴

Pro roky 1555 až 1622 známe zatím třicet pět jmen kolínských oficiálů. Při jejich zjišťování musíme vycházet z různých pramenů. Nejvíce zmínek se dochovalo o těch, kteří se v Kolíně usadili, zvláště proto, že se angažovali ve veřejném životě města. Byli to Jiřík Pachta z Horšovského Týna, Matouš Hosius Vysokomýtský a Matyáš Mazánek Žlutický. Poté, co se oženili a stali se z nich novoměšťané, už učitelské povolání nevykonávali. Jména ostatních oficiálů najdeme průběžně v zápisech v městských knihách. Vedle knih jsou dobrým pramenem drobné humanistické tisky, které učitelé psali. Autoři zde uvádějí, v jakém místě se nacházejí, i to, jakou pozici na škole zastávají. Z kolínských učitelů (v období let 1555 až 1622) psal latinskou poezii Petr Crispus, Matouš Hosius, Samuel Georgillus Klatovský, Jan Makovius, Zachariáš Chalybaeus, Jiří Samuel Josefiades Soutický, Ioannes Colerus Bytomský, Jan Pelargus Vodňanský, Jan Felix z Miličina, Daniel Nera, Matyáš Mazánek Žlutický, Jakub Parvus, Mikuláš Partlovský, Václav Knobelius Čáslavský, Matouš Amaracus, Jan Nigrin Kutnohorský, Jan Lancmanius Bydžovský, Jan Veverin z Kranichsfeldu a Jeremiáš Spira Turnovský. V uvedeném období se mi podařilo zjistit jména třiceti šesti učitelů.¹²⁵ Z nich bylo osmnáct literárně činných, respektive od těchto osmnácti autorů se dochovala jejich díla. Tedy skoro polovina pedagogů vydávala své humanistické spisy. V drtivé většině šlo o rektory škol, méně už psali kolegové.

Co se týče výživy oficiálů a žáků, oficiálové pobírali plat a k tomu měli byt a stravu zadarmo. Bydleli ve škole a stravovali se u děkana, takže byli odkázáni na jeho štedrost u stolu. Zvláště skoupý prý byl i jinak problematický děkan Kubín. Roku 1571 vymohl Jan Kobylka z Felsova a Jiřík Pachta, aby byla pro výživu oficiálů a chudých žáků zakoupena „dědina za židovskou zahradou“.¹²⁶ Za výnosy z ní se pak kupovalo jídlo pro školu.

¹²³Rotace učitelů viz Jiří Pešek, *Měšťanská vzdělanost*, s. 33 an.

¹²⁴Věnuji mu pozornost proto, že tématem práce jsou městské intelektuální elity. Borboniův životopis je popsán v podkapitole o Janu Rosaciově, který byl jeho učitelem.

¹²⁵Viz příloha, s. 106.

¹²⁶SOA Kolín, AMK, Liber contractuum VI, zápisy k roku 1571.

Podat podrobnější informace o žácích kolínské školy je obtížnější než u jejich učitelů. Vynikajícím pramenem se v tomto směru ukázal manuál se jmény žáků přišlých k beánii na pražskou univerzitu, který si vedl tehdejší rektor Matěj Curius Dvorský. Ten stál v čele univerzity v letech 1560 až 1582 s výjimkou roků 1562 a 1573 a vedl si seznamy žáků, kteří přicházeli z jednotlivých partikulárních škol.¹²⁷ Kolín je v tomto seznamu uveden šestkrát, a to roku 1565, kdy bylo Václavem Přeloučským přivedeno k beánii jedenáct žáků, 1569 dvanáct žáků, 1571 třináct žáků, 1577 bakalářem Petrem Crispem devatenáct žáků, 1579 bakalářem Václavem Chrudimským dvacet žáků a roku 1581 učitelem Fabianem Stu[?] pět žáků.¹²⁸ Není účelné vypisovat zde jména všech žáků, kteří jsou v manuálu uvedeni v souvislosti s kolínskou školou. Představovali totiž vždy jen část z celkového počtu žáků. Ze zápisků vyplývá několik obecných závěrů. Za prvé v kolínské škole byly tři třídy – *classis infima* (v tomto významu nejnižší), *secunda* a *tertia*, což byl nejběžnější počet i na ostatních partikulárních školách. Za druhé k beánii chodívalo z kolínské školy často více žáků pocházejících z jiného města, jmenováni jsou žáci prachatictí, jihlavští a chrudimští.¹²⁹

Co se samotné beánie týče, byla zkouškou trpělivosti budoucích studentů.¹³⁰ Šlo o ustálený rituál, který se tradoval od středověkých počátků univerzit. Beánie se zpravidla konaly před začátkem zimního semestru, poté, co byla tato slavnost ohlášena písemným oznámením vyvěšeným na vratech koleje, kde se měla beánie odehrát. K této slavnosti přicházeli ve stanovený čas žáci partikulárních škol vedení svými učiteli. Beánie spočívala v tom, že byli žáci na univerzitním dvoře otevřeně uráženi pro svou smrdutost a hloupost. Poté byl jeden vybraný žák obdarován kuklou s oslíma ušima, které byly uřezané, aby prý pilně studoval a nebyl hloupý jako osel. Následně byl žák slovně a fyzicky týrán. Slavnost končila tím, že byli všichni žáci vsazeni na dřevěného kozla. Tím byli přijati za „údy univerzity“.

Vzhledem k tomu, že si na krutost beání stěžovali rodiče žáků, učitelé i samotní beáni, byly slavnosti od poloviny 16. století trochu polidštěny a spočívaly už jen v posazení na osla. Ačkoliv se zdá tato slavnost jako podivná, měla hluboké právní důsledky. Přijatý žák se stal členem akademické obce, což znamená, že se na něj vztahovaly pravomoci rektora

¹²⁷Karel BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných ve ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v letech 1560-1582*, I, II, Praha 1983.

¹²⁸Druhé jméno učitele bylo v manuálu částečně utřeno. Víme, že v roce 1581 byl učitelem na kolínské škole Matouš Hosius Vysokomýtský, takže tento Fabian by měl být druhým učitelem. V poměru k blízkým královským městům odváděla kolínská škola nejméně beánů. V letech 1560 až 1582 odešlo z Kolína na univerzitu 80 beánů, z Kouřimi 92 a z Českého Brodu 125.

¹²⁹K. BERÁNEK, *Manuál*, s. 75 an.

¹³⁰Podrobně viz Michal SVATOŠ – Ivana ČORNEJOVÁ a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy I–IV*, Praha 1995–2000, zde sv. I, s. 71.

pražské univerzity, kterou provázela liberální pověst.

Zpět k výuce na kolínské škole. Nedochovaly se nám sice záznamy o výuce zde, ale můžeme je anologicky vyvodit ze školního řádu Petra Codicilla z Tulechova, který byl vydán pro partikulární školy v roce 1586.¹³¹ Jeho chybou bylo, že se zaměřoval na výuku ve vyšších třídách, ale většina partikulárních škol měla jen tři třídy. I přesto ale poslouží pro vytvoření rámcové představy o tom, jak jednotlivé třídy vypadaly, protože řád odráží dobový úzus uplatňovaný na školách. V nejnižší třídě partikulární školy (*classis infima, prima*) získávaly děti úplné základy latinského vzdělání. Zde Codicillus zdůrazňuje, že žáci mají mít čtyři důležité vlastnosti, aby byli schopní se něco naučit. Jsou to *peritia rerum* (zkušenosti, znalosti), *bona naturae constitutio* (dobrá fyzická kondice), *assiduitas* (vytrvalost) a *iustitia* (spravedlnost).¹³²

Ve druhé třídě (*classis secunda*) mají žáci zvládnout základy latinské gramatiky. Vzhledem k tomu, že se jedná o těžký předmět, má se postupovat pomalu a systematicky. Předpokladem pro zvládnutí látky je neustálé procvičování paměti žáků. Také se klade důraz na to, aby žáci byli schopni rozlišit důležité věci od méně důležitých. Ve třetí třídě (*classis tertia*) žáci dále probírají do hloubky gramatiku, ke které navíc přibírají ještě další předměty, a to aritmetiku a hudbu. Po vzoru některých učitelů, například Matěje Dvorského, Tomáše Torva a dalších, doporučuje Codicillus vyučovat těžkou gramatiku hned po ránu, kdy jsou ještě žáci čilí a neunavení. Můžeme předpokládat, že se těmito pravidly řídila i kolínská partikulární škola. Vzhledem k tomu, že se k ní nezachovalo větší množství pramenů, musíme si vypomáhat takto anologicky.

131Petr CODICILLUS, *Ordo studiorum docendi atque discendi literas in scholis civitatum regni Bohemiae et marchionatus Moraviae constitutis ab universitate Pragensi*, Praha 1586, exc. Daniel Adam z Veleslavína, uložení například Praha, Strahovský klášter, signatura AD XI 39.

132Výčet těchto vlastností má původní kořeny v souborech antických ctností formulovaných Aristotelem a Platónem a ve ctnostech křesťanských. Například Aristoteles mluví o ctnostech vědění (u Codicilla) nabyté znalosti, ctižádosti (vytrvalost). Obecně u antických autorů patří jako ctnost spravedlnost (*iustitia*). Codicillem uvedená fyzická zdatnost také souvisí s antickým ideálem vyrovnání duchovní a tělesné stránky.

4 Kolínská intelektuální elita a její vztah k „literárnímu umění“

Po charakteristice Kolína jako městského organismu bude v této kapitole věnována pozornost vztahu měšťanů a především měšťanské intelektuální elity ke knize a k literárnímu umění obecně. V 16. století nerostl jen počet pasivních konzumentů literatury, ale ve městech přibývalo i aktivních autorů. Jaké byly příčiny a podmínky tohoto vývoje, na to se pokusí odpovědět první podkapitola pojednávající o vlivu humanismu na českou literaturu a společnost obecně. Po ní následuje podkapitola s ní související a zaměřující se na jazykovou otázku raného novověku. Ačkoliv se může zdát, že do historické práce jazykové rozboru nepatří, je nutné brát v potaz akcentaci tohoto problému ve sledované době. Od husitství u nás získávala čeština především jako úřední jazyk větší prostor, než dosud měla. Následně pod vlivem humanismu rostl zájem o filologii, působením reformace se ještě více prosazovaly národní jazyky. Následně docházelo k diferenciaci funkčního užití jazykových variet, což mělo dalekosáhlé důsledky vzhledem k tomu, že byla čeština 16. století přijata jako základ moderní spisovné češtiny.

Poslední tři podkapitoly se budou věnovat konkrétním vztahům kolínských humanistů ke knize jako ke hmotné skutečnosti. S knihou a literárním uměním se měšťan setkával doma, kde si mohl budovat vlastní knihovnu, v kostele, kde využíval kancionály a při kterém často fungovala literátská bratrstva, a přeskočíme-li akt tvůrčího psaní, tak se se svou hotovou knihou setkával u tiskaře. Podkapitoly tedy budou pojednávat o kolínských knihovnách, o nichž máme řadu poznatků z testamentů a pozůstalostních inventářů, dále o kolínském literátském bratrstvu vytvořeném při chrámu sv. Bartoloměje a o vztahu kolínských humanistů k pražským a jiným knihtiskařům.

4.1 Renesance a humanismus v českém prostředí a jejich vliv na literaturu

Renesance představovala jednu z nejvýznamnějších epoch v evropském sociálním a kulturním vývoji.¹³³ Za její kolébkou je považována Itálie přelomu 13. a 14. století. Od

¹³³Výběr literatury k tématu evropské a české renesance: August BOCK (ed.), *Studien zu Humanismus und Renaissance: gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990*, Wiesbaden 1991.; Peter BURKE, *Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.; Jacob BURCKHARDT, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, Basel 1860.; Petr ELMER – Nick WEBB – Roberta WOOD (eds.), *The Renaissance in Europe: An Anthology*, New Haven – London 2000.; Pavel FLOSS, *K typologii renesančního myšlení*, in: *Studia Comeniana et historica* 17, 1987, s. 26–39.; James HANKINS (ed.), *Renaissance Civic Humanism: Reappraisals and Reflections*, Cambridge 2000.; Josef MACEK, *Hlavní problémy renesance v Čechách*, in: *Studia Comeniana et historica* 18, 1988, s. 8–43.; Týž, *Italská renesance*, Praha 1965.; Charles G. NAUERT, *Humanism and the culture of Renaissance Europe*, Cambridge 1995.; Eduard PETRŮ, *Husitství, reformace, humanismus a renesance v české literatuře: Studie k metodologii zkoumání české literatury 15. a 16. století*, disertační práce, Olomouc 1972.; Ferdinand SEIBT (ed.), *Renaissance in Böhmen: Geschichte, Wissenschaft,*

počátku nebyla jednotným hnutím, ale širokým myšlenkovým proudem vymezujícím se vůči středověkému teologickému mysticismu a církevně dogmatickému univerzalismu. Uvedla proto do života společnosti individualismus a racionalismus projevující se touhou po poznání a vzdělání sebe sama. V tomto duchu se rozvíjejí humanistické myšlenky navazující na kulturní a myšlenkový odkaz antiky. Postupně se renesance a humanismus šířily z Itálie do ostatních evropských zemí, kde vytvářely lokální varianty. Do Anglie se dostaly ve 14. století, do Francie v 15. století, do Španělska, Německa a střední Evropy v 16. století.¹³⁴ Ve všech zemích, kam humanismus pronikl, souvisel s kulturním vzestupem měšťanstva, což ale mělo různé příčiny korespondující nejen s kulturním, ale i politickým a sociálním vývojem země.

Předobrazy humanistických myšlenek byly formulovány už v antice v bájích, poetických skladbách i filozofických a náboženských úvahách, kde se, zjednodušeně řečeno, ukazovala individualita člověka, boj za ctnosti a odpor proti nedodržování řádu.¹³⁵ Humanismus renesanční představuje světonázorový základ renesance a zároveň literárněhistorické hnutí. V duchu zásady *ad fontes* se vrací ke klasickým literárním památkám, jejichž myšlenky i formu zpracování se snaží aplikovat na soudobou tvorbu. Kult římské a řecké antiky se pak projevuje napodobováním žánrů, stylů, metriky i adaptací antických ideálů do současnosti.

Ve střední Evropě představuje 16. století jeden ze zlomů v dějinách literatury. Vynález knihtisku a myšlenky humanismu svérázně zakončily dosavadní dějiny čtení.¹³⁶ Kniha se stala finančně dostupnou široké vrstvě čtenářů, což mělo dva důsledky. Za prvé od 16. století můžeme hovořit o tzv. tichém čtení. Až dosud se recipient setkával s knihou především v kostele, kde mu byly předčítány příslušné pasáže z Bible a kde mohl používat zpěvníky na kůru. Oba případy jsou příkladem hlasitého a navíc společného čtení, kdy se recipient literárního díla musel přizpůsobovat tempu organizace čtení či zpěvu. Nemohl se proto při čtení zastavovat a vracet se k pasážím, které ho zaujaly. To mu bylo umožněno až ve chvíli, kdy držel v ruce vlastní knihu a nebyl při čtení na nikom závislý.

Za druhé nerostl jen počet čtenářů, ale i autorů, a to zvláště z měšťanského prostředí.

Architektur, Plastik, Malerei, Kunsthandwerk, München 1985.; František ŠMAHEL, *Humanismus v době poděbradské*, Praha 1963.; Josef TRUHLÁŘ, *Počátky humanismu v Čechách*, Praha 1892.

¹³⁴V tomto ohledu jsou míněny počátky renesance v těchto zemích. Podobně se u nás mluví o počátcích renesance ve 14. století.

¹³⁵Podrobně o znacích a o vlivech antiky na českou společnost od nejstarších dob po druhou polovinu 20. století viz Pavel FLOSS, *Humanismus a reformace ve vztahu k antice*, in: *Studia Comeniana et historica* 20, 1990, s. 9–23., Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, *Antika a česká vzdělanost v období od husitství do Bílé hory*, in: *Humanistická konference 1966*, ed. L. Varcl, Praha 1966, s. 14–30.; Ladislav VARCL (ed.) a kol., *Antika a česká kultura*, Praha 1978, o renesanci a humanismu zvláště s. 205–307.

¹³⁶Viz například Alberto MANGUEL, *Dějiny čtení*, Praha 2007.

Tento fenomén ovšem nesouvisel pouze s vynálezem knihtisku. Ten by sám o sobě nedokázal rozpoutat takovou vlnu zájmu o knihu. Hlavní roli v tomto ohledu hrálo rozšíření humanismu, které s sebou v laickém prostředí neslo zvýšený zájem o vzdělanost, která byla už od středověku brána jako jeden z distinktivních rysů elity.¹³⁷ Zatímco ve středověku byla elita spojena s prostředím duchovenstva a šlechty, v raném novověku můžeme sledovat nárůst elity měšťanské. Tento jev je dobře postižitelný i ve městech středovýchodní Evropy, kde k šíření humanistické vzdělanosti přispěla politická a společenská situace.

V českém prostředí se obvykle humanismus spojuje s obdobím, které navazuje na dobu husitskou a končí bitvou bělohorskou.¹³⁸ V otázce jeho periodizace v českých zemích je nutné přihlížet především na odlišný vývoj v pražském centru a v ostatních oblastech. Česká společnost ovlivněná husitstvím se nikdy neřídila cíli výhradně latinské humanistické literatury. Podobně svérázně byly renesanční a humanistické podněty přijímány i v jiných evropských zemích. Přes řadu rozdílů se část historiků a literárních vědců snaží najít společné rysy humanismu a renesance aplikovatelné obecně ve všech zemích. Již v úvodu citovaný Ferdinand Seibt mluví o konstantách humanismu.¹³⁹ Ovšem v českém prostředí došlo ke spojení vlivu humanismu a domácí tradice ovlivněné náboženským vývojem 15. století, což vedlo k vytvoření naprosto specifické odnože evropského humanismu. U něj nemá cenu hledat obecné závěry, ale spíše cestu, která by nám pomohla proniknout hlouběji k jednotlivým žánrům, tématům a motivům.¹⁴⁰

Nad tím, zda česká literatura měla vůbec renesanční charakter, se zamýšlel Josef Macek.¹⁴¹ Jako hlavní důvod, proč o renesanci u nás pochybovat, uvádí Macek to, že tehdejší české kultuře chyběla výrazná orientace na antiku, která byla v kališnickém prostředí chápána jako pohanská. Podle mého názoru se dá s tímto důvodem souhlasit jen pro období do první poloviny 16. století. Ve druhé polovině století se česká literatura nechává inspirovat

137Jacques LE GOFF, *Intelektuálové ve středověku*, Praha 1999, s. 9.

138Problematika periodizace humanismu je komplikovaná a souvisí závislá na řadě faktorů. Co se samotných počátků humanismu u nás dotýče, klade je část badatelů do 14. století, konkrétně do období panování Karla IV., kdy na jeho dvoře působil kancléř Jan ze Středy ovlivněný italským prostředím. V evropském měřítku se hledají počátky latinského humanismu v Itálii doby Dantovy a závěrečné fáze se kladou do pokročilého 17. století. Viz Ivo HLOBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992.; Eduard PETRŮ, *K otázce periodizace humanismu*, in: *Vzdálené hlasy*, Olomouc 1996, s. 196–209.; Jana NECHUTOVÁ, *Humanismus před humanismem*, in: *Studia Comeniana et historica* 20, 1990, č. 41, s. 24–28.; Milan KOPECKÝ, *Humanismus, renesance a reformace v českých zemích*, in: *Studia Comeniana et historica* 20, 1990, č. 41, s. 29 – 40.

139Konstantami Seibt míní navazování na kulturní dědictví antiky, formování nové latiny, antischolastický optimismus víry v pozitivní účinky vzdělání a intelektuální sdružování ve skupiny kolem výrazných osobností. Viz Ferdinand SEIBT, *Gab es einen böhmischen Frühhumanismus?*, S. 1-19.

140Srov. E. PETRŮ, *Husitství*; Týž, *Metodologická východiska zkoumání humanistické literatury v českých zemích*, in *Vzdálené hlasy*, s. 217–226.

141Josef MACEK, *Hlavní problémy*.

klasickými autory, u kterých napodobuje všechny vrstvy textu. Takové počínání později schvaluje i Bohuslav Balbín: „*Napodobíme-li při světské tematice staré básníky, tato invence činit původce je přípustná. Na příklad skládáme-li epithalamium, smíme si vymyslet Venuši, která v doprovodu Cupida – arcí nebeského – sestupuje z nebe, což učinil (p) Claudianus.*“¹⁴² Humanističtí básníci nezůstávali jen u kombinace světské tematiky a antických motivů, ale ty pojili i s biblickou tematikou. V tomto ohledu mohou být příkladem některá díla kolínského humanisty Jana Rosacia Sušického, který náměty z Bible (zničení Sodomy a Gomory, vjezd Krista do Jeruzaléma a další), zpracoval po formální stránce po vzoru Vergilia a Ovidia.¹⁴³ Výsledkem je v tomto případě centonová poezie.

Dominantním prvkem české (latinské) literatury humanismu bylo spojování křesťanských hodnot a antických ideálů, a to za použití klasických forem. Otázku po původu tohoto jevu si položil Eduard Petruš.¹⁴⁴ Petruš vidí jeho kořeny v literární reflexi dvou krizí společnosti odehrávajících se ve 14. století. Tehdy vznikají díla, která usilují o skutečnou realizaci zásad křesťanského morálního řádu. První krize přišla před vypuknutím husitských nepokojů a druhá za panování Jiřího z Poděbrad. Skladby vznikající v této době, jako je *Hradecký rukopis*, *Desatero kázanie božie*, *Proti panování kněžskému nebo Hádání Pravdy a Lži o kněžské zbožnosti a panování jich*, však nezpochybňují sám morální řád, ale jeho porušování.¹⁴⁵ „České kulturní prostředí, do jehož vývojové kontinuity zasáhly podněty renesance a humanismu, bylo schopno akceptovat a rozvíjet právě ty složky renesance a humanismu, které souzněly se stavem českého prostředí, formovaného v průběhu necelého století vlastně dvěma hlubokými krizemi morálních hodnot.“¹⁴⁶ Proto český humanismus ve svých dílech tolik akcentuje hierarchii hodnot, což se projevuje v převaze moralizujících a didaktických tisků. Dokladem těchto myšlenek jsou opět básně kolínských autorů, jako již zmiňovaného Jana Rosacia nebo Matouše Hosia. V rámci moralizování si autoři (i knihtiskaři) zachovávají jistou profesionální neutralitu vůči odlišným konfesím, než vyznávali oni sami, což ovšem neplatí u jezuitů a příslušníků jednoty bratrské.¹⁴⁷ Ostatní konfese jsou tolerantní navzájem, což se projevuje navenek přátelstvími katolíků a utrakvistů. Dokladem těchto

142Bohuslav BALBÍN, *Verisimilia humaniorum disciplinarum – Rukověť humanitních disciplín*, ed. Olga Spěváková, Praha 2006, s. 237.

143Podrobněji viz příslušná podkapitola o Janu Rosaciově.

144Eduard PETRŮ, *Co je renesanční literatura?*, in *Vzdálené hlasy*, s. 190-195.

145Autorem spisu *Proti panování kněžskému* byl utrakvista Vaněk Valečovský z Kněžmosta a *Hádání Pravdy a Lži ...* Ctibor Tovačovský z Cimburka, ostatní jmenovaná díla pocházejí od anonymních autorů.

146E. PETRŮ, *Co je renesanční literatura?*, s. 193.

147Viz například vzájemné útoky jezuitu Václava Šturma a příslušníka Jednoty Silvia Uberýna na konci 16. století. Viz Albert KUBIŠTA, *Václav Šturm a jeho polemiky s českými bratry*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2001.

kladných vztahů jsou dedikace v humanistických tiscích.

Na rozvoj a popularizaci humanismu v městském prostředí v Čechách měla vliv pražská univerzita jako instituce a potrestání stavovského odboje po roce 1547 jako klíčová událost v dějinách měst. Po událostech roku 1547 ztratila města politický vliv v zemi a byla silně poškozena hospodářsky. Další finanční břemeno představovala „daňová reforma“ z roku 1567, kdy byla daň z pozemků nahrazena daní z městských domů a vesnických usedlostí (doplněná některými menšími daněmi, například daní osobní, dávkami z piva, z výnosu kapitálu). Šlechta měla platit jenom ze svých domů v královských městech. Takto přenesla břemeno daní na poddané a měšťany. Jiří Pešek se domnívá, že tato politická a ekonomická bezperspektivnost, která ale nebyla spojena s bezprostředním existenčním ohrožením, vedla měšťany k hledání náhradních polí aktivity. Odsunutí měst od rozhodování ve státě bylo paradoxně jedním z impulzů rozvoje měšťanské kultury.¹⁴⁸ Jak zjistili Josef Hejnic a Jan Martínek, vývojový vzestup humanistické literatury u nás začíná v období po roce 1541, dočasně a nevýrazně je přerušen v letech 1565–1570. Pak její frekvence opět rychle stoupá až do posledních let vlády Rudolfa II., kdy dosahuje vrcholu. Pokles v literární tvorbě nastává po roce 1613.¹⁴⁹ Stejně jako v ostatních královských městech máme v případě Kolína nejvíce textů dochováno pro období po roce 1580, kdy sem přišlo několik absolventů pražské akademie píšících převážně příležitostnou poezii (viz příslušná kapitola). A zvláště příležitostná poezie odráží snahu měst pozvednout svůj stav mezi elitu a vyrovnat se především šlechtickému prostředí, což se projevuje například výběrem námětů s tematikou měst a jejich mnohdy až utopickým zpodobňováním.

Politická situace po roce 1547 pomohla najít směr, kterým se naše literatura začala ubírat, ale mnohem větší vliv měla univerzita.¹⁵⁰ Zde se zájem o humanismus nesměle projevoval už ve druhé polovině 15. století. V 80. letech přednášel o Vergilioví Řehoř Pražský a na samém sklonku století se italský humanista Hieronymus Balba snažil studentům předat základy římského práva.¹⁵¹ Ovšem tyto pokusy o uvedení dědictví antiky do českého

148 Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 26.

149 Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *O rozsahu a klasickém rozložení naší humanistické literatury*, in: *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7, 1965, s. 93–97, zde s. 95.

150 O vztahu univerzity a humanismu viz Jan MARTÍNEK, *Vztahy předních latinsky píšících humanistů v Čechách k pražské univerzitě*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 14/1–2, 1974, s. 7–18.; Jiří PEŠEK, *Některé otázky pražské univerzity jagellonského období*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 18/1, 1978, s. 156–161.; Michal SVATOŠ, *Humanismus an der Universität Prag im 15. und 16. Jahrhundert*, in: *Studien zum Humanismus in der böhmischen Ländern*, hrsg. von H. B. Harder, H. Rothe, Köln–Wien 1988, S. 195–206.; Miroslav TRUC, *Pražská univerzita a humanistická vzdělanost v českých zemích*, in: *Humanistická konference 1966*, Praha 1966, s. 144–160.; Zikmund WINTER, *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)*, Praha 1897, s. 19–42.

151 K osobě Řehoře Pražského viz M. SVATOŠ – I. ČORNEJOVÁ, *Dějiny I*, s. 227.;

vysokého školství byly ojedinělé a většinou představitelů konzervativní univerzity odmítané. Vzhledem k tomu, že škola byla pod vlivem utrakvistické konzistoře, neměla šanci na prosazení humanismu, který do Čech přicházel v katolickém hávu a byl vnímán ve spojení s římským katolicismem. Nic na tomto stavu nezměnili ani mladí absolventi a zastánci humanismu, jako byl Václav Písecký. Humanismus byl skutečně zprvu předmětem zájmu okruhu katolické šlechty a kvantitativní nárůst děl od autorů městského stavu je až otázkou pozdější doby.

Humanismus se na univerzitě začal rozvíjet až od 40. let 16. století. Významnou roli v tomto ohledu hrál M. Matouš Kolín (Collinus) z Chotěřiny, který zde přednášel řečtinu a latinskou literaturu.¹⁵² Ačkoliv byl absolventem wittenberské luteránské univerzity a žákem Filipa Melanchtona, získal si podporu nejen staroměstské rady, ale i štědrého mecenáše Jana Hodějovského z Hodějova, jinak vyznáním katolíka. Přednášel konkrétně Homéra, Vergilia, Ovidia, Cicerona, Plauta, Terentia a ze soudobé tvorby Erasma Rotterdamského. Pro klasickou literaturu získal své studenty, kteří začali antické autory nejen číst, ale v duchu humanistické tradice i napodobovat. Kolínovým pokračovatelem byl Petr Kodicill (Codicillus) z Tulechova, též absolvent wittenberské univerzity a Melanchtonův žák. U něj bylo důležité, že se mu podařilo získat vliv v konzistoři, takže už nic nebránilo rozvoji nových proudů. Jak dokládá *Rukověť humanistického básnictví*, největší rozvoj latinské humanistické poezie znamenala 70. léta 16. století.¹⁵³

Akademická obec působící na pražské univerzitě a na českých městských školách představovala ve druhé polovině 16. století uzavřenou skupinu, která byla vyhraněna myšlenkovým ovzduším humanismu, omezenou možností uplatnění absolventů a konfesijní jednotou.¹⁵⁴ Z hlediska konfesijního byla univerzita baštou utrakvistů od doby panování Jiřího z Poděbrad, kdy se přiklonila na jeho stranu a prosadila na univerzitní půdě dodržování

František ŠMAHEL, *Humanismus*.

152Ke Kolínově osobě viz Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Filip Melanchton, Matouš Collinus a počátky měšťanského humanismu v Čechách*, in: Listy filologické 87, 1964, s. 361–378.; Bohumil RYBA, *Matouš Collinus a jeho vergiliová universitní čtení*, in: *Pio vati*, Praha 1930, s. 95 an.; Rudolf ŘÍČAN, *Melanchton und die böhmischer Länder*, in: *Philipp Melanchton, Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae*, Berlin 1963, S. 241, 248.

153J. HEJNIC, J. MARTÍNEK, *Rukověť*, průběžně.

154Viz Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 30/2, 1990, s. 41–58.; Týž, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570–1620)*, in: *Český časopis historický* 89, 1992, s. 336–355.; Josef PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha 1984.; František ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433 – 1622*, in: *Acta Universitatis Carolinae* 4, 1982, s. 3 – 28.; Zikmund WINTER, *Život*.

kompaktát. Na ně museli všichni uchazeči o mistrovský titul od roku 1462 přísahat.¹⁵⁵ Konfesijní vyhraněnost univerzity ovlivňovala i vyhraněnost jednotlivých partikulárních škol. Neznamená to ovšem, že by studenti, absolventi a profesori nekomunikovali s osobami jiného náboženského smýšlení. Příkladem je několikrát zmiňovaný Matouš Hosius Vysokomýtský, jenž byl na studiích v Praze finančně podporován katolíkem Jakubem Bělským z Bělé, který se posléze stal opatem kláštera ve Velehradu.¹⁵⁶

Humanističtí autoři měli v mnohém podobné osudy. Pocházeli vesměs z českých královských měst, kde navštěvovali místní partikulární školu, popřípadě se z nich stali peregrinující žáci. Po uvedení do základů literárního umění se dostali na univerzitu, kde přibližně dva roky studovali, aby dosáhli na titul bakaláře. Už během těchto dvou let mnoho z nich učilo na městských školách.¹⁵⁷ Poté bakaláři buď odcházeli do praxe, nebo pokračovali ve studiu, aby dosáhli magisterského titulu. I po jeho získání čekala absolventy podobná kariéra jako bakaláře, to znamená, že se z nich stali učitelé nebo úředníci. Nově příchozí vzdělanci měli však ve městech vážnost, a proto byli ideální partii pro měšťanské dívky a zvláště vdovy. Po sňatku se humanisté ve městech usazovali, stali se novoměšťany, spravovali vyženěný majetek a většinou se prosadili v městské radě, protože oproti ostatním měšťanům měli náskok ve vzdělání, kontaktech i vyženěném majetku. Řadu dokladů máme i z Kolína. Srovnávat můžeme s měšťany v Kutné Hoře, Českém Brodu nebo v Mělníce.¹⁵⁸

S vlastní tvorbou, která měla ambice být vydána tiskem, začínali humanisté už během univerzitního studia. Část jejich textů měla ráz slohových cvičení, kterými prokazovali znalost klasických autorů. Postupně ale začali učenci psát především texty žánru příležitostné poezie, které dedikovali svým spolužákům, učitelům či mecenášům. Příležitostná poezie představuje zcela svébytnou množinu děl v dějinách české literatury.¹⁵⁹ Už název napovídá, že vzniká k určité příležitosti. Tou může být oslava svatby, narození dítěte, ale i přání šťastné cesty či blahopřání ke složení zkoušek ve škole. Básně proto členíme do skupin podle toho, k jaké příležitosti byly sepsány. Prozkoumáme-li produkci autorů 16. a 17. století, zjistíme, že nejfrekventovanější jsou encomia, epicedia, epigramy, epitaphia, epithalamia, genethliaca, hodoeporica, panegyrika, propemptica, soteria, lemmatografia a topografie.¹⁶⁰ Encomia jsou

155M. SVATOŠ – I. ČORNEJOVÁ, *Dějiny*, sv. I, s. 209

156Viz příslušná podkapitola o Matouši Hosiovi.

157Z kolínských autorů například před získáním bakalářského titulu učili Matouš Hosius nebo Ioannes Colerus.

158Srov. Miloš DVOŘÁK, *Městská správa v Českém Brodu a její písemnosti do roku 1623*, in: Sborník archivních prací 32, 1982, s. 170 – 224.; Týž, *Český Brod*, Český Brod 1992.; J. KILIÁN, *Město*, zvl. s. 42–48, 60–67, 86–108.; Petr Miloslav VESELSKÝ, *Královské horní město Kutná Hora*, Praha 2008.

159Viz například Josef TRÍŠKA, *Latinitas bohemica, Výbor z latinské literatury v českých zemích*, Praha 1996, s. 63–66.; Petr VOIT, *Encyklopedie knihy*, Praha 2006, s. 729.

160Viz Josef TRÍŠKA, *Latinitas bohemica*, s. 65.; P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 241 (encomium), 245

básně, které obsahují chvalořeči vztahující se ke konkrétní osobě nebo k určitému místu. Oslavný charakter měla i panegyrika, jejichž opakem jsou filipiky. Epicedia a epitaphia reagovala na úmrtí významných osob a připomínala jejich zásluhy. Epithalamia blahopřála k uzavření sňatku a genethliaca k narozeninám a k narození dítěte. Hodoeporica popisovala cesty vykonané skupinami nebo jednotlivci. Přání šťastné cesty byla vyjadřována v propempticích. Blahopřání k záchraně byla obsažena v soteriích. Topografie popisovaly zeměpisné a jiné vlastnosti jednotlivých krajů. Skladby oslavující členy městské rady byla lemmatografia. Básně s didaktickým nádechem a výraznou pointou, později i satiricky zaměřené, nazýváme epigramy.

F. X. Šalda ve své slavné triádě spisovatel – umělec – básník vymezil tři možné přístupy k psaní umělecké literatury.¹⁶¹ Za spisovatele považoval ty, kteří zmnožují to, co už bylo napsáno, popisují předměty a děje. Psát pro ně znamená „*skládat, připočítávat, opakovat*“.¹⁶² Na první pohled patří autoři latinské humanistické poezie mezi spisovatele, protože bezmezně napodobovali klasické autory. Ale i v raném novověku byl kladen důraz na tvůrčovu jedinečnost. Tuto skutečnost později reflektoval například Bohuslav Balbín: „*Pro mne je nejlepším básníkem nikoli ten, kdo ovládá nejvíce básnických pravidel, nýbrž ten, kdo buďto nejdokonaleji napodobuje staré básníky, anebo dovede žít ze svého a tvoří duchaplnou vynalézavostí. Řečníkem se lze stát, básníkem jen narodit.*“¹⁶³

Tato práce věnovaná humanistické společnosti a jejímu vztahu k literatuře se zaměřuje na autory pocházející z řad utrakvistického měšťanstva. Na tomto místě je ale nutné připomenout také tvorbu jednoty bratrské, která měla silný vliv na vývoj jazyka a literatury u nás.¹⁶⁴ Jednota prošla od svého vzniku složitou cestou k přístupu ke vzdělání. Zpočátku pokračovali její členové v radikálním tábořském biblismu. Proti tomu zavrhovali antickou vzdělanost jako „*vtipy pohanské*“. Situace se začala obracet přibližně od poloviny 16. století. Svou povahou programovým dílem byl spis biskupa jednoty Jana Blahoslava, který nese název *Filipika proti misomusům* z roku 1567.¹⁶⁵ Jedná se o bojovnou řeč proti nepřítelům Múz. Ani Jan Blahoslav a další členové však nepřijímali humanismus bez výhrad. Vzdělání prosazovali jakožto služebníka víry a radikálně se stavěli k napodobování antických autorů,

(epicedium, epigram, epitaphium, epithalamium), 294 (genethliacum), 364 (hodoeporicum), 659 (panegyricum), 720 (propempticum), 827 (soterium), 938–939 (topografie).; Štěpán VLAŠÍN (ed.), *Slovník literární teorie*, Praha 1984, s. 90–91 (encomia), 93–94 (epigram), 96 (epitaf, epithalamion), 262 (panegyrik).

161F. X. ŠALDA, *Spisovatel, umělec, básník*, in *Boje o zítřek*, Praha 2000, s. 23–30, zde 23.

162TAMTÉŽ, s. 24

163B. BALBÍN, *Verisimilia*, s. 175.

164Jednotu zmiňují především proto, že výtisky Bible kralické se nacházely v řadě měšťanských knihoven, například i v těch kolínských, viz podkapitola o knihovnách.

165Jan BLAHOŠLAV, *Filipika proti misomusům*, in: *Pochodně zažžená*, Praha 1949, s. 335–346.

jako byl například Ovidius. Ten byl jimi označován jako „výborný *satanova díla mistr*“. Největším přínosem je vedle vydání první české gramatiky překlad *Bible*, která se vyznačovala mimořádnými jazykovými kvalitami. Nejprve přeložil Jan Blahoslav *Nový zákon*. Na jeho práci navázala skupina překladatelů z řad jednoty, která šla v duchu humanismu *ad fontes*. Poučena některými nepřesnostmi v dosavadních překladech srovnávala původní originální text s dosavadními překlady. Výsledek představuje šťastnou syntézu tradičního biblického jazyka s přednostmi humanistického stylu. Bratrský překlad *Bible*, který byl nakonec vytištěn v tiskárně v Kralicích, vyšel v šesti dílech v letech 1579 až 1593. Prvních pět dílů zabíral *Starý zákon* a šestý díl *Nový zákon*. *Bible kralická* byla vedle *melantrišek*, tedy *Biblí* menšího formátu vydávaných u Jiřího Melantricha, nejrozšířenějším výtiskem *Bible* v Čechách 16. století a nacházela se v knihovnách měšťanů bez ohledu na konfesi.

4.2 Jazyková stránka

Na počátku národního obrození si učenci uvědomovali, že k tomu, aby se čeština vyrovnala evropským jazykům, je nutné kodifikovat spisovný jazyk, který by splňoval požadavky všech, řečeno dnešní terminologií, funkčních stylů. K tomu vedly dvě cesty. První znamenala vytvoření normy odvozené z jazyka nižšího stylu, jakým byly psány knížky lidového čtení nebo Krameriovy noviny, druhou cestou byla kodifikace jazyka děl starší české literatury. Příklon ke starému jazyku odpovídal více dobovému duchu. Mikuláš Adaukt Voigt píše: „V 16. století naši předkové povznesli jazyk na takový stupeň dokonalosti, že všichni učenci znalí naší i cizích řečí musili přiznat, že čeština v porovnání s jinými cizími jazyky nezůstává za žádným z nich vzadu.“¹⁶⁶ Pod vlivem autority Dobrovského byla jako spisovný jazyk kodifikována čeština 16. století, přičemž se vycházelo především z příkladu *Bible kralické*. Zároveň byl připomínán odkaz Daniela Adama z Veleslavína a doba jeho působení, doba veleslavínská, byla i později označována za zlatý věk české literatury.¹⁶⁷ Kodifikace staré češtiny však znamenala přetržení přirozeného vývoje spisovného jazyka, takže je dnešní spisovná čeština vlastně umělým konstruktem. Z toho plynou dnešní rozdíly spisovné a nespisovné češtiny.¹⁶⁸

Dnes je přežitá i teze o veleslavínské době jako vrcholu naší literatury. Jazyková

¹⁶⁶Dušan ŠLOSAR – Radoslav VEČERKA, *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*, Praha 1982, s. 108.

Originál: Mikuláš Adaukt VOIGT, *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae at Moraviae ...*, Praha 1773-1782, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 55 D 10.

¹⁶⁷Jaroslav VLČEK, *Dějiny české literatury I-II*, Praha 1951, zde sv. I, s. 394.

¹⁶⁸Na nevýhody přijetí humanistické češtiny generací Dobrovského upozornil Pražský lingvistický kroužek ve svých *Tezích*.

i literární otázka 16. století je totiž mnohem složitější, než abychom mohli mluvit o zlatém věku, který by se tak vymezoval zvláště vůči období následujícímu. Na tomto místě je třeba položit si několik otázek: Za prvé jaké jazyky se v Čechách užívají v 16. století? Za druhé jaké je funkční užití těchto jazyků? Za třetí souvisí užívání konkrétního jazyka se stavovskou příslušností uživatelů, či přesněji řečeno, jaký jazyk je spojen s městským prostředím?

První dvě otázky spolu úzce souvisejí. Obecně byla už během husitství potlačena vícejazyčnost a čeština se dostala do komunikačních situací do té doby vyhrazených latině. Nově se uplatnila jako jazyk odborný a administrativní, řečeno dnešní terminologií. Během husitství začala být většina úředních písemností psána v češtině, přičemž užití tohoto jazyka bylo v úředních záležitostech obligatorní. V tomto ohledu předběhla Morava Čechy. U moravského zemského soudu se začalo češtiny užívat při jednáních a při zápisu do zemských desek už roku 1480. Češtinu na úkor latiny tu prosadil tehdejší moravský zemský hejtman a dvorský sudí Ctibor Tovačovský z Cimburka, autor *Knihy tovačovské*. Český zemský sněm se o zavedení češtiny pro zápisy do desk zemských usnesl až roku 1495.¹⁶⁹ Od doby husitství, kdy se do vedení města dostali měšťané české národnosti, byly česky vedeny i městské knihy a ostatní písemnosti českých měst. V latině byly psány jen opisy privilegií, formule pronášené při obnovách městských rad a datační formule jednotlivých zápisů.¹⁷⁰ Snaha po ustálení jazykové formy česky psaných úředních písemností vedla ke vzniku příruček pro písaře. Novoměstský písař Prokop přednášel v 50. letech 15. století na pražské univerzitě o vedení městských knih a o listinách. Jeho přednášky se dochovaly pod názvem *Praxis cancellariae*.¹⁷¹

Po nástupu Habsburků na český trůn roku 1526 se jazyková situace v Čechách začíná měnit. Kontakty královského dvora se Španělskem a Itálií neměly sice přímý vliv na vývoj češtiny (kromě přijetí nových lexikálních prvků z těchto románských jazyků), ale jinak tomu bylo s přibývajícím německy mluvícím obyvatelstvem. Během 16. století dospěla situace tak daleko, že bylo nutné se vůči němčině vymezit. Proto roku 1615 přijal generální sněm zemí Koruny české usnesení ve prospěch českého jazyka. V něm se přikazovalo, aby se cizinci naučili do jisté doby od příchodu do země česky a aby si češtinu osvojily i jejich děti. Dále

169František PALACKÝ (ed.), *Archiv český I-XXXVIII*, Praha 1840-2000, zde sv. V., Praha 1862, přístupné in www.psp.cz, bez paginace, zápis č. 47 ke dni 13. března 1495.

170Příkladem česky psané městské knihy je pamětní kniha města Kolína nad Labem. Její paleografický a diplomatický rozbor viz Stanislav PETR, *Pamětní kniha*. Formule pronášené při obnovách rad byly v Kolíně zapisovány do trhových knih a byly uváděny v českém jazyce.

171František MAREŠ (ed.), *Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae*, in: Historický archiv 32, Praha 1908.

bylo nařízeno, aby se v oblasti soudní a správní užíval jedině český jazyk.¹⁷²

Jako literární jazyk se v Čechách v 16. století uplatnily latina a čeština v malém množství doplňované řečtinou a hebrejštinou.¹⁷³ Díky rozvoji humanismu stála latina mezi literárními jazyky na prvním místě, a to nikoliv latina středověká, ale klasická. Ve snaze vyrovnat se ideálu klasické latiny a případně i řečtiny se část humanistů snažila rozvíjet jako literární jazyk češtinu, což jako vedlejší produkt vedlo k teoretickému zájmu o jazyk a ke vzniku našich prvních lingvistických příruček, jako byla například „*náměšťská mluvnice*“ z roku 1533, což je naše nejstarší gramatika.¹⁷⁴

V české literární historii je tradičně česká literatura humanistického období členěna do dvou proudů. První proud tvoří humanisté píšící latinsky, kteří jsou spojeni se šlechtickým prostředím a katolickým vyznáním. Druhý proud představují humanisté z měšťanského prostředí vyznávající utrakvismus. Toto jazykové a náboženské členění je ale velice schematické a navíc uplatnitelné jen pro rané období českého humanismu (přelom 15. a 16. století). Tradičně je uváděn jako příklad latinského humanismu *Dialogus* autora Jana z Rabštejna, katolického preláta, diplomata a učenice. Typickým představitelem druhého proudu je potomek chrudimské utrakvistické rodiny Viktorin Kornel ze Všehrd, který sepsal dílo *O práviech, súdiech i o dskách země české knihy devatery*. Sám pak uvádí: „*Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šíří (ač i těch velmi málo u nás jest), já knihy a sepsání starých a právě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději obohatiti nežli, se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje, pohrdán a potupen býti.*“¹⁷⁵

V akademickém prostředí se uplatňovala latina, což souviselo s tím, že byla základním komunikačním prostředkem ve světě vzdělanců. Bez ní by domácí studenti nemohli odcházet na studia do ciziny. Vzhledem k tomu, že pražská univerzita byla v raném novověku ve své podstatě provinční akademií o jedné fakultě, museli zájemci o práva, medicínu a teologii

172D. ŠLOSAR – R. VEČERKA, *Spisovný jazyk*, s. 78.

173Tyto jazyky byly nejvíce používány původem českými autory. V Praze však ve druhé polovině 16. století vycházela i díla v italštině, španělštině a dalších jazycích. Viz Jaroslava KAŠPAROVÁ, *Pražské italské tisky 16. století a počátku 17. století*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze* 9, 1992, s. 61-76.; Jaroslava KAŠPAROVÁ, *Pražské španělské tisky 16. století z dílny pražského tiskaře Jiřího Nigrina*, in: *Documenta Pragensia* 10/1, 1990, s. 209-218.

174Viz Jaroslav PORÁK, *Význam a úloha náměšťské mluvnice*, in: *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice*. Práce z dějinslavistiky 10, Praha 1985, s. 1 – 16.; František MICHÁLEK, *K terminologii první české mluvnice*, in: *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice*, s. 17 – 30.; Radoslav VEČERKA, *První česká gramatika v historických a srovnávacích souvislostech slovanských*, in: *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice*, 31 – 44.;

175Viktorin KORNEL ZE VŠEHRD, *Kniha sv. Jan Zlatoústého O napravení padlého*, Praha 1820, s. 4. (Originál pochází z roku 1501.)

zvolit pro další studia zahraniční univerzitu. Od 40. let 16. století se v důsledku pronikání humanistických myšlenek na univerzitu zvyšuje i zájem o latinu z pohledu filologického a literárního. V rámci filologického zájmu dochází k očišťování latiny od středověkých jazykových jevů a v rámci literárního zájmu o rozvoj studia klasických autorů.

V kontextu vývoje latiny můžeme sledovat několik etap od latiny archaické přes klasickou, vulgární, středověkou až po humanistickou. Jazykové prvky humanistické latiny nebyly vázány výhradně na období humanismu, ale setkáváme se s nimi i v jiných obdobích středověké latiny, například v rámci karolinské literatury ve Franské říši. V evropských dějinách najdeme obdobně několik renesancí, jejichž společnými rysy jsou vztah ke klasické latině a antickému kulturnímu dědictví, které bylo uzpůsobeno kontextu křesťanské kultury. V Itálii byl předpokladem pro rozvoj humanismu vývoj tamějších měst, v nichž rostla vzdělanost střední vrstvy otevřená novým poznatkům. Zpočátku šlo spíše o národní italské hnutí, později přešlo v hnutí celoevropské.

Humanistická latina má několik hlavních znaků, které se projevují při jejím užívání v různých zemích. Je to především napodobování klasické latiny a její očišťování od prvků latiny středověké, dále imitace klasických autorů, v poezii především Ovidia a Vergilia, v próze pak Cicera i s jeho syntaktickými vazbami a periodami. Ruku v ruce s tím jde i přejímání antické metriky a časoměrného verše.

Ve vztahu reformace a humanismu dochází k tomu, že kvůli prosazování národních jazyků ve veřejném prostoru latina přestává být liturgickým a administrativním komunikačním prostředkem. Těžiště jejího užívání se přesouvá do oblasti umělecké a odborné literatury. U nich můžeme sledovat případné rozdíly ve způsobu užití latiny a češtiny. Důležitým objektivním činitelem, který ovlivňoval výslednou podobu textu, bylo zaměření na čtenáře. Jeho rozhledu a vzdělání byl uzpůsoben výběr lexikálních, syntaktických a stylistických prostředků. Latinské texty byly určeny jen okruhu vzdělavců.

Latina byla v 16. století vnímána jako funkčně nejvýše stojící jazyk. Stejně jako v ostatních zemích ovlivněných reformací se ale prosazoval zájem o jazyk národní, u kterého bylo záhodno, aby se latině vyrovnal. Cesta vedla přes přejímání latinismů v oblasti lexikální, syntaktické a stylistické. Lexikální prostředky tu nebudu vyjmenovávat, obecně se jedná především o termíny, které ale byly užívány i v žánrech stojících na hranici uměleckého a odborného stylu. Ze syntaktických a stylistických prostředků byly nejčastěji užívány postpozice shodných přívlastků,¹⁷⁶ interpozice rozvíjených částí dovnitř částí rozvíjejících

176Například *nad poddanými svými, w kragině Ruské, z jazyka latinského*.

(například *welikému knížeti Mozkewskému*),¹⁷⁷ koncové postavení slovesa. Tyto ukázky byly vybrány z předmluvy k vydání překladu takzvané *Moskevské kroniky* provedeného kolínským měšťanem Matoušem Hosiem Vysokomýtským.¹⁷⁸ Předmluvu napsal Hosiov přítel ze studií Daniel Adam z Veleslavína. Právě čeština tzv. veleslavínského typu, která je typická pro družinu spolupracovníků kolem Daniela Adama, byla silně poplatná latinskému vzoru. Zvláště patrné je to v dedikacích a v předmluvách, které se liší složitostí výstavby od dalšího textu. Typické je pro ně užití humanistických period. Příkladem jsou složitá souvětí opět z předmluvy k *Moskevské kronice*.¹⁷⁹

Autoři se vztahem ke Kolínu, kterými se zabývá tato práce, byli bez výjimky absolventy univerzity a ve městě příslušeli k intelektuální elitě. Většina tvorby, kterou vyprodukovali, byla v duchu humanismu napsána v latinském jazyce. Zbytek tvoří několik spisů v češtině, přičemž jde vesměs o překlady určené širokému čtenářskému okruhu. Mezi tyto překlady patří spis Jana Rosacia *O svornosti manželské* a zmíněná *Moskevská kronika* od Matouše Hosia.¹⁸⁰

Nedílnou součástí humanistických spisů byl topos skromnosti. Autor se snažil vzbudit u čtenáře vstřícnost a shovívavost. Aby toho dosáhl, předstíral skromnost a snažil se čtenáři namluvit, že buď on sám není dostatečně povoláný, aby dané téma zpracoval, nebo že jeho jazyk není dostatečně kultivovaný. Často jsou tyto skromnostní formule, které se v latině objevují od antiky, vázány na vysvětlení, proč se tedy autor vlastně chopil pera.¹⁸¹ Buď ho o to poprosil nějaký přítel, nebo autor pocítil nutnost vydat takový spis pro potřebu „*lidu obecního*“. I Jan Rosacius, humanista spjatý s Kolínem, použil tuto skromnostní formuli v dedikaci svého překladu spisu *O svornosti manželské*, kdy se obrací na Jana Pachtu z Rájova a Matěje Grylla z Gryllova: „... *Nebo ačkoliv snad na vás a na titul váš neslušelo, aby vám dar takový papírový v našem prostém jazyku obětován byl: však nepochybuji, že pro*

177Například *To vše z jazyka latinského v český přeloženo. Knížectwíj Rhezanské, kteréž pod spráwu Knížete Mozkewského náležij.*

178Alessandro GUAGNINI, *Kronyka Mozkewská. Wypsánij přednjch zemj, Kragin, Národůw, Knjžetstwíj, Měst, Zámkůw, Ržek a Gezer, Welikému Knížeti Mozkewskému poddaných. O Mrawjch, obyčegjch, zwyklostech a Náboženstwíj národu Mozkewského. Též o neslýchaném Tyranstwíj Iwana Wasilowice Knjžete Mozkewského / kteréž on za paměti nassj nad poddanými swými provozował. Dwogj cesta do Mozkwy / gedna z Wjdně, druhá z Prahy*, přeložil Matouš Hosius Vysokomýtský, Praha 1589, exc. Daniel Adam, uložení například Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 54 F 55, č. Knihopisu K02797.

179Například „*Kterážto známost, gakž začátky své wzala w mladssím wěku nassem nez naděje něgakeho wžitku a zysku kteréhož tehdáž gedem od druhého očekáwati nemohl poněwadž žádný z nás hádati, nadto pak wěděti nemohl, k čemu ho Pán Bůh powolati ráčí, ale z samé a pouhé vpřimnosti, aneb že gedem při druhém něco toho spatřowal, což mu se líbilo: tak trwala mezy námi bez potrženj y w starssjm wěku až do gehu smrti a bez pochyby délegi trwati mohla, kdyby mu byl Pán Bůh dalssiho žiwota popřiti ráčil.*“

180Jan ROSACIUS, *O svornosti manželské*, Praha 1575.

181Literárněvědnou topiku rozpracoval švýcarský romanista E. R. Curtius. Česky vyšlo: Ernst Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998.

*lid obecní, kterýž cizím jazykům nerozumí, a však toto naučení velice potřebuje v obojím pohlaví, za českú řeč stydět se nebudete.*¹⁸² V tomto úryvku ale nejde jen o topos skromnosti, ale i o vnímání funkčního rozlišení vrstev jazyka. Vzhledem k tomu, že byl spis určen nejen vzdělané elitě, ale i čtenářům se základním vzděláním, nemohl být napsán složitou češtinou, která napodobovala latinu. Proto byl text napsán v jednoduchých konstrukcích bez zvláštních ozdob uměleckého slohu.

Shrňme tedy: v 16. století se u nás rozvíjela především čeština a humanistická latina. Zájem o český jazyk se projevoval v rozvoji filologie. Vznikají první české gramatiky a velké slovníky. U našeho jazyka můžeme sledovat funkční členění vrstev jazyka související s jeho odlišnou stylistickou platností. Jazyk používaný v textech slavnostního rázu, například v předmluvách a dedikacích, nese rysy latiny. Humanistická latina je v 16. století spojena především s prostředím měšťanské intelektuální elity, kde byla vizitkou učence. Ovšem pro mnohé rádobyučence představovala spíše módní záležitost. Takto si stýskal Daniel Adam z Veleslavína: *„Nacházejít kteříž nětco málo latinou, vlašinou aneb němčinou usta sobě proplákše, i hned českého nic čísti, ani kněh českých v svých bibliothékách míti nechtějí, obávajíce se, aby lejkům, jakož říkají, podobní nebyli, anobř za hanbu sobě to pokládají, kdyby knihy české kupovali a čtli.*“¹⁸³

4.3 Knihtiskaři a knihtiskárny

Mezi roky 1501 až 1621 působilo v samotných Čechách více než 80, na Moravě asi 30 tiskařů.¹⁸⁴ Prvenství v počtu tiskáren měla Praha následovaná Olomoucí. Knihtiskaři se od poslední třetiny 16. století zabývali mimo jiné produkcí příležitostných tisků humanistické poezie. Ty byly vydávány v podobě volných folií potištěných na jedné straně (humanistické jednolisty) a kvartových a osmerkových brožurek.¹⁸⁵ Několikalistové brožurky byly vydávány především u příležitosti promocií, sňatků a úmrtí. Stejně jako ostatní humanistická poezie využívaly básně v nich obsažené antická témata a motivy, například u epithalamií to byl motiv Venuše. Tematická pestrost jednolistů byla větší. U kolínských humanistů a analogicky i u ostatních vznikaly skladby trojího druhu, nejvíce zastoupena byla náboženská tematika,

¹⁸²Jan ROSACIUS, *O svornosti*, s. 3.

¹⁸³Heinrich BUENTING, *Itinerarium Sacrae Scripturae: To gest: Putowánj Swatých Na wssecku Swatau Biblj obogjho Zákona*, přeložil Daniel Adam z Veleslavína, Praha 1592, uložení například Praha, Národního muzea, signatura 29 B 3. Uvedený citát pochází z předmluvy spisu, kterou napsal Daniel Adam.

¹⁸⁴Mirjam BOHATCOVÁ, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990, s. 202.

¹⁸⁵Termín humanistický jednolist viz například Petr Voit, *Encyklopedie*, s. 419. Jedná se o příležitostný tisk vydaný na jednom listu. Obsahuje humanistické básně.

především příběhy ze života Ježíše Krista, případně další moralizujícím způsobem pojaté texty, například různé parafráze žalmů. Oblíbené byly také příběhy historické, u nás výhradně popisující životy českých králů, nebo naopak skladby se soudobou společensko-politickou tematikou, především reagující na turecké nebezpečí.

Součástí příležitostných tisků a mnohdy i motivací k jejich vydání byly dedikace, které právě tvoří důležitý základ této práce a s nimiž se i v současné literatuře hojně pracuje.¹⁸⁶ Dedikantovi chtěl autor poděkovat za pomoc či ho poprosit o další podporu. Z dedikantova jména či hesla byly často vytvářeny různé slovní hříčky. K tomuto účelu byla nejčastěji užívána forma akrostichu, mezostichu a telestichu. Akrostich je báseň, v níž první písmena či slabiky za sebou následujících veršů tvoří jméno adresáta. Z prostředních písmen verše se skládá mezostich a z posledních telestich. Písmena jména byla v básni zdůrazněna jiným typem písma než zbývající text, majuskulemi popřípadě jinou barvou. Základními barvami jednolistů 16. století byla černá a červená. Foliový formát jednolistů vedl autory k vymýšlení různých typografických a ikonografických obrazců (například poháru), které doplňovaly vnímání vlastního textu. Mnohdy typografická úprava tisku předčila kvalitu samotného textu, protože se skládání takových skladeb občas stávalo rutinní záležitostí. Vždy záleželo na dohodě mezi autorem a tiskařem, jak nejlépe nabízený prostor jednolistu zaplní.

Při rozboru děl kolínských humanistů jsem došla k závěru, že tito autoři stejně jako další využívali při vydávání jednolistových skladeb nejčastěji služeb Jiřího Nigrina a Jiřího Jakuba Dačického. Jednalo se o pražské tiskaře, kteří vedli své dílny více než třicet let.¹⁸⁷ Drobné tisky vydávali i jiní tiskaři, například Sedlčanský, Valda nebo na počátku 17. století Pavel Sessius. Několik sborníků k promocím dokonce vydala i tiskárna Daniela Adama z Veleslavína, ačkoliv měla v edičním plánu především rozsahem větší knihy. Nejvyhledávanější tiskaři drobných tisků obecně však byli výše jmenovaní Nigrin a Dačický. Měli mnoho společného. Oba se vyučili u tiskaře Jana Kozla, který byl přítelem humanistického básníka Tomáše Mitise z Limuz. Jiří Jakub Dačický si následně s Mitisem, Janem Kantorem Hadem a Janem st. Jičínským otevřeli roku 1570 vlastní knihkupectví. Vztahy mezi pražskými tiskaři byly obecně dosti úzké. Někdy si vypomáhali a tiskli

186 O důležitosti dedikací a předmluv jako pramenů viz Jan MARTÍNEK, *O pramenech*, s. 196 an.; Rozbory předmluv a dedikací byly využity viz Mirjam BOHATCOVÁ, *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavína*, Praha 2005.; dále viz Táž, *Předmluva v českých předbělohorských tiscích*, in: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970.; Táž, *Úvodní texty (dedikace a předmluvy) v pražských tiscích. rudolfinské doby*. In: *Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pfaffa*, Praha 2000, s. 46–54.;

187 Jiří Jakub Dačický tiskl samostatně v letech 1568–1619. Jiří Nigrin (Černý) z Nigropontu vedl vlastní tiskařskou dílnu v letech 1572–1606. Podrobné informace o tiskařích viz in Karel CHYBA, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, Praha 1966.

dohromady¹⁸⁸ Po smrti tiskařů se pozůstalé vdovy znovu provdávaly za jiné tiskaře, aby do tiskárny dostaly muže znalého řemesla a majícího kontakty, aby udržely podnik. Tento postup byl ostatně běžný i u jiných řemesel. Například Jiří Nigrin, který pracoval v dílně Jana st. Jičínského, si po smrti Jičínského vzal jeho vdovu Magdalénu.¹⁸⁹

V Kolíně se samostatná tiskárna nenacházela. Mimo velká centra knihtisku fungovala výroba knih jinak: působili tu knihaři, kteří nakupovali u knihtiskařů volné potištěné archy, jen za sebou srovnané. Knihaři tyto volné listy svazovali a opatřovali je vazbou, jejíž materiál a zdobení následně určovaly cenu celé knihy. Knihy, respektive listy, často nakupovali na dluh, o čemž svědčí i osud kolínského knihaře Adama, jehož jméno figuruje v několika záznamech radního manuálu v letech 1541 až 1545. Do manuálu byly opsány kvitance tomuto knihaři, protože dlužil Jiřímu Melantrichovi 12 kop gr. českých a pojistil mu je na svém domě. Dluh splatil, ale později Melantrichovi opět dlužil.¹⁹⁰ Velkým konkurentem knihařů byli potulní kramáři, kteří také nakupovali tisky od knihtiskařů a pak je prodávali po všech krajích.

V případě, že se humanističtí autoři nacházeli ve větší vzdálenosti od Prahy, využívali i služeb jiných knihtiskařů. Například Matouš Hosius během svého působení v Ústí nad Labem napsal báseň dedikovanou velehradskému opatovi Jakubu Bělskému z Bělé.¹⁹¹ Potřeboval ji nutně rychle vytisknout, a proto zvolil tiskaře Michaela Volrába z Budyšína, který byl přibližně stejně vzdálen od Ústí jako Praha.¹⁹² Podobně další skladbu určenou louckému opatovi Šebestiánu Freytagovi z Čepirohu nechal vydat mimo Prahu, a to u olomouckého knihtiskaře Friderica Milichtalera.

Knihtiskaři byli z hlediska konfesního profesionálně neutrální. Ačkoliv například Jiří Jakub Dačický byl jednoznačně nekatolík a bylo mu spíláno do „*zvyjednaných novokřtenců*“, vydával vedle Melanctonových a Erasmových i díla jezuitů. S určitou nadsázkou se dá říct, že přes tiskařskou dílnu Dačického v 80. letech 16. století vedli polemiku jezuité a příslušníci jednoty bratrské. Nejprve tiskárna vydala dvě díla jezuity Václava Šturma, v nichž útočil na

188V roce 1576 tiskl dohromady Jiří Jakub Dačický a Jiří Nigrin. Viz in K. CHYBA, *Slovník*, s. 93.

189Vdovy po tiskařích se většinou provdaly za jejich kolegy, protože nechtěli vést tiskárnu samy. Například Anna, vdova po Danielu Adamovi si vzala Jonatu Bohutského z Hranic, který se po její smrti oženil s Ludmilou, vdovou po Jiřím Nigrinovi.

190Podrobně tyto opisy kvitancí rozebral Stanislav PETR, Jiří Melantrich z Aventýna a jeho tisky v knihovnách kolínských měšťanů, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 2, 1982, s. 77-87.

191Viz podkapitola věnovaná Matoušovi Hosiovi.

192Informace o Michelu Volrábovi viz Christian KNAUTHE, *Annales typographici Lusatiae superioris oder Geschichte der oberlausitzischen Buchdruckereien*, hrsg. von R. Olesch, Köln 1980, zvláště strany 1-7.; A. KIRCHHOFF, *Nickel Wolrabe's in Leipzig Ausgang*, in: *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels* 12, 1889, S. 303.; E. ARNOLD, *Nikolaus Wolrabs zweite Wanderschaft*, in: *Archiv für Buchgewerbe* 39, 1902, S. 282.; J. BENZING, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963, S. 44, 83, 132, 254, 263.

jednotu.¹⁹³ V roce 1587 přišla odpověď od bratra Silvia Uberýna.¹⁹⁴ Ačkoliv tyto dva příklady nemají nic společného s Kolínem nad Labem, přeci je důležité si uvědomit, že podle konfese tiskaře nemůžeme poznat konfesi jeho zákazníků. V tomto případě byla vzájemná tolerance Dačického a jezuity Šturma dána profesionálním přístupem a možná i ekonomickou motivací. Vedle profesních vztahů ale v humanistické společnosti najdeme běžně i přátelské vztahy mezi katolíky a nekatolíky. Příkladem je zmíněný Matouš Hosius a opat Jakub Bělský.

Knihtiskaři, kteří získali akademické vzdělání, měli blízko k literární tvorbě. Pojily je společné zájmy, program a často i přátelství. Tiskařům byly věnovány především sborníky epithalamií a epitafií. Danielovi Adamovi z Veleslavína takto přispěl básní do blahopřejného sborníku ke sňatku s Annou, dcerou Jiřího Melantricha, Jan Rosacius roku 1576.¹⁹⁵ Jan Pachta z Rájova napsal epitaf k úmrtí syna pražského tiskaře Jiřího Nigrina, u kterého si nechal tisknout minimálně jednu skladbu.¹⁹⁶

Zajímavostí je pro nás samozřejmě samotná cena knih. Určité představy o ceně se dají získat podle odhadních cen knih zaznamenaných v inventářích několika tiskařských pozůstalostí. Zvláště přínosný byl rozbor inventáře skladu Daniela Adama z Veleslavína.¹⁹⁷ Nejlevnější knížky stály okolo čtyř krejcarů, větší školské knížky po osmi krejcarech. U ostatních knih se obecně cena pohybovala v rozmezí deseti krejcarů a tří zlatých, samozřejmě s přesahem na obě strany.¹⁹⁸ Velkou roli ve výsledné ceně hrála již zmíněná vazba. Konkrétně například exemplář knihy *Politia historica* neboli *O vrchnostech a správčích světských knihy pater* stál jeden tolar a dvacet grošů.¹⁹⁹

Náklad jednolistů se pohyboval maximálně kolem dvou set výtisků, mnohé z nich pak

193 Václav ŠTURM, *Krátké ozvánij Doktora Wáclawa Ssturma / proti kratičkému ohlássenij Gednoty Waldenské neb Boleslawské. ...*, exc. Jiří Jakub Dačický, Praha 1584, Knihopis č. K16006, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 36 A 3.

194 Silvius Uberýn, *Odpověď na ssest Důwodůw podwodných gakéhosy Doktora Wáclawa Ssturema: Gjmiž dowoditi vsyluge že Gednota Bratřij kteréž z womylu Pikharty aneb Boleslawskými nazeywagi z Boha nenij*, exc. Jiří Jakub Dačický, Praha 1587, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 54 F 28.; Uberýn v tomto spisu reagoval nejenom na útoky Šturmovy, ale i Brosiovy.

195 *In honorem nuptiarum ... Magistri Danielis Adami Prageni, in academia patria professoris, sponsi, et ... virginis Annae Melantrichae, ...*, Praha 1576, exc. Jiří Melantrich, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 C 15.

196 *In obitum Thobiae Felicis filii clarissimi viri d. Georgii Nigrini a Nigroponte*, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 F 55.

197 Jiří PEŠEK, *Tiskárna a sklad knih mistra Daniela Adama z Veleslavína*, in: Zprávy Archivu Univerzity Karlovy, č. 4, 1982, s. 64-79.; Josef HEJNIC, *Inventář skladu veleslavínské tiskárny*, in: Mirjam BOHATCOVÁ, *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů. Studie k završení knižní tvorby Mistra Daniela Adama z Veleslavína zemřelého 18. 10. 1599*, Praha 2005, s. 465-470.

198 J. PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost*, s. 76-77.

199 M. BOHATCOVÁ, *Česká kniha*, s. 222. Knihu *Politia historica* uvádím záměrně, protože se nacházela v knihovně Kolínana Šimona Šilhánka z Choustníka (viz podkapitola o knihovnách).

byly svázány do konvolutů.²⁰⁰ Podle všeho tisk skladeb sponzorovali mecenáši, většinou dedikanti jednotlivých skladeb. Těmi byly buď jednotlivé osoby, nebo celé městské rady. „*Nebylo města, aby poetové, spisovatelé všelijakých knížek a zpěvů u městské rady nežebrale o nějakou kopu grošů, buď jí knihu dedikujíce, či jen exemplář některé posílajíce darem. Konšelé k literním prosbám nemívali stejný způsob odpovědi. Jednou nedali nic, jindy dali s urážlivým napomenutím a do třetice odměnili literáta s povděkem.*“²⁰¹ Někteří humanisté také jednolisty sbírali. Čestné místo v tomto počínání náleží Václavovi Dobřenskému, který byl přítelem Jiřího Nigrina. Ten ho roku 1592 také přibral ke svému erbu a titulu z Nigropontu. Dobřenský sesbíral na sto padesát jednolistových skladeb, které byly svázány do konvolutu. Sborník takto vzniklý je dodnes uložen ve Strahovské knihovně v Praze. Mnohé z tisků, které se v něm dochovaly, jsou unikáty.²⁰² Z kolínských autorů zde najdeme jednolisty Matouše Hosia, Jana Pachty z Rájova a Jana Rosacia.

4.4 Kolínské literátské bratrstvo

Ve většině královských měst fungovaly v předbělohorské době literátské kůry. Jednalo se o korporace, jejichž členové měli vůči kůru určité povinnosti dané statuty, na druhou stranu byla příslušnost k literátům brána jako prestižní záležitost. Svou povahou měly kůry blízko k cechům a k náboženským bratrstvům. Zatímco cechy byly založeny na stejné profesi a bratrstva spojujeme s uctíváním určitého náboženského kultu, literátské kůry byly volnější organizací. V české historiografii je však většinou užíváno termínů literátský kůr a literátské bratrstvo jako synonym.²⁰³

V Kolíně vzniklo při oltáři Panny Marie v chrámu sv. Bartoloměje bratrstvo Panny Marie, o kterém se zmiňují nejstarší městské knihy. Podle zápisů zde bratrstvo fungovalo minimálně v letech 1368 až 1398.²⁰⁴ O dalších osudech bratrstva nic nevíme. Od konce 15. století můžeme v Kolíně podobně jako v jiných utrakvistických městech předpokládat

200P. Voit, *Encyklopedie knihy*, s.

201Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst I.–II.*, Praha 1892, zde sv. II., s. 579.

202Sborníku Dobřenského byla věnována diplomová práce: Jiří KOPÁČEK, *Dobřenského sbírka jednolistů 16. století*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav informačních studií a knihovnictví, Praha 2000.

203Termín literátské bratrstvo pro korporace vzniklé při kostelích v 16. století užívá Hana Pátková. Termíny literátský kůr a literátské bratrstvo se objevují celkem paralelně. Viz Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie*, Praha 2000. Další literatura: Antonín RYBIČKA, *O bývalých společnostech čili kůrech literátských*, in: *Památky archeologické a místopisné 10, 1874-1877*, s. 719-734.; Ferdinand TADRA, *Sborové literátův čili kůry literátské v Čechách*, in: *Památník pražského Hlaholu*, Praha 1886, s. 1-72.; Karel KONRÁD, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od 15. věku do zrušení literátských bratrstev I-II*, Praha 1893, zde sv. I.; Jiří MIKULEC, *Náboženská bratrstva v Čechách v 17. a 18. století*, Praha 2000.

204Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie*, s. 115.

působení literátského kůru (bratrstva). Během 16. století se v rámci kůru vyčlenily dvě skupiny členů – literáti latinští a čeští. Podle literátských kůrů v jiných městech můžeme analogicky vyvodit, že v případě latinských literátů šlo o učence vzdělané v latině a o přední měšťany. Českými literáty byli vesměs latiny neznalí řemeslníci.

Stěžejním úkolem obou kůrů byl kostelní zpěv. V Kolíně se český a latinský kůr střídal při ranních bohoslužbách a při nešporách. Český kůr zpíval před kázáním, před hrubou a před nešporami, latinský kůr při hrubé a při nešporách.²⁰⁵ Latinský kůr při zpěvu pochopitelně vedli jeho nejvýznamnější členové. Na přelomu 16. a 17. století to jmenovitě byli Jan Pachta z Rájova, Šimon Šilhánek z Choustníku, Štěpán Prunar, Mazánek Žlutický, Matouš Hosius, Jan Rosacius, Mikuláš Alethin a Jiří Peristerius.²⁰⁶ Kromě Šilhánka byli všichni tito členové literárně činní. Členy kůru se stali buď už jako přední měšťané, nebo v době svého učitelského působení na kolínské partikulární škole, při které vedli své žáky ke kostelnímu zpěvu.

Základním předmětem, který vlastnila literátská bratrstva, byly zpěvníky. V Kolíně jich najdeme v 16. století několik. Významný je latinský *Graduál husitský kolínského písaře Martina Bakaláře z Vyskytné*, který byl vytvořen v roce 1512.²⁰⁷ Obsahuje na 766 položek na 384 listech. Kromě českých písní „*Což jest nám skrze usta swá*“ a „*Za Octawiana rozmnožitele – Za Augusta cysarze*“ jsou všechny ostatní latinské. Vedle něj se dochoval také česky psaný rukopisný *Kolínský kancionál* českého literátského kůru z roku 1517, který obsahuje 353 husitských písní.²⁰⁸ Dále vznikly v Kolíně ještě dva latinské antifonáře, u kterých ale neznáme přesnou dobu jejich sepsání. Jejich vznik je kladen do období 15. a 16. století bez přesnější datace. Nacházejí se v Knihovně Národního muzea.²⁰⁹ Všechny kancionály vytvořené během 16. století v Kolíně jsou bez iluminací. Z toho můžeme usuzovat, že literáti (latinští i čeští) neměli tolik peněz, aby si mohli iluminace dovolit. Také se nenašel žádný štědrý mecenáš, který by na zhotovení kancionálů přispěl, jako tomu bylo například u kancionálu českobrodského nebo kouřimského.²¹⁰

205Karel KONRÁD, *Dějiny*, s. 167.

206Jaroslav SCHNEIDER, *Dějiny*, s. 110.

207Knihovna Národního muzea, signatura XIII A 2, *Latinský graduál husitský kolínského písaře Martina Bakaláře z Vyskytné*, Kolín 1512; obsah rukopisu je k dispozici na internetové adrese www.clavmon/limup.

208Regionální muzeum Kolín, Sbírkový fond staré tisky, *Kolínský kancionál*, signatura K1517 80/88.

209Kolínský antifonář I, II, uložení Knihovna Národního muzea, signatura XII A 21, XII A 22

210Českobrodský kancionál byl vytvořen v letech 1552 – 1570 a je významnou památkou raněnovověké knižní malby. Zdobnými prvky díla jsou miniaturní iluminace s biblickými výjevy, do kterých jsou umístěny klečící postavy donátorů. (uložení: Národní knihovna České republiky, signatura XVII B 20). Iluminovaný je také Kouřimský adventní kancionál z roku 1581. Opět tu najdeme vyobrazení všech donátorů. (uložení: Národní knihovna České republiky, signatura XVII A 38) Viz L. Rišlink – L. Jouza, *Renesance*, s. 57–58.

Literátská bratrstva měla blízko k cechům. Obě korporace vypravovaly pohřby svým členům a jejich rodinným příslušníkům. Vybavovaly se pečetidly, žezly, pokladnami, praporci, pláští k pohřbům a dalšími předměty. Například Daniel Hyttych ve své závěti odkázal literátům „šest plášťů smutkových a šest černých klobouků k užívání při pohřbích“.²¹¹ Zároveň opatrovaly kaple v místních kostelích a chrámech. V chrámu sv. Bartoloměje byla za hlavním oltářem kaple mlynářsko-pekařská, řeznická a sladovnická. Kaple sv. Václava byla v péči literátského bratrstva.²¹²

4.5 Kolínské knihovny

Rozšíření a dostupnost knihtisku umožnily čtenářům z řad měšťanstva vybudovat si ve své domácnosti vlastní bibliotéky. Ačkoliv se nám do dnešní doby žádná měšťanská knihovna nedochovala v úplnosti, dají se některé z nich částečně rekonstruovat z testamentů a pozůstalostních inventářů.²¹³ V Kolíně se pro 16. století dochovaly dvě knihy testamentů (pro roky 1542 až 1583 a 1584 až 1684) a k části z nich pozůstalostní inventáře.²¹⁴ Z celkového počtu 372 testamentů jsou knihy uvedeny v patnácti z nich.²¹⁵

Knihy byly v testamentech zmiňovány nejenom jako prostředek ke vzdělání a zábavě, ale i jako určitý kapitál. Hodnotnější zdobené tisky fungovaly často jako zástava. Proto také můžeme najít latinské tisky i u řemeslníků bez univerzitního vzdělání. Ačkoliv se zastavování knih v testamentech objevuje, jde o okrajový jev. Nejčastěji byly zastavovány šperky a jiné drahocenné věci. V kolínských testamentech najdeme knihy coby zástavu například v kšaftu Bartoloměje Mýtského: „*Dlužím ...Janovi Tichému 19 gr. dal sem mu nato 2 libry vosku a dvoje knihy za sebou má, Korvín a Zlatou biblí.*“²¹⁶ Jako kapitál, který odkázal v Kolíně své manželce, vnímal svou knihovnu Jan Rosacius: „*Knih mých co se dotýče, poněvadž jsem k manželce své milé nic nepřinesl, těch při ní zůstávají, avšak co se knih školních dotýče, věřím jí, že bratřím mým z nich udělí, budou-li žádati. A knihy, které jsem sám za své*

211 Archiv města Kolín, Libri testamentorum II, kšaft Daniela Hyttycha.

212 O kapli na jižní straně se starali vladykové Semechovští ze Semechova.

213 Literatura k ostatním městům: Adolf KAMIŠ, *Knihovny lounských měšťanů v 16. a na začátku 17. století*, in: *Listy filologické* 85, 1962, s. 297-307.; Václav NEŠPOR, *Knihovny měšťanů olomouckých v 16. století*, in: *Zprávy Vlastivědného ústavu muzea v Olomouci*, č. 123, 1965, s. 1-7.; Oldřich KAŠPAR, *Z knihoven kolínských humanistů*, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 2, 1982, s. 69-75., Michaela HRUBÁ, „... nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“ *Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.; Jiří PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576–1620*, in: *Folia Historica Bohemica* 2, 1980, s. 247–282.

214 Viz R. Kolek, *Kolínské testamenty*.

215 Tamtéž.

216 SOKA Kolín, AMK, bez inv. čísla, Liber testamentorum I, fol. 126b-127b.

vysloužilé peníze skupoval, ty v její moci at' zůstávají, leč by chtěla bratru mému a věrnému učedníku Adamovi uděliti.“²¹⁷ Jan Rosacius byl jedním z představitelů intelektuální elity města, který do Kolína přišel jako vážený učenec, ale bez finančních prostředků. Postavení zde dosáhl především prostřednictvím sňatku s Annou, dcerou Jiříka Pachty.

Stejně jako v jiných městech i v kolínských testamentech a soupisech jsou tituly knih uvedeny minimálně. Někdy se testátor zmínil o knihách jen obecně. Například Jan Pachta z Rájova odkázal roku 1621 manželce Anně „biblioteku s respositoriem“.²¹⁸ V tomto ohledu je unikátní pozůstalostní inventář Mikuláše Alethina z ledna roku 1587 který obsahuje celkem 127 titulů.²¹⁹ Ty byly rozděleny do dvou částí – *Libri thaeologici* a *Libri Hystorii, ethici et philosophici*. Problémem tohoto soupisu je, že skoro u třetiny autorů nejsou uvedena díla, jen autoři. Nevíme proto, zda vlastnil Alethin od daného autora jeden exemplář díla nebo více.

Z děl týkajících se náboženství se zde nachází pět Melanchtonových spisů a jeden spis Martina Luthera. Jde o *Kazanij welebneho a nabožneho otcze Martina Luthera Na desatero prikazani božij kterež lidu obecz nemu zgewnie w Miestie Wite[m]bercze kaazal gest*.²²⁰ Jiný tisk od Luthera se v jeho pozůstalosti nenašel. Na Luthera ale obecně reagovali humanisté ve svých básních a hojně ho citovali. Příkladem je parafráze na Lutherovu píseň u Hosiovy skladby *Carmen iambicum* (viz dále). Z děl v luterském duchu vlastnil Mikuláš Alethin také tři práce od Lucase Lossia, hudebního skladatele a teoretika zaměřeného na liturgické zpěvy. Z dalších náboženských spisů je třeba jmenovat díla Jana Zlatoústého, Prudentia a Erasma Rotterdamského. Z klasických autorů vlastnil Alethin spisy Tita Livia, Suetonia, Tacita, Josepha Flavia, Ovidia, Catona a Cicerona. Z historiografických děl měl ve své knihovně díla Martina Kuthena, Jana Dubravia, Prokopa Lupáče a Kašpara Cropacia. Zbývá ještě dodat, kdo byl Mikuláš Alethin. Šlo o jednoho z nejbohatších a nejvlivnějších měšťanů v Kolíně. Alethin působil jako kolínský primátor a poté jako císařský rychtář.

U rozboru dalších knihoven kolínských měšťanů jsme odkázáni jen na zmíněné testamenty. Obecně jsou nejčastěji zmiňovanými knihami *Bible* a postily. Matouš Volyňský z Vladoře odkázal své manželce Dorotě „*Herbář českej imprimovanej, od p. Jiříka Ursina sobě danej, a Biblí imprimovanou s figurami illuminovanejmi, od kněze Jakuba, p. bratra mýho milýho, někdy Janovi Zoubkovi danou a ode mne zaplacenou ...*“ Druhou imprimovanou

217SOkA Kolín, AMK, Listiny v záležitostech církevních, karton XVII, č. 30, fol. 1a.

218SOkA Kolín, AMK, bez inv. čísla, Liber testamentorum II, fol. 196b

219SOkA Kolín, AMK, Listiny v záležitostech církevních, signatura XIX, č. 11.

220Martin Luther, *Kazanij welebneho a nabožneho otcze Martina Luthera Na desatero prikazani božij kterež lidu obecz nemu zgewnie w Miestie Wite[m]bercze kaazal gest*, Praha 1520, exc. Pavel Severýn z Kapí Hory, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 25 D 12.

Bibli věnoval své dceři Anně.²²¹

Šimon Šilhánek z Choustníku odkázal svému bratrovi „*Herbář, Politiam Historicam, Práva městská velká, šest dílů bratrský Biblí a Itinerarium*.“²²² Kromě bratrské Bible, čímž je rozuměna Bible kralická vycházející v šesti svazcích v letech 1579 až 1593 z tiskárny v Kralicích na Moravě, vydal zbylá uvedená díla Daniel Adam z Veleslavína. Ten se na rozdíl od Jiřího Jakuba Dačického a Jiřího Nigrina nevěnoval tolik tisku jednolistových skladeb a brožur, ale vytyčil si ve svém edičním programu vydávání rozsáhlých děl.

V souvislosti s knihami pamatovali někteří testátoři také na vzdělání svých dětí nebo chráněnců. Bartoloměj Mýtský odkázal synovi Václavovi „*domek na předměstí Horském, aby náklad z nájmu na něho šel ... na ten způsob aby umění literárnímu se naučil ... pak zvláště všechny knihy*.“²²³

221SOkA Kolín, AMK, bez inv. čísla, Liber testamentorum I, ff. 116 a.

222SOkA Kolín, AMK, Listiny v záležitostech církevních, signatura XVII, č. 60. U děl se jedná o *Herbář* Pietra Andrea Mattioliho vydaný roku 1562 u Melantricha a 1596 u Daniela Adama, *Práva městská velká* od Kristiána z Koldína, *Politica historica* od německého autora Georga Lauterbecka přeložená a vydaná Danielem Adamem, *Bible kralická* vycházející v šesti svazcích v letech 1579-1593, *Itinerarium sacrae scripturae: To jest putování svatých na včecku svatou biblí obojího zákona* od německého autora Heinricha Buentinga přeloženou a vydanou Danielem Adamem.

223SOkA Kolín, AMK, bez inv. čísla, Liber testamentorum I, fol. 126b-127b.

5 Kolínští autoři

V následující kapitole přesouváme pozornost od historických záležitostí k tematice literární, a to konkrétně k jednomu z distinktivních rysů humanistické společnosti – k autorské tvorbě. Na začátku je třeba vysvětlit slovní spojení „kolínští autoři“ uvedené v titulu. Můžeme ho chápat v užším a širším slova smyslu. V užším smyslu jde o autory, kteří v Kolíně strávili podstatnou část svého života, v ideálním případě se zde narodili, a jejich tvorba byla městem a jeho okolím nějakým způsobem ovlivněna. V 16. a 17. století musíme přihlížet k velké mobilitě vzdělců, která nám komplikuje jejich přiřazení ke konkrétnímu místu. Kam například zařadit peregrinujícího studenta nebo učitele střídajícího místa, kteří nezůstanou v některých městech ani celý rok, jako například Matouš Borbonius nebo Matouš Hosius? Nebo co s takovým Jiřím Václavem Peristeriem, který sice žil v Kolíně dvacet sedm let, ale jeho tvorba se vztahuje ke Kutné Hoře, odkud přišel? Jistý návod na vyčlenění „kolínských autorů“ nabízejí jejich samotná jména. Ovšem ačkoliv byl často součástí jmen humanistů přívlastek odvozený od místa, odkud pocházeli, jako například u Jana Colonia de Petrinis, Samuela Klatovského, Ioanna Colera Bytomského, Jana Pelarga Vodňanského a dalších, v některých případech jde o zavádějící údaj. Přívlastek Colinus, Colonius, Coloniensis či Kolínský a Kolín ještě nemusí nutně odkazovat na kolínské rodáky.²²⁴ Také je nutné brát v úvahu, že řada vzdělců ztrácela po odchodu na studia kontakt se svým rodným městem.

Z uvedených důvodů je výhodnější pojímat spojení „kolínští autoři“ širěji. Patří sem všichni humanisté, kteří část svého života, byť šlo o několik měsíců, strávili v Kolíně a byli literárně činní.²²⁵ Ve sledovaném období let 1547–1627 je můžeme rozdělit do čtyř skupin. Do první patří ti, kteří se v Kolíně narodili, ale po studiích se usadili mimo Kolín jako Matěj Civilius, Jan Colonius de Petrinis, Petr Hubáček, Jakub Krčín z Jelčan, Jan Kříž, Jakub Petrus, Daniel Šejnoha, Václav Šindler a Jan Vladořský z Vladoře.²²⁶ Do druhé skupiny by měli patřit rodáci, kteří se po letech strávených na studiích a v prvních působištích vrátili do Kolína a usadili se zde. Ovšem nedá se mluvit o skupině v pravém slova smyslu, protože má jen

224Příkladem je Samuel Colinus narozený v Nymburku. U jména Matouše Collina z Chotěřiny, který je v literatuře uváděn i jako Matouš Kolín, nejde o jméno odvozené od toponyma. Collinus je latinská zkomolenina jména Kalina.

225Zařadila jsem sem nejen autor, kteří psali během pobytu v Kolíně, ale i ty, kteří psali v jinou dobu. Šlo mi tu o postizení podílu literárně činných osob v humanistické společnosti. Autoři navíc i v době pobytu v určitém městě udržovali styky s dediakty svých starších básní a případně jim připisovali básně nové. V Kolíně je takovým příkladem Ioannes Colerus, který se přátelil s Janem Cicadou (viz příslušná podkapitola).

226Jednotlivá jména pro všechny čtyři skupiny jsem dohledala podle údajů v *Rukověti humanistického básnictví a v Knihopisu*. Viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I–V*; Z. V. TOBOLKA, *Knihopis*.

jednoho člena, totiž Mikuláše Alethina. Tato skutečnost je opět dokladem velkého pohybu v rámci raněnovověké intelektuální společnosti. I u ostatních humanistů můžeme sledovat, že se do rodného města vracel naprostý zlomek absolventů univerzity.²²⁷

Třetí skupinu tvoří rodáci z jiných, vesměs královských, měst, kteří do Kolína přišli jako učitelé, písaři a kněží a usadili se zde. Jmenovitě jde o Jana Felixe z Miličina, Matěje Fragaria, Matouše Hosia Vysokomýtského, Matyáše Mazánka Žlutického, Václava Jiřího Peristeria, Štěpána Prunera, Jana Rosacia, Jeremiáše Spíru a Mikuláše Šultyse. Ve své době šlo o významné osobnosti, které udržovaly přátelské styky s humanisty z pražského centra i dalších měst. Zajímavostí je, že část autorů přestávala psát ve chvíli, kdy se osobně či pracovně usadila. V Kolíně se tak stalo u Matouše Hosia a Štěpána Prunera.²²⁸

Čtvrtou a nejpočetnější skupinu představují humanisté, kteří v Kolíně pobývali jen omezenou dobu. Jde buď o peregrinující studenty jako v případě Matyáše Borbonia z Borbenheimu nebo o neustále se střídající učitele. Z velkého množství bakalářů a mistrů, kteří po určitou dobu učili na kolínské městské škole, byli literárně činní Matouš Amaracus, Ioannes Colerus, Petr Austensis Crispus, Samuel Fontinus, Zachariáš Chalybaeus, Samuel Iosefiades, Václav Knobelius, Jan Lancmanius, Daniel Nera, Jan Nigrinus Kutnohorský, Mikuláš Partlovský, Jakub Parvus, Jan Pelargus Vodňanský, David Pruner a Jan Veverin z Kranichsfeldu. Literární texty psali i písaři Ondřej Hubeus Jaroměřský a Samuel Pelhřimovský a utrakvistický děkan Blažej Borovský z Borovna.

5.1 Kolínští rodáci

V 16. století pocházelo z Kolína několik významných osobností, které se uplatnily nejen v akademickém a církevním prostředí, ale konkrétně také v tehdy rozšířené profesi rybníkářů. Přívlastek Kolínský používal u svého jména Jan Colinus (Colonius, Kolínský) de Petrinis. Po studiu na pražské artistické fakultě chtěl získat další vzdělání, a proto se odebral do zahraničí, kam odcházeli všichni zájemci o medicínu, právo nebo teologii. Posledně jmenovanému oboru se Jan Colinus věnoval nejprve ve Wittenbergu a poté v Itálii, kde byl nakonec roku 1539 vysvěcen na kněze.²²⁹ Po svém návratu do Prahy působil Colinus na

227Viz Petr SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500 – 1620*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 26/1, 1986, s. 7–36.; Jiří PEŠEK – Michal SVATOŠ, *Sociální důsledky akademické peregrinace v českých zemích druhé poloviny 16. století*, in: *Poceta Josefu Petráňovi*, Praha 1991, s. 231–243.; František ŠMAHEL, *Regionální původ*, s. 3–59.

228Z mimokolínských humanistů přestal psát po svém sňatku Matěj Gryllus z Gryllova. Viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť II*, s. 238 an.

229J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 452.

univerzitě. V letech 1557 až 1559 zastával i úřad rektora.²³⁰ Vedle toho byl od roku 1555 farářem u sv. Mikuláše na Malé Straně, kde působil až do své smrti roku 1563. Byl zde i pochován. Od 50. let byl také členem dolní konzistoře. V rámci humanistického básnictví máme o Colinově tvorbě jen nepřímé doklady ze spisu Prokopa Lupáče.²³¹

Z Kolína pocházeli také dva významní rybníkáři 16. století – Petr Hubáček a Jakub Krčín z Jelčan. Nebyla to náhoda, protože v Polabí vznikl už od 15. století systém rybníků a kanálů. Zásahu na tom měl především na přelomu 15. a 16. století Vilém z Pernštejna, který byl správcem komorních panství Kolína a Poděbrad.²³² Ten zaměstnával při budování rybníční sítě na Poděbradsku kolínského fišmistra Kunáta ml. z Dobřenic.²³³ Na jeho práci navázal právě kolínský rodák Petr Hubáček, který se narodil roku 1520 a v dospělosti se stal fišmistrem na pernštejnském panství. Své zkušenosti zúročil v česky psaném spisu *Knížky o věcech rybářských, ptáčnických a štěpařských* z roku 1553.²³⁴ Ačkoliv Hubáčkovy jméno není tak známé jako třeba dále zmiňovaného Jakuba Krčína z Jelčan, dodnes je jeho spis připomínán v současných rybářských příručkách.

Jakub Krčín z Jelčan pocházel z vladycké rodiny Krčínů usazené v Kolíně.²³⁵ Znám byl především jako regent rožmberského panství. Informace o něm proto můžeme čerpat ze životopisu posledních Rožmberků z pera Václava Březana.²³⁶ Pod rokem 1572 zde najdeme i česky psanou autobiografickou báseň sepsanou samotným Krčínem a podle Březanových slov nijak neupravovanou.²³⁷ Po formální stránce nejde o žádný literární klenot, ale jednoduchou rýmováčku, kterou můžeme přiřadit k žánru pamfletu nebo paskvilu či k velmi svérázné apologii. Krčín se zde snaží obhajovat své jednání, proti kterému se ozývaly na panství hlasy odporu. Ráznost vyjádření podtrhuje volný verš, pravidelný jednoslabičný rým a expresivní lexikální výrazy. Celkově navazuje Krčín na tradici lidové poezie. Od humanistické literatury je na hony vzdálen už absencí skromnosti, kterou se autoři prezentovali. Na tomto místě Krčín prakticky zastihuje i svého pána, o kterém se tu

230 M. SVATOŠ – I. ČORNEJOVÁ, *Dějiny* I, s. 294.

231 J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* I, s. 452.

232 Petr VOREL, *Páni*, s. 110.

233 Kunát z Dobřenic se podílel na stavbě Opatovického kanálu a vyjížděl i na rožmberská panství, kde vybudoval rybníky Velký Tisý, Dvořiště a Koclířov. Zde zaučil svého následovníka – Štěpánka Netolického.

234 Petr HUBÁČEK, *Knížky o věcech rybářských, ptáčnických a štěpařských*, 1553, rukopis, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura XVII J 14. Edici pořídil: Josef JIREČEK (ed.), *Petra Hubáčka Kolínského o věcech rybářských, ptáčnických a štěpařských*, Vídeň 1857.

235 K osobě Jakuba Krčína z Jelčan literatura: Jaroslav SCHNEIDER, *Kolínský rodák Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan, vynikající hospodář a rybníkář český XVI. století*, Kolín 1936.; Josef HAUBELT, *Jakub Krčín z Jelčan*, Praha 2003.; Jan KUTHAN – Martin STECKER, *Sedlčanskem po stopách Jakuba Krčína*, Sedlčany 2004.

236 Václav BŘEZAN, *Životy* I, II.

237 Václav BŘEZAN, *Životy* I, s. 244-254.

maximálně dozvíme, že byl na Krčína laskavý. Centrem básně je od začátku do konce osoba rybníkáře.

Konkrétně se z básně dozvídáme, že se Jakub Krčín narodil 18. července 1535 rodičům Jiříkovi Krčínovi z Jelčan a Kateřině z Olbramovic. Brzy byl dán do místní (kolínské) školy, aby se naučil základům svobodných umění. Poté autor přeskakuje několik let a rovnou popisuje, jak se dostal na panství Viléma z Rožmberka.²³⁸ Vyjmenovává, co vše zde udělal pro rozvoj panství. Měl však proti sobě klevetníky, kteří na něj donášeli panu vladaři. Když však Krčín vysvětlil své záměry na zvelebení panství, Vilém z Rožmberka se k němu začal chovat mile. Následně se začal Krčín angažovat v opravách stok a v budování rybníční sítě.

Krčín také ukazuje, že se nenechá nikým obelhat. Chtěl například, aby se mu Netoličtí prokázali privilegiem na vaření piva. Netoličtí však listinu neměli, a proto museli přestat vařit. Tím Krčín pomohl monopolizaci vrchnostenského pivovarnictví. Ve stejném čase také přišel důležitý zlom v jeho životě – první sňatek. Ovšem z Krčínových veršů je patrné, že se modlil, aby se z něj stal vdovec: „*Toho léta také stav svůj změnil, neb jest se v Krumlově oženil. Pojal sobě bábu za ženu, za své služby, nebohý, jmá tu odměnu. Musí v tom trvati do vůle boží, dokud Pán Bůh z něho toho břemene nesloží.*“²³⁹

Dále Krčín vypočítává, jak pomohl svému pánovi k vyšším ziskům z panství. Při tom je jasné, že neměl slitování s nikým, o kom se domníval, že může uškodit finanční prosperitě na rožmberských majetcích. Tak například zaútočil na novohradského hejtmana. Krčínovo počínání však leželo v žaludku řadě lidí, kteří se proto snažili přesvědčit Viléma z Rožmberka, že Krčín jedná nepoctivě. Podle Krčína se však ukázalo, že opak je pravdou. Poté nechal vyměřit rybník Svět. Peníze do rožmberské pokladny přivedl i tím, že nechal přeměřit poddanské pozemky. Podchycením dosud neevidované půdy se zvýšil příjem vrchnosti.

Ačkoliv Jakub Krčín z Jelčan v dospělém věku ke Kolínu prakticky žádný vztah neměl, krom toho, že zde žili jeho rodiče a příbuzní, domnívám se, že je důležité jeho osobu

238V těchto letech působil na opočenském panství Viléma Trčky z Lípy. S tím se mohl seznámit v Kolíně, protože Vilém Trčka byl jedním z poručníků mladých Žerotínů, zástavních držitelů kolínského panství. Na Trčkovu přímluvu vedl Krčín později hospodářství kláštera v Borovanech, odkud roku 1561 přešel do služeb Viléma z Rožmberka. Údajně se tak stalo proto, že pomohl v lese Evě z Rožmberka, když spadla z koně. Protože se zpočátku Krčín nesnesl s Petrem Vokem, byl poslán na čas do Prahy, kde zúčastnil soutěže na stavbu akvaduktu. I přes velkou konkurenci italských stavitelů soutěž vyhrál a zbytky jeho akvaduktu jsou na Hradě dodnes.

239V. BŘEZAN, *Životy*, s. 250. První manželkou Jakuba Krčína byla paní Dorota, vdova Slepíčková z Krumlova, rozená z Radkovic, která byla o třicet let starší než Jakub Krčín. Tento sňatek, uzavřený roku 1566, byl majetkově promyšlený, jelikož tehdy Jakubu Krčínovi hrozilo vězení pro dlužníky. Sňatkem vyženil měšťanský dům v Českém Krumlově a značné bohatství. I přes vysoký věk manželky trvalo manželství celých 21 let.

připomenout. Už proto, že je i v dnešní době v Kolíně uváděn jako jeden z nejslavnějších Kolíňanů.

Dalším významným kolínským rodákem byl Mikuláš Alethin. Narodil se kolem roku 1540 v rodině zálabského řemeslníka Havlíčka, který byl kožišníkem. Havlíček poslal syna na studia do Prahy, kde ten získal roku 1564 bakalářský a poté roku 1565 magisterský titul. Roku 1567 byl přijat mezi univerzitní profesory. Tehdy mu Bernard Sturmius připsal svůj spis *Elegia de salutari nativitate ... Iesu Christi*.²⁴⁰ Vedle dalších činností zastával v letech 1572 až 1573 funkci děkana pražské filozofické fakulty. Poté působil jako druhý písař na radnici Starého Města. Prvním písařem byl v té době Pavel Kristián z Koldína, kterému Alethin připsal v roce 1575 svou báseň.²⁴¹ Vznikla u příležitosti Koldínova návratu z Vídně, kde se zúčastnil poselstva blahopřejícímu Rudolfovi II. ke korunovaci. V této době se stavěl jako staroutrkvista proti České konfesi.²⁴² Je otázka, jak Alethin jinak snášel svého kolegu pověstného špatnými osobními vlastnostmi. Jisté je, že se rok poté, v roce 1576, s místem staroměstského písaře rozloučil a vrátil se do Kolína, kde se oženil s bohatou vdovou Dorotou Peklovou. Ta zemřela roku 1582. Alethin se o dva roky později znovu oženil, tentokrát s Annou Pachtovou, vdovou po Janu Rosacioví. Zde je opět vidět vzájemná provázanost vztahů mezi humanisty danou sňatky. Alethin zemřel v listopadu roku 1586. Vedle drobných básní otištěných v různých sbornících vesměs příležitostné poezie byl Alethin autorem také česky psaného díla *Modlitby náboženské*.²⁴³ Zmiňuje se o něm Josef Jireček, ale žádný exemplář dnes nebyl zjištěn.²⁴⁴

5.2 Autoři pobývající v Kolíně

5.2.1 Matouš Hosius

Matouš Hosius pocházel z královského věnného města Vysoké Mýto a byl synem tamního souseda Jiřího Přestala.²⁴⁵ Rok Hosiova narození neznáme, pravděpodobně leží někde

²⁴⁰Bernardus STURMIUS, *Elegia de salutari nativitate ... Iesu Christi*, 1567, exc. Ioannes Cruciger, uložení Krivoklát, zámecká knihovna, signatura XLI d 52. Na titulním listu je Sturmiovo rukopisné věnování Alethinovi. (viz in J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť V*, s. 233.)

²⁴¹Dnes je tato skladba nezvěstná. Literatura o ní: Jindřich VANČURA, *Dějiny města Klatov I 2*, Klatovy 1928-1929, s. 841.

²⁴²Viz Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.; Jiří RAK, *Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské*, in: Sborník archivních prací 31, 1981, s. 179–200.; Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice*; Týž, *Zápas o českou konfesi*, Praha 1991.

²⁴³Informace o Alethinově životě a díle viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 74-75.;

²⁴⁴Josef JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české I-II*, Praha 1875-1876, zde sv. I, s. 9.

²⁴⁵Jméno otce známe například z Hosiovy závěti; viz SOKA Kolín, AMK, bez inv. čísla, Liber testamentorum I, fol. 25b-28a.

mezi lety 1550 až 1555.²⁴⁶ Kde získal základní vzdělání, nevíme. Zřejmě poprvé se s jeho jménem setkáme roku 1564 v seznamu studentů příslých na univerzitu k beánii.²⁴⁷ Studentem univerzity se ale stal až o deset později, kdy byl 22. října 1574 přijat za chovance Nazaretské koleje v Praze.²⁴⁸ Z jeho básní víme, že jako student trpěl často hmotnou nouzí, ze které mu pomáhal velehradský opat Jakub Bělský z Bělé a dvorský sudí Václav Říčanský. Jeho přítelem byl také loucký opat Šebestián Freytag z Čepirohu. U Hosia jde už o několikátý příklad v této práci, kdy bylo přátelství navázáno mezi nekatolíkem a katolíky.

Jakubu Bělskému dedikoval Hosius dvě skladby: *Carmen de humili et contempto Christi in urbem Hierosolymam ingressu*²⁴⁹ a *Acrostichis in orationem Dominicam*.²⁵⁰ První text vznikl během Hosiova působení v Ústí nad Labem, kam byl přijat na místní školu jako učitel.²⁵¹ Sám se i v prozaickém věnování předcházejícím básni označuje jako *scholae Ustensis moderator*. Poté děkuje Jakubu Bělskému (*patrono suo clementissimo*) za podporu, kterou mu poskytoval během studia, kdy často trpěl nouzí. Bohužel se z textu nedozvíme, jakou povahu ona zmiňovaná pomoc měla mít. Zda byla finančního rázu, nebo zda šlo o nějakou přímluvu. Také nevíme, zda měl Hosius na mysli studium na partikulární škole, nebo už na univerzitě.

Vzhledem k tomu, že Matouš Hosius pobýval během psaní první básně v Ústí, nechal ji vytisknout v Budyšíně, v tiskárně Michaela Wolrába, známého hornolužického knihtiskaře. Nevíme však, co ho k tomu vedlo, protože Budyšín byl od Ústí poměrně daleko. Svou roli zde sehrály zřejmě nějaké kontakty na ostatní humanisty zde působící, kteří mohli Hosiovi Wolrábovu tiskárnu doporučit. Ovšem to je jen spekulace. Ani druhá skladba určená Bělskému nebyla vytištěna v Praze. Fridericus Milichtaler ji roku 1578 vydal v Olomouci. Tematicky vycházejí obě básně z Bible. První popisuje Kristův vjezd do Jeruzaléma a druhá už podle názvu obsahuje akrostich na celý Otčenáš.

246Dřívější datum uvádí Flora KLEINSCHNITZOVÁ, *Vox saeculi*, Praha 1931, s. 9. K pozdějšímu datu narození se kloní Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české I*, Praha 1929, s. 758.

247K. BERÁNEK (ed.), *Manuál*, s. 56.; Bylo běžné, že část studentů se vracela se svým učitelským doprovodem zpět do partikulární školy. U Hosia to nemůžeme popřít ani vyvrátit, protože neznáme přesnou dobu narození, takže nevíme, kolik mu mohlo být v roce 1564 let. V manuálu rektora Curia je uveden pro rok 1564 zápis: „*Matheus Altomythenus Georgii*“. Souhlasí tu jméno, místo narození a jméno otce, kterým byl Jiřík Přestal. Pokud je Hosius opravdu oním žákem zapsaným k beánii, přišel z jedné ze dvou kutnohorských škol (*E Gotemberga ab minore aede*). Podle toho by tedy byl peregriující žákem.

248J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť II*, s. 347.

249Matouš HOSIUS, *Carmen de humili et contempto Christi in urbem Hierosolymam ingressu*, Budyšín 1575, exc. Michael Wolrab, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 59 G 19.

250Matouš HOSIUS, *Acrostichis in orationem Dominicam*, Olomouc 1578, uložení Brno Univerzitní knihovna, sign. A. I. A. g. 2 přív. 5

251O humanismu v Ústí nad Labem viz Lenka BOBKOVÁ, *Raný novověk – Doba předbělohorská (1526–1620)*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, ed. K. Kaiserová, V. Kaiser, Ústí nad Labem 1995, s. 35–50.

Obě básně určené Jakubu Bělskému dělí od sebe tři roky, během nichž se v životě Matouše Hosia stalo několik důležitých událostí. V roce 1575 byl pověřen, aby vedl své žáky k beánii do Prahy. Stejně tak o dva roky později, kdy už působil jako rektor na škole v Mělníce.²⁵² Zde nacvičil se svými žáky představení neznámého názvu. Víme jen, že šlo o tragédii. Mezitím se 21. srpna 1577 stal bakalářem. Zřejmě v této době také navázal přátelství s Danielem Adamem z Veleslavína.²⁵³ Ten na to později vzpomínal: „*Od mnoha let, byl gsem w dobré známosti a w důvěrném přátelstvj s Mattaussem Hosiem rodičem z Wysokého Meyta, (...). Kterážto známost, gakž začátky swé wzala w mladssim věku nassem než naděge něgakého vžitku a zysku kteréhož tehďáž gedem od druhého očekáwati nemohl poněwadž žádný z nás hádati, nadto pak wěděti nemohl, k čemu ho Pán Bůh powolati ráčí, ale z samé a pauhé vpřímnosti, aneb že gedem při druhém něco toho spatřowal, což mu se líbilo: tak trwala mezy námi bez potrženj y w starssjm věku až do gehu smrti a bez pochyby délegi trwati mohla, kdyby mu byl Pán Bůh dalssjho života popřiti ráčil.*“²⁵⁴

V české literární historii je od této doby Matouš Hosius považován za člena Veleslavínovy družiny, do které patřili dále Mikuláš Albert z Kaménka, Jan Kocín, Trojan Nigellus, Petr Codicillus, Václav Plácel, Adam Huber, Karel st. ze Žerotína, Vít Flavín z Rotenfeldu, bratři Jan ml. a Přech z Hodějova a Vilém Ostrovec z Kralovic.²⁵⁵ Pro Daniela Adama na konci svého života překládal Hosius takzvanou *Moskevskou kroniku* vydanou až po jeho smrti. Ale to předbíháme. Vraťme se k osobnostem Jakuba Bělského a Šebestiána Freytaga z Čepirohu.

O původu Jakuba Bělského z Bělé toho příliš nevíme. Jeho rod zřejmě pocházel ze Slezska, podle Bartoloměje Paprockého z Hlohol pravděpodobně z knížectví sieradzského.²⁵⁶ Více informací o Bělském je zachováno až pro období, kdy byl jako olomoucký kanovník dosazen za opata velehradského cisterciáckého kláštera.²⁵⁷ Do dějin kláštera se zapsal nejen zavedením přísnějšího řádu oproti dosavadnímu stavu, na který se na řadě míst ozývaly nejružnější stížnosti, ale i spory o vaření piva, které vedl za klášter proti nedalekému Hradišti. Podobně přísný pořádek zavedl v louckém premonstrátském klášteře druhý Hosiův přítel,

²⁵²J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* II, s. 347.

²⁵³TAMTÉŽ, s. 347.

²⁵⁴Alessandro GUAGNINI, *Kronyka Mozkewská*.

²⁵⁵Bližší informace o těchto autorech viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověti humanistického básnictví I–V*.

²⁵⁶Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I., 1205–1650*, in: Spisů Akademie velehradské svazek XV., Olomouc 1934, s. 186.

²⁵⁷Mniši kláštera ve Velehradu měli od roku 1510 právo volit si opata ze svého středu, ale podkomoří Haugvic upozornil císaře Maxmiliána, že je klášterní kázeň na nízké úrovni, a proto císař rozhodl, že dosadí za opata olomouckého kanovníka Bělského, za kterého se přimlouval polský kníže Januš z Ostrógu. (více in Rudolf Hurt, *Dějiny*, s. 185.)

Šebestián Freytag z Čepirohu.²⁵⁸

O Hosiově známosti s Šebestiánem Freytagem svědčí dopis datovaný v Louce 21. července 1578.²⁵⁹ V něm děkuje opat Hosiovi za dopis a báseň (*carmen*), které od něj obdržel. Více o básni nevíme. Zřejmě půjde o rukopis, kterým si chtěl Hosius udržet Freytagovu přízeň. Jako tisk se tato skladba nikde neobjevila. Nicméně podstatná je především otázka, jak mohl utrakvisticky smýšlející student a učitel mít za přátele dva opaty. Odpověď zřejmě souvisí s dobovou duchovní atmosférou v české společnosti.²⁶⁰ V současné historiografii se často uvažuje o tom, zda ve druhé polovině 16. století vedle sebe koexistovaly různé konfese, či zda se jejich vyznavači vzájemně tolerovali. Domnívám se, že vzájemný vztah Hosia k Freytagovi a Bělskému ukazuje, že bychom měli u utrakvistů a katolíků spíše uvažovat o toleranci.

Důležitou roli jednoznačně hrálo vzdělání a šíření humanistických myšlenek. Oba opati byli označováni za příznivce Múz. Prostřednictvím umění, především literatury, k sobě nacházeli cestu vzdělanci různých konfesí. Neplatilo to samozřejmě o vztahu jezuitů ke členům jednoty bratrské, jejichž vzájemné výpady se dostávaly i do literatury. Utrakvistická konfese však nebyla natolik vzdálená katolickému výkladu, aby nemohli jejich vyznavači najít společnou řeč. A tou bylo hledání určité cesty, poznání, zakotvenosti ve světě nejistoty. Zvláště od 70. let 16. století přibývá básní s náboženskou tematikou především související s osobou Ježíše Krista.

Všechny zbylé latinské básně, které Hosius za svůj život nechal vytisknout, byly vydány ve formě humanistických jednolistů. Většinu z nich zařadil Václav Dobřenský do svého konvolutu, který je dnes známý jako Sborník Dobřenského a je uložen ve Strahovské knihovně. I další Hosiovy básně byly dedikovány významným osobnostem. Jmenovitě šlo o

258Freytag byl osobností vpravdě renesanční. Pocházel z nezámožného rytířského rodu a na studia ho rodiče poslali na jezuitskou akademii. Pro své vzdělání se stal vychovatelem císařova syna Rudolfa. Je tedy možné, že post louckého opata, který z Freytaga udělal jednoho z nejvýznamnějších moravských církevních hodnostářů, mohl být odměnou za dřívější služby dvoru. Vedle styků s císařem udržoval Freytag kontakty s nejvyšším kancléřem Vratislavem z Pernštejna, papežským nunciem nebo španělským velvyslancem. Než se stal louckým opatem, studoval na univerzitě v Padově a Sieně obojí právo. V této době se dokonce zúčastnil bitvy u Lepanta, která proběhla 7. října 1571. Poté vstoupil do jezuitského noviciátu a pak do noviciátu v Louce u Znojma, kde byl roku 1573 ustanoven z vůle císaře Maxmiliána novým opatem. Freytag byl velice přísným opatem a byl do Louky instalován proto, aby zde změnil dosavadní tristní poměry. Po jeho zvolení z kláštera uprchli luteránsky smýšlející řeholníci. Nové členy získal Freytag především z řad jezuitských noviců. Viz in Ottův slovník naučný ...

259Dopis je uložen ve Státním archivu v Brně, signatura E 57, fol. 58b. Zmíněn je in F. V. Peřinka, Sborník historického kroužku 2, 1901, s. 50.

260Viz Ferdinand HREJSA, *Luterství, kalvinismus a podoba jít na Moravě před Bílou horou*, in: Český časopis historický 44, 1938, č. 2, č. 3–4, s. 296–326, s. 474–485.; Jaroslav MEZNÍK, *Tolerance na Moravě v 16. století*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, ed. M. Machovec, Praha 1995, s. 76–85.; František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 1993.; Josef VÁLKA, *Doba náboženské koexistence a tolerance*, Přerov 1995.

Adalberta Kapouna ze Svojkova, Jana Človíčka z Popovic, Jana Fragaria z Turova, Matouše Fragaria, Mikuláše Alethina, Jana z Boskovic a Buriana Trčku z Lípy.

V roce 1579 připsal Hosius báseň o biblickém příběhu proroka Daniela uvrženého do jámy lvové purkrabímu Hradeckého kraje Adalbertovi (Albrechtovi) Kapounovi ze Svojkova a na Hlušicích.²⁶¹ Purkrabství Hradeckého kraje byla od dob husitství významná funkce obsazovaná z příslušníků rytířského stavu. Purkrabí měl na starosti i správu dalších věnných měst, mezi něž patřilo také Hosiovo rodiště Vysoké Mýto. Je proto otázkou, co vedlo Hosia k napsání této básně, respektive k jejímu dedikování Kapounovi. V samotné dedikaci vysvětlení uvedeno není.

Dalším dedikantem Hosiovy poezie byl Jan Človíček z Popovic, který byl prokurátorem při vyšších soudech v Praze.²⁶² K básni věnované Janu z Boskovic, příteli literního umění, připojil Hosius parafrázi písně od Martina Luthera „*Gelobet seis tu Jesu etc.*“. Vlastní Hosiova báseň pojednává o narození Ježíše Krista.²⁶³ Svým kolínským přátelům Mikuláši Alethinovi a děkanovi Matěji Fragariovi a jeho bratrovi Janovi dedikoval Hosius básně vydané roku 1580.²⁶⁴ Je otázkou, jestli v té době už v Kolíně přímo žil, nebo se do tohoto města teprve chystal.

V roce 1580, také Hosius vydal báseň dedikovanou královskému podkomořímu Burianovi Trčkovi z Lípy.²⁶⁵ Jedná se o skladbu *Historia Primislai Ottogari*.²⁶⁶ Její kompozice vycházela z tradice historických spisů antiky a středověku. V samotné básni autor nejprve oslovuje Múzu Klio a prosí ji, aby mu „pomohla upříst báseň“ (*sis mihi texenti tenui modo carmina filo auxilio*) o skvělé vládě krále Otakara. Po těchto úvodních slovech následuje popis české země, která je charakterizována jako velmi drsná svou bojechtivostí (*terra studiis asperrima belli*), ale zároveň úrodná. Dále je pozornost věnována vlastnostem obyvatel

261Matouš HOSIUS, *Oratio pia ac sancta Danielis prophetae ad Deum optimum* ..., Praha 1579, exc. Jiří Nigrin, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 35.

262Týž, *Acrostichica peccatio continens doctrinam de vera fide ac spe in solum Deum*, ..., Praha 1580, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 35, přístupné in www.manuscriptorium.cz

263Týž, *Carmen iambicum in diem nativitatis Iesu Christi, aeterni Patris et Mariae castissimae filii*, ..., Praha 1580, exc. Jiří Nigrin, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 61, přístupné in www.manuscriptorium.cz.

264Týž, *Acrostichis complectens descriptionem symboli „Deus refugium meum et virtus“*..., Praha 1580, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 241 (zde dedikace Janovi Fragariovi z Turova).; Týž, *Acrostichis complectens descriptionem symboli „Omnia morte sua mihi Christus“* ..., Praha 1580, neuveden tiskař, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 42 A 4 (dedikace Matějovi Fragariovi).; Týž, *Acrostichis de beneficiis Dei*, ..., Praha 1580, tiskař neuveden, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 278 (dedikace Mikuláši Alethinovi).

265Vedle Matouše Hosia dedikovali Burianovi Trčkovi z Lípy své básně i David Crinitus, Tomáš Mitis, Prokop Lupáč, Pavel Kristián z Koldína a Šebestián Faulnar.

266Matouš HOSIUS, *Historia*. Překlad básně viz s. 111–112, fotokopie viz s. 114.

a jejich panovníků. Z nich podle autora nejvíce vynikal Přemysl Otakar II. Dozvídáme se o něm, že se zasnoubil s (milovanou!) Markétou, dědičkou Panonie. Poté Hosius přechází k líčení Přemyslovy cesty do Pruska. Tehdy Přemysl založil cestou město Žitavu (nechal postavit hradby a domy), které je v básni připomenuto dokonce dvakrát. Následují zprávy o poražení uherského krále Bély a o bojích s Rudolfem Habsburským. Nakonec je líčena Přemyslova smrt na den sv. Rufa.

Podle mých vlastních závěrů, ke kterým jsem došla na základě prostudování všech děl *Rukověti humanistického básnictví*,²⁶⁷ byly v rámci básní se světskou tematikou poměrně časté skladby oslavující české krále. Autoři v nich nejčastěji líčili osudy Přemysla Otakara II., Karla IV., případně soudobých habsburských panovníků.²⁶⁸ Objevovaly se i skladby připomínající celou linii našich panovníků včetně bájných knížat.²⁶⁹ Výběr těchto panovníků jako námětu básní nebyl nahodilý. U Přemysla Otakara II. byl připomínán nejen jeho boj s Rudolfem Habsburským, což můžeme chápat jako jisté narážky na v té době u nás panující rod, ale zároveň jeho zakládání měst. Proto se v básni Hosius zmiňuje o založení Žitavy. Proč si však vybral do básně zrovna toto město, nevíme. Vzhledem k tomu, že Hosius určitý čas pobýval v Ústí nad Labem, které není Žitavě tolik vzdáleno, mohl se o tomto městě něco dozvědět tam. Obecně však byl motiv města v básních častý.²⁷⁰

Od roku 1580 je Matouš Hosius doložen jako správce školy v Kolíně. U správcovství ale dlouho nevydržel a oženil se s Annou, vdovou po měšťanu Jakubu Horákovi. Tím se dostal k velkému majetku, který tvořil dům s pivovarem, dvůr na předměstí a další nemovitosti, které ještě v budoucnu rozmnožil koupěmi, například sladovny. Hosius se dostal mezi městskou elitu a stoupal i na „profesním“ žebříčku. Od roku 1582 byl mezi obecními staršími, rok poté mezi školními inspektory a od roku 1589 zasedal v městské radě.²⁷¹

267J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* I–V.

268Často byl právě v souvislosti s habsburskými panovníky připomínán boj Přemysla Otakara II. s Rudolfem Habsburským.

269 V latinských básních s historickou tematikou je z českých králů nejčastěji zmiňován Přemysl Otakar II. jako zakladatel měst a Karel IV. jako příznivce Múz a mírotvorce. Období jeho vlády je bráno jako doba, kdy byla v zemi nastolena spravedlnost a bezpráví bylo trestáno. Postava Přemysla Otakara II. se objevuje například v básních Ioanna Cyanea a Fridericha Kropilia. Básně o českých králích obecně napsali například Albertus Lyttichius nebo Bernard Machanius. Viz Ioannes CYANEUS, *Illustris pietas Rodulphi I.*, Praha 1593, exc. Jan Schuman, uložení: Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 C 9.; Friderich KROPILIUS, *EX DoMo AVstrlaCa Casares RoManI VnIversI orbIs DII CUM rebVs prVDenter gestIs*, Praha 1616, exc. Pavel Sessius, uložení: Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 C 25.; Albertus LYTTICHIUS, *Serenissimorum et potentiss. regum Boemiae catalogus*, Wittenberg 1572, tiskář neuveden, uložení: Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 97.; Bernard MACHANIUS, *These ex historia regum Bohemiae*, Praha 1613, exc. Matouš Pardubický, uložení: Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 51 C 3.

270Základním symbolem, který je ve všech básních s městy spojen, jsou hradby.

271SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Libri contractuum VI, první zápis se jménem Hosia fol. 138a, kde je uveden jako obecní starší roku 1581. *Rukověť* II, s. 347 mylně uvádí rok 1582.

V roce, kdy se stal obecním starším, skončil s vydáváním latinské poezie. Jeho poslední báseň je věnována kolínskému děkanovi Matoušovi Fragariovi Chrudimskému a jedná se o přání k narozeninám. To, že humanisté přestávali v určitém období svého života psát, není jev ojedinělý. Souviselo to většinou se zásadními životními zlomy v jejich životě, jako byla svatba, nabytí majetku nebo získání postu v městské radě. Poté utichá především tvorba autorů vydávajících jednolistové skladby. Pokud pokračují v psaní, jedná se o texty většího rozsahu a rozmanitého obsahu. Takové jednání humanistických autorů může podpořit fakt, že jednolistové skladby sloužily primárně k tomu, aby si jimi autor zajistil přízeň obdarovaného. Ve chvíli, kdy autor získal postavení, nemusel už tolik o něčí přízeň usilovat. Takto nepřestal psát jen Matouš Hosius, ale dále například Štěpán Prunar a z mimokolínských Matěj Gryll z Gryllova. Posledním dílem, na kterém Hosius pracoval byl překlad Moskevské kroniky vydaný po jeho smrti (viz níže).

V roce 1582 postihl Kolín mor, na který zemřela i Hosiova žena Anna. Hosius po ní zdědil veškerý majetek. Znovu se oženil o dva roky později. Tentokrát ale udělal krok vedle. V Českém Brodě si vzal Annu, sirotka po Janu Mazánkovi. Anna byla od roku 1588 podezřelá z nevěry s Pavlem Kurkou, kterého nechal Hosius zbít. Nakonec dosáhl i toho, že byl Kurka z města vypovězen. Krátce po vypovězení Kurky z Kolína Hosius těžce onemocněl a v říjnu roku 1589 zemřel. Hosius po sobě zanechal testament, ve kterém nemovitý majetek rozdělil mezi svou manželku Annu a otce Jiříka Přestala.²⁷² Podle kšaftu se měl Matoušův otec s Annou přátelsky srovnat a svůj podíl jí odprodat. Kdyby tak neudělal, měl celý majetek přejít na Annu, která by pak Jiříkovi vyplatila čtyři sta tolarů. Jiřík a Anna se ale jako pozůstalí bez problémů dohodli. Za Annu ale už většinu dědického řízení vyřizoval její nový manžel, kterým nebyl nikdo jiný než Pavel Kurka. Anna byla vdovou pouhé tři týdny a svého milence si v Českém Brodě vzala za manžela.

Hosiův testament obsahuje mimo jiné zmínky o literátském kůru a o knihách. Latinským literátům odkázal „*louku za Motáčkovým lesem*“ a žádal je, aby s nabytým majetkem dobře hospodařili. Ještě zajímavější jsou pasáže, kde se přímo mluví o konkrétních knihách, což není úplně obvyklé.²⁷³ Jak je ze závěti patrné, měšťané si mezi sebou knihy půjčovali. Proto Hosius nakazoval své ženě, aby vrátila Janovi z Vladoře půjčenou knih

272SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Liber testamentorum I, 25b-28a.

273Například Jan Pachta z Rájova mluví ve svém kšaftu o knihách jen obecně, nejmenuje žádný titul.

Vierum de Prestigiis daemonum.²⁷⁴ Jemu také odkázal tituly *Historia Belgica*²⁷⁵ a *Historia Gallica*,²⁷⁶ aby měl na nebožtíka památku. Poslední titul uvedený v kšaftu je *Vitas Martyrum qui vitam suam post mortem Hussii hactenus perdiderant*.²⁷⁷ Ten odkázal děkanovi.

Před smrtí stačil Matouš Hosius dopřeložit již několikrát zmiňovanou Moskevskou kroniku. Daniel Adam z Veleslavína tento překlad upravil a vytiskl roku 1590.²⁷⁸ Původním autorem díla byl Alessandr Guagnini, Ital usazený v Polsku a píšící o polské a ruské historii. Kronika moskevská u nás byla známa zřejmě už před českým vydáním. Zmiňuje se o ní Mikuláš Dačický z Heslova: „*Léta 1584. Umřel ukrutný a hrozný tyran Ivan Basilovič, veliké kníže moskevské, zanechav po sobě syna Theodora Fedora. O hrozném tyranství toho Ivana jest obzvláštní knížka vytištěna a vůbec vydána.*“²⁷⁹

5.2.2 Matěj Fragarius Jahodka a velké zemětřesení

Přírodní úkazy a katastrofy byly oblíbeným tématem literatury. Nešlo přitom jen o prostý popis zkázy, ale i o úvahu nad tím, co ji způsobilo. Příčiny byly připisovány hříšnosti světa a v úkazech byl spatřován trest Boží. V 16. a 17. století postihlo Evropu několik zemětřesení. Středoevropský prostor byl nejvíce zasažen roku 1590. V řadě měst byly poškozeny domy a zemětřesení přineslo i mnoho obětí na životech. Zvěsti o tom, co se stalo, se rychle šířily ústní i písemnou formou. O tom, jak vypadala po zemětřesení Vídeň, se dozvíme například z cestopisného deníku Bedřicha z Donína, který byl tehdy na své první cestě: „*Jsouce ve Vídni léta 1590 v sobotu po povýšení svatého Kříže, to jest 15. dne měsíce září, veliké, strašlivé a hrozné bylo zemětřesení, takže domy a celé město jako kolíbka se hejbal, země hučela, až hrozno bylo poslouchati. Komíny a cihly na ulice se střech padaly, stěny se trhaly, domy se bořily, věže Svatého Michala půl upadlo, věž Svatého Štěpána se nakřivila, z kterýchžto mnoho štukových kamenů spadlo. Věže jezovitské kus a Svatého Jana také kus upadlo, střecha Kostela skotského po jedné bráně se obořila, jeden dům, obecní*

274Johannes WIER, *De praestigiis daemonum et incantationibus ac venfitiis*, Basilae 1563, uložení Sächsische Landesbibliothek Dresden, Bibliotheca Palatina, signatura F 266/F 268. (Digitální kopie spisu přístupná na <https://opacplus.bsb-muenchen.de>.)

275*Historia Belgica hoc est rerum memorabilium, quae in Belgio iam indea pace illa Cameracensi inter Carolum V. et Franciscum I. regem Franciae designatio*, Frankfurt am Main 1583, uložení: Bayerische Staatsbibliothek München, signatura Belg. 134.

276Robert CENEAU, *Gallica Historia*, Paris 1557, uložení: Bayerische Staatsbibliothek München, signatura 2 Gall. g. 27m.

277*Vitas Martyrum qui vitam suam post mortem Hussii hactenus perdiderant*, Basilae 1556, uložení Bayerische Staatsbibliothek München, signatura Polig. 590.

278Tento titul dostalo dílo až při svém druhém vydání v roce 1602. Ujal se a přejala ho pozdější literární historie.

279Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA, *Paměti*, s. 130.

hospoda U zlatého slunce, také se zsul a osm nebo sedm osob zasypal ...“²⁸⁰ Mnohem zevrubněji o zemětřesení roku 1590 pojednal v česky psaném textu kolínský děkan Matěj Fragarius (Jahodka), který v této katastrofě viděl Boží znamení.

Životopisných údajů se nám o Matěji Fragariovi moc nedochovalo. Pocházel z Chrudimi z rodiny měšťana Václava Jahodky.²⁸¹ Jeho starší bratr Jan se stal roku 1566 bakalářem a později působil jako registrátor desk zemských. V 70. letech se spřátelil s Matoušem Hosiem a Janem Felixem Chrudimským, kteří Janovi Fragariovi, který se od roku 1571 psal z Turova, složili básně na jeho znak. Matěj Fragarius působil v Kolíně nad Labem jako děkan v letech 1580 až 1593. Poté odešel na odpočinek, ale protože byl velmi oblíben, znovu se z něj roku 1597 vrátil a děkanský úřad zastával až do své smrti roku 1604. Na rozdíl od ostatních kolínských děkanů s ním konzistoř nevedla žádný spor. V Kolíně se Fragarius spřátelil s bratrovým přítelem Matoušem Hosiem, který se o něm zmiňuje ve své závěti.²⁸² Teprve po Fragariově smrti byly v Kolíně zavedeny bohoslužby dle luterského způsobu, s čímž byly značné problémy.

Po Matěji Fragariovi zůstal jediný česky psaný spis. Nazývá se *Zialostné Sepsánij O Nowém Zemětřesenij hrozném a strassliwém, kteréž se Létha M. D. XC v Sobotu po Památce Powýssení Swatého Křjže w tomto Králowstwji Českém y w giných okolnjch zemjch a Kraginách z dopusstěnij Božjho stalo*.²⁸³ Po stylistické stránce se neodlišuje od ostatních děl popisujících podobné přírodní jevy. Sám autor v textu odkazuje na dílko kutnohorského děkana Sixta Candida Pražského, který popsal zemětřesení, které zasáhlo Čechy o dva roky dříve.²⁸⁴ Za titulní stranou následuje veršovaný úvod předznamenávající, v jakém duchu se následující text ponese: „Když se pássý zlé wěcy a neřesti/ Ani země nemůže toho sněsti/ Ale

280Viz www.citanka.cz/donin/; bez paginace (Jedná se o elektronickou verzi vydání: Bedřich z Donína, *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940.)

281J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* II, s. 161. V děkanské knize pražské univerzity je pod rokem 1565 zapsán nejen Jan Fragarius Chrudimský, ale i jistý Matthias Chrudimenus. Je možné, že se jedná o Matěje Fragaria. Než se mohl stát knězem, musel absolvovat artistickou fakultu. Viz in *Liber decanorum facultatis philosophiae ab anno 1367, usque ad annum 1585 I-II*, in *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, Praha 1832, vydal Jan Nepomuk Jeřábek, zde část II, s. 391.

282SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Liber testamentorum I, fol. 25b-28a.

283Matěj JAHODKA (Fragarius), *Zialostné Sepsánij O Nowém Země Třesenij hrozném a strassliwém | kteréž se Létha M. D. XC. [=1590] w Sobotu po Památce Powýssenij Swatého Křjže [=15. září] | w tomto Králowstwji Českém | y w giných okolnjch Zemijch a Kraginách | z dopusstěnij Božjho stalo. Přitom y o těch Země třesenijch | kteráž předessla Narozenij Krysta Pána | potom která byla při Vmučenij | zmrtwých wstánij | y po na Nebe wstaupenij geho | a až posawad se dála. Odkud ty wěcy pocházegij | a proč ge Pán Bůh nyní k skonánij Swěta částěgij na Země a Stawenij Lidská dopausstěti ráciij. To wssecko s pilnostij z starých y nowých Hystorykuow w tuto Knížku sebráno | a pobožným Lidem k budaucý Památce | ano y k spasytedlnému prospěchu wůbec na swětlo wydáno*, Praha 1590, exc. Daniel Sedlčanský, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK IV 71. Fotokopie první strany viz s. 116.

284Sixt CANDYDUS (Candidus), *Sixta Candida kázání o země třesení 1588*, rok vydání 1588, místo vydání a tiskár neuvedeni, uložení – nezjištěn žádný výtisk, číslo Knihopisu: K01421.

*musý se zatřísti svým časem/ zwuk vydati z sebe něgakým hlasem.*²⁸⁵ Kombinací líčení hrozných událostí a uvádění citátů různých autorů chce Fragarius „lidi z té bezpečnosti těla Ategské, Epikuregské y Saducegské vyrazit a k Swatému pokání wzbudit a napomenout.“²⁸⁶

Po veršovaném úvodu a prozaické předmluvě následují čtyři kapitoly. V nich Fragarius nejprve vypisuje zemětřesení, která doprovázela narození, umučení a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. V další kapitole se zmiňuje o zemětřeseních, která se udála po nanebevstoupení Ježíše Krista. Dále přidává kapitolu, kde se zamýšlí nad přirozenou příčinou zemětřesení. Poslední kapitola pak pojednává o tom, proč jsou poslední dobou zemětřesení tak častá. Na závěr umístil autor modlitbu.

V celém textu postupně autor cituje nespočet různých autorů a děl. Nejvíce se samozřejmě odvolává na Bibli, především na evangelia. Z antických autorů cituje Plinia, Cicerona a Seneku. Ke spisům těchto autorů nebyl problém dostat se ani v Kolíně. Nacházely se například v knihovně Mikuláše Alethina, z jehož knihovny byl po jeho smrti pořízen soupis v rámci inventarizačního řízení.²⁸⁷ Z křesťanských autorů jmenuje sv. Augustina, sv. Jeronýma, sv. Hilaria. Paradoxně vedle nich stojí citace z díla Filipa Melanchtona. Z českých autorů se Fragarius odvolává na Václava Hájka z Libočan, Tomáše Mitise z Limuz, Sixta Candida a Adama Hubera z Risenpachu. Hájkovu kroniku využil pro doložení nejstarších zemětřesení v Čechách.²⁸⁸ První se mělo odehrát roku 819, druhé roku 1036. Tehdy byla v Praze zbořena Neklanova věž, která prý stála nad Vyšehradskou bránou. Vzhledem k důvěryhodnosti Hájkovy kroniky nemá cenu o zmiňovaných zemětřeseních uvažovat, zvláště údajná Neklanova věž nenaznačuje přílišnou autentičnost, je však typická pro humanistickou historiografii.²⁸⁹

Tomáše Mitise z Limuz využil Fragarius, aby doložil propojenost přírodních jevů a následných válek. Zemětřesení se podle Mitise objevilo před dobytím Segetu Turky. Chtěl tak ukázat provázanost přírodních jevů a dalších pohrom, jako jsou války, mory a hladomory. Fragarius pak doplňuje, že podobná znamení jako zemětřesení přináší i kometa. Ta může navíc nakazit ovzduší a tím způsobit mor. Oproti Mitisovi píšícímu o tureckém nebezpečí, sepsal Sixt Candidus vlastní zkušenost ze zemětřesení z roku 1588. Šlo vlastně o přepsané

285Matěj FRAGARIUS, *Zialostné sepsání*, ff 1b.

286Tamtéž..

287Viz podkapitola o kolínských knihovnách. Zde se jedná o pozůstalostní inventář Mikuláše Alethina. Viz SOKA Kolín, AMK, bez inv. č., Listiny v záležitostech církevních XIX, č. 11.

288Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1981. Nové vydání kroniky je v edičním plánu edice Česká knižnice.

289Srov. Jaroslav KOLÁR, *K typologii české historické prózy z období humanismu*, in: Folia Historica Bohemica 11, 1987, s. 345 an.

kázání Fragariova kutnohorského kolegy. Titul pak dostal název *Sixta Candida kázání o zemětřesení 1588*.²⁹⁰ Vzhledem k tomu, že Sixt Candidus byl protestantský kněz kalvínského smýšlení, je vidět, jaká pestrá společnost se Fragariovi v jednom spisu potkala. Vedle sv. Augustina postavil Melanchtona a kalvínského přívržence, což svědčí o tom, že autor svůj spis psal v nadkonfesijním duchu. Jeho cílem bylo přimět čtenáře k obrácení na správnou cestu, což bylo jeho povinností i jako kněze. Nezáleželo mu přitom na tom, odkud bral argumenty. Fragarius v celém textu neustále mluví o víře, oddanosti a pokoře v obecné rovině. Nenutí čtenáře hlásit se ke konkrétní konfesi a nehází špínu na konfese odlišné.

Vedle převahy náboženských a historických spisů najdeme ve Fragariově spisu i citace z díla doktora Adama Hubera z Risenpachu. Zřejmě šlo o jeden z jeho *Kalendářů Hvězdářských*.²⁹¹ Huber zde tvrdil, že zemětřesení přichází v souvislosti se zatměním Slunce ve znamení Byka. Fragarius se zamýšlí i nad tímto vědeckým výkladem zemětřesení a dochází k závěru, že je z velké části pravdivý. Roku 1588 bylo zatmění Slunce ve znamení Ryb a roku 1590 zatmění Měsíce ve znamení Kozorožce a Slunce ve znamení Lva.

Jedním z tradičních topoi podobného textu byl zázrak. Ani Fragarius nehodlal udělat výjimku. Vypráví proto příběh o kupci, který vlastnil malou budku při Skotském kostele ve Vídni,²⁹² kde prodával chleba a v noci v ní přespával. Když přišlo zemětřesení, spadla sousední věž a celou kupcovu boudu zasypalo kamení. Jen kupci se nic nestalo. Implicitně se dá zázrak vysvětlit tím, že Bůh ochrání ty, kteří nehřeší. Navíc kupec prodával chléb, tedy dar Boží. Vedle tohoto příběhu staví Fragarius neštěstí, které při tom samém zemětřesení postihlo hostinec U Zlatého slunce. Zde zemřelo sedm nebo osm lidí, jak o tom koneckonců informuje i výše zmíněný Bedřich z Donína. Rozdíl mezi kupcem s chlebem a hostinským domem je jasně patrný. S hostincem byly vždy spojeny neřesti, takže tento dům nebyl Bohem chráněn. Fragarius klade obě události do kontrastu, aby bylo vidět, že slušný člověk se nemusí bát. Ohledně obav vysvětluje dál autor myšlenky Bible. Zemětřesení se lidé nemají bát, pokud by už hlásalo konec světa, protože se jedná o vykoupení. Jinak je zemětřesení Božím varováním, aby lidé zanechali hříchů.

Ve Fragariově textu je signifikantní zaměření na město. Čtenář pak nabyde dojmu, že zemětřesení a podobné katastrofy postihují jen městská sídla a jiným místům se vyhýbají. Vysvětlení je ale logické. Zemětřesení nebylo bráno jako přírodní jev, ale jako znamení Boží

290Sixt CANDIDUS, *Sixta Candida kázání*.

291Adam HUBER Z RISENPACHU, *Kalendář Hvězdářský k psánj ku položenj Země České pořádně sprawený a wydany*, Praha 1589, exc. Jan Šuman, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 54 E 544.

292Jedná se o Schlottenkloster, klášter iroskotských benediktinů, který ve Vídni dodnes stojí.

lidem, proto nebylo spojováno s přírodou, ale s městem, kde žili lidé, kteří byli zrovna zde varováni. Myšlenku, že jsou pohromy spojeny s městy podtrhuje i Bible, kde byla zničena například Sodoma a Gomora. Také projevy zemětřesení popisují všichni autoři shodně za pomoci kulís města. Nejprve zazní zvuk podobný hučení a poté se rozkýve zvon na věži, rozbíjejí se hodiny, padají části věží a domů. To, že je zemětřesení chápáno jako dění ve městech podtrhuje i fakt, že lidé, pokud mohou, odjíždějí po něm za město, aby se před ním chránili.

Ochrana před zemětřesením ale možná není. Bránit se můžeme jen povodni, jak uvádí Fragarius. Jeden bohatý měšťan mu řekl, že by povodeň přečkal v Kolíně nad Labem, protože je na kopci a na skále. Fragarius však namítá, že vše je v rukou Božích a tak může Bůh seslat jinou pohromu, která smete i vysoko položené město. Žádná zkáza však nepřichází nadarmo, nýbrž aby byla varováním. Proto mají věřící být pokorní a nemají se oddávat hříchům, jak už poněkolkáté autor poznamenává.

Pro shrnutí: Matěj Fragarius napsal mnohohrstevnatý text informující o historii zemětřesení v Čechách i ve světě, vysvětlující pomocí náboženských spisů a jednoho vědeckého příčiny zemětřesení a nabádající k odvrácení od hříšného života a příklonu k pokoře.

5.2.3 Jan Pachta z Rájova

Když přijel roku 1787 do Prahy Wolfgang Amadeus Mozart, byl pozván hrabětem Janem Josefem Pachtou z Rájova do jeho paláce.²⁹³ Pro svého hudbymilovného hostitele složil na počkání šestici Německých tanců, které se prý Pachtovi hudebníci ihned naučili a skladateli je přehráli. Mozart jistě netušil, že hrabě nese jméno jednoho z významných kolínských měšťanských rodů, z nichž Pachtové vyrostli.²⁹⁴ První, kdo se z Pachtů v Kolíně usadil, byl Jiří. Pocházel z Horšovského Týna a po studiu na univerzitě se dostal do Kolína jako rektor na škole. Později se tu oženil s Mandalenou z Vyskytné, která byla dědičkou rozsáhlého majetku po svém otci vladykovi Martinovi z Vyskytné. Jiřík Pachta se brzy stal konšelem. V osmdesátých letech pak do Kolína povolal svého synovce Jana Pachtu.²⁹⁵

Jan Pachta se narodil v Budyni nad Ohří v rodině Řehoře Pachea. K beáníi na pražské univerzitě přišel roku 1575 z lounské školy a dostal se do Rečkovy koleje. Bakalářského titulu

²⁹³Pachtovský palác se nachází na Anenském náměstí.

²⁹⁴K rodu Pachtů viz Jan KILIÁN, *Mělničtí humanisté sklonku předbělohorské éry*, in: Historie – Otázky – Problémy 1, 2009, s. 143–156.

²⁹⁵J. VÁVRA, *Dějiny*, s. 200.

dosáhl o tři roky později, 2. září 1578, a magisterského rok poté, 30. září 1579. Zřejmě jeho strýc Jiří Pachta ho nejprve získal pro kolínskou partikulární školu, kde ale učil necelý rok. Tehdy sepsal latinskou báseň *Acrostichis in natalem filii Dei*, kterou dedikoval kolínské městské radě.²⁹⁶ Báseň s tématem narození Páně byla jistě vydána k Vánocům roku 1578 a byla zároveň blahopřáním k novému roku. V tomto případě byla dedikantem celá kolínská rada. V závěru skladby jsou verše od Pachtova přítele Matěje Grylla z Gryllova, který v době Pachtových studií na univerzitě přednášel Aristotela a Cicerona. V osmdesátých letech se oba znovu potkali na akademické půdě. Tentokrát už jako kolegové. Matěj Gryllus byl tehdy děkanem a přednášel Porfyria, Aristotela a Horatia.

Roku 1579 už byl Jan Pachta správcem školy v Mladé Boleslavi a poté v Klatovech, kde nahradil odcházejícího Pavla Cubinia.²⁹⁷ Klatovy vůbec prošlo několik kolínských učitelů a žáků. Působil tu ještě Mikuláš Alethin a jako žák sem docházel Matyáš Borbonius z Borbenheimu. Jan Pachta však ani v Klatovech dlouho nepobyl. Byl jako magistr povolán k povinnému přednášení na univerzitě. Tam působil v letech 1580 až 1582. Přednášel Aristotela a první knihu Vergiliovy Aeneidy. Zároveň byl zvolen za probošta Karlovy koleje, ale byl z této funkce uvolněn a na jeho místo nastoupil Jan Adami Bystřický.

Roku 1583 se Pachta vrátil do místa, kde jako učitel začínal, totiž do Kolína. Žádal tu o udělení městského práva a bylo mu vyhověno. Nenastoupil zde už ale jako učitel, ačkoliv v pozdější době měl k místní škole hodně blízko. Společně se svým přítelem Janem Rosaciem získali místa písařů na radnici.²⁹⁸ Tuto funkci Jan Pachta vykonával na přelomu let 1583 a 1584. Roku 1585 se v obnově městské rady objevil jako primas. O rok později po smrti Mikuláše Alethina byl zvolen na místo císařského rychtáře. Vedle toho zastával i funkci školního inspektora a byl také starším literátského kůru.

V Kolíně se Jan Pachta třikrát oženil. Poprvé si vzal Kateřinu, vdovu po Jindřichu Kasalickém, po její smrti za ženu pojal další vdovu, Annu, bývalou manželku primase Zikmunda Kofroje. Roku 1610 se oženil potřetí, a to s Annou Lampachovou. K tomuto sňatku byl napsán sborník epithalamií, do kterého přispěli Pachtovi přátelé Jan Campanus, Štěpán Prunner, Procop Poeonius, Melchior Colidius, Matyáš Mazánek Žlutický a Daniel Nera.²⁹⁹

296Jan PACHTA, *Acrostichis in natalem filii Dei*, Praha 1578, exc. Georgius Nigrinus, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského č. 39.

297Ten předtím učil na klatovské škole Matouše Borbonia, který na něj vzpomíná ve svém deníku.

298SOkA Kolín, AMK, Libri contractuum VI.

299*Nuptiis doctissimi et rerum usu clarissimi viri dn. M. Ioannis Pachaei a Ragowa, S. C. Maiestatis in repub. Coloniensi praetoris et sponsi, et nobilis ... virginis Annae Lampachiae, piaae memoriae dn. Georgii Lampach a Lampach filiae*, Praha 1610, exc. Jiří Hanuš, uložení Brno, Univerzitní knihovna, signatura D Mb5.

Campana a Colidia spojuje Kutná Hora, kde učili. Poeonius zde byl Campanovým žákem. Zřejmě v Kutné Hoře se tyto osoby seznámily s Janem Pachtou, který žil v nedalekém Kolíně a byl v kraji váženou osobou. Roku 1614 přispěl Jan Pachta na oplátku do sborníku epithalamií ke sňatku Melchiora Colidia s Kateřinou Štětkovskou.³⁰⁰ Vedle Pachty do sborníku věnovali báseň Jan Campanus a Štěpán Prunner, z kolínských humanistů také Václav Knobelius.³⁰¹ Štěpána Prunnera a Mazánka Žlutického znal Pachta z Kolína. Prunner v této době zastával úřad městského písaře a Mazánek byl správcem místní školy. Právě v roce 1610 byla péčí Jana Pachty a dalšího měšťana Šimona Šilhánka z Choustníku otevřena nová budova namísto staré nevyhovující.

Z další tvorby Jana Pachty je třeba vedle epithalamií určených do sborníků ke sňatku Adama Hubera z Risenpachu, Jana Kaňhy a Kašpara Menšíka jmenovat báseň vydanou ve formě jednolistu a obsahující vypravování o hodovnicích, kteří si nabírají z jedné mísy pokrmů. Ovšem každý v míse najde něco jiného. Někdo med, někdo chléb a jiný bláto. Autor toto podobenství použil k poučení o vděčnosti, za kterou je člověk odměněn. Báseň byla vydána pod názvem *Historia de pio quodam sene* a byla dedikována budyňské městské radě.³⁰²

Jan Pachta byl i autorem česky psaného textu *Pachea Jana Budinskýho, w Nowým Kolině, Ewangelia s Rytmmi, neb Pjsně na Ewangeliium Nedělnj*. Dnes však nemáme žádný dochovaný exemplář. O tom, že ale Pachtův tisk existoval, víme například od Antonína Koniáše, který ho uvádí ve svém známém *Klíči* jako jeden z příkladů kacířského bludu.³⁰³ Jan Pachta byl totiž celý život nekatolíkem a s jeho souhlasem jakožto královského rychtáře byly do Kolína zavedeny luterské pořádky při bohoslužbách.³⁰⁴ Stalo se tak po smrti děkana Matěje Fragarie roku 1604. Z toho pak lze vyvodit, že Pachtovo česky psané dílo se neslo v luterském duchu, a proto ho páter Koniáš zařadil do svého *Klíče*.

Pachta zemřel jako vážený kolínský měšťan roku 1622. Neměl žádné mužské potomky, jen dcery, a proto jeho jméno a šlechtický přídomek získala příbuzná rodina. Ta se

300 *Thalasio sive nuncupantia vota et gratamina nuptialia, quae ... M. Melchiori Colidio Solniceno, scholarum Guttensium rectori meritissimo, nunc primum sponso ... et Catharinae Sstetkovianae, secundum sponsae, animitus fuderunt amici*, Praha 1614, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Křivoklát, Zámecká knihovna, signatura XXI h 3.

301 Knobelius byl problematickým učitelem a nakonec musel pro své prohřešky kolínskou školu opustit. Více než školu navštěvoval hostince.

302 Jan PACHTA, *Historia de pio quodam sene*, místo a datum vydání a tiskář nejsou uvedeny, uložení Praha Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského č. 213. Fotokopie viz s. 115.

303 Antonín KONIÁŠ, *Clavis haeresim claudens et apociens*, Hradec Králové 1729, exc. Václav Jan Tybela, uložení Knihovna Národního muzea, signatura 26 F 20.

304 Městská rada měla v Kolíně patronátní právo nad farností, a proto mohla zasahovat do náboženských záležitostí obce.

rychle vzmohla a dosáhla až na hraběcí titul. V Praze po ní zůstal Pachtovský palác na Anenském náměstí.

5.2.4 Jan Rosacius Sušický

Jak napsal Pavel Skála ze Zhoře, Sušice dala vlasti řadu vzdělců. Ve druhé polovině 16. století byli v Čechách i v zahraničí známí bratři Jan, Adam, Sofoniáš a Tomáš Rosaciové.³⁰⁵ Všichni čtyři udržovali styky s předními osobnostmi pražského akademického prostředí, především s Martinem Bacháčkem, Janem Campanem, Markem Bydžovským z Florentina, Matějem Gryllem a ze zahraničních vzdělců s altdorfským profesorem práva Konrádem Rittershusiem.

Jan Rosacius pocházel stejně jako jeho bratři Adam a Sofoniáš z prvního manželství jejich otce Tomáše Řešátka Soběslavského.³⁰⁶ Příslušníci rodu původně používali české příjmení Řešátka, ale bratři si jméno polatinštili nejprve na Resattus a posléze na Rosacius. Od roku 1604 používali přídomek z Karlsperka. Otec Tomáš měl z prvního manželství pět dětí a z druhého ještě tři. Když už byl Jan Rosacius mrtvý, narodil se jeho otci v druhém manželství syn, který byl po svém mrtvém bratrovi pojmenován Jan. Jeho věhlasu ale nedosáhl, nestudoval ani na univerzitě, ani se neangažoval v obci.³⁰⁷

Pro Jana Rosacia byl zlomový rok 1570. V letním semestru studoval na univerzitě v Lipsku, na Havla téhož roku byl zapsán do koleje Nationis na pražské univerzitě.³⁰⁸ Ve stejném roce navíc vydal svou první latinskou skladbu *Historia Loth cum conflagratione Sodomae et Gomorrhae*.³⁰⁹ Obsahově jde o básnické zpracování starozákonního příběhu o Lotovi a zkáze Sodomy a Gomory. Stejně jako jiní autoři využil i Rosacius v textu četných citací z Vergilia a Ovidia.³¹⁰ Ovlivněn byl zejména Vergiliem, o jehož Georgikách později na univerzitě přednášel.

Bakalářem se Jan Rosacius stal 2. září 1573 a magistrem 8. října 1576.³¹¹ Magisterské zkoušky s ním skládali ve stejnou dobu další významní humanisté Matěj Gryllus z Gryllova

³⁰⁵Pavel SKÁLA ZE ZHOŘE, *O státě českém*, Praha 1946, s. 140.

³⁰⁶Svého otce jmenuje například na titulním listu překladu německého spisu *Nové Léto* s podělením vysoce potěšitelných Jmén v nowě Narozeného Dítěte Pána našeho Jezu Krista.

³⁰⁷Jana BARTOŠOVÁ, *Sušický rod Rosaciů z Karlsperka v 16. a 17. století*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2003.

³⁰⁸J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť IV*, s. 356.

³⁰⁹Jan ROSACIUS, *Historia Loth cum conflagratione Sodomae et Gomorrhae*, 1570, uložení Národní knihovna Praha, signatura 46 E 224.

³¹⁰Viz Karel HRDINA, *Pio vati. Sborník k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova*, Praha 1930, s. 82.

³¹¹*Liber decanorum*, zde sv. II, s 413 a 421.

a Pavel Kubín, který posléze působil na klatovské škole. Podobně jako ostatní absolventi i Rosacius nastoupil po získání magisterského titulu pedagogickou dráhu konkrétně v Lounech. Předtím už měl krátkou zkušenost ze školy u Vysokého kostela v Kutné Hoře, odkud ale odešel, protože zde nebyl spokojen.³¹² V Lounech vydržel poměrně dlouho. Zřejmě i proto, že se jednalo o jednu z nejlepších partikulárních škol u nás, o čemž svědčí vysoké počty beánů každoročně přicházejících na další studia do Prahy. Také plat byl pro lounské učitele vysoký. Rosacius dostával dvanáct kop grošů za čtvrtletí, což se se čtyřmi kopami za roční pedagogické působení v Kolíně snad ani nedá srovnat. Rosacius z Loun odešel až v roce 1580, kdy byl přijat za profesora pražské univerzity.

Na pražské univerzitě působil Jan Rosacius v letech 1580 až 1582. Jako probošt Karlovy koleje měl na starosti její chod. Vedle toho přednášel o Aristotelově Poetice a Vergiliových Georgikách.³¹³ Vergilius byl po Ovidiovi jedním z nejcitovanějších básníků období humanismu. Georgiky představují didaktickou sbírku nazývanou někdy také Zpěvy rolnické. Skládají se ze čtyř knih, které jsou věnovány rolnictví, sadařství, vinařství, chovu dobytka a včelařství. Humanisté z Vergiliova díla čerpali především verše oslavující tradiční lidské hodnoty.³¹⁴

Na počátku 80. let měl na univerzitě podobné zaměření jako Rosacius i další humanista spojený s Kolínem, již zmiňovaný Jan Pachta. Přednášel Aristotela a první knihu Vergiliovy Aeneidy.³¹⁵ Po Rosaciově se stal i proboštem Karlovy koleje. Zřejmě tehdy se Pachta a Rosacius seznámili blíže. O dalších osudech obou přátel rozhodl Pachta, který měl příbuzné v Kolíně nad Labem. V tomto královském městě získali Pachta a Rosacius roku 1583 místa radních písařů. Rosacius si tu našel i nevěstu. Šlo o Annu Pachtovou, bohatou dědičku někdejšího primátora Jiříka Pachty, který byl zároveň strýcem Jana. Manželé se usadili v domě č. 76 na severní straně kolínského náměstí, který Jan koupil od vladyky Jindřicha Krčina z Jelčan za 230 kop grošů.³¹⁶ Manželské štěstí ale netrvalo dlouho. Jan Rosacius zemřel rok po svatbě 29. listopadu 1584. Vdova Anna se pak vdala za dalšího humanistu, Mikuláše Alethina. Dům na náměstí pak prodala svému strýci Janovi z Vladoře, který byl členem městské rady.

Krátce před Rosaciovou smrtí za ním přijel jeho chráněnc Matěj Burda z Kolínce

312Na této škole studoval pod bratrovým vedením Adam Rosacius, kterého Jan spolu s ostatními žáky odvedl roku 1575 k univerzitní beánii.

313J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, Rukověť IV, s. 357.

314Viz Eva KUŤÁKOVÁ – Anežka VIDMANOVÁ, *Slovník latinských spisovatelů*, Praha 2004.

315J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, Rukověť IV, s. 90.

316Josef VÁVRA, *Dějiny*, s. 199.

známý pod jménem Matyáš Borbonius z Borbenheimu. Rodina Rosaciů sehrála v životě tohoto budoucího významného lékaře velkou roli, a proto na ně vzpomínal ve svém slavném deníku, který si později vedl.³¹⁷ Matyáš Borbonius pocházel z Kolínce u Sušice a v deseti letech docházel do sušické školy. Zde byl jeho učitelem Jan Adami Bystřický, budoucí rektor univerzity. Další školu Borbonius navštěvoval v Klatovech. Když jednou přecházel přes Klatovy Jan Rosacius, vzal s sebou do svého působiště v Lounech i Matyáše.³¹⁸ Ten ale v Lounech dlouho nevydržel a další rok přešel k Rosaciovu bratru Adamovi na pražskou školu u sv. Michala. Zřejmě se však s Adamem neshodl, a proto odešel do Rakovníka a posléze se úplně vrátil domů. Roku 1584 se vydal za Janem Rosaciem do Kolína, kde navštěvoval i místní partikulární školu. Jeho učitelem tu byl Samuel Georgillus Klatovský.³¹⁹ Po Rosaciově smrti odešel do Chrudimi a zde skončilo jeho nižší vzdělání.

Matyáš Borbonius se rozhodl stát lékařem. Jako famulus doprovázel na studia do Basileje družinu studentů kolem Jana z Vartenberka. Zde také Borbonius získal titul. Postupně se z něj stával věhlasný lékař. Léčil například Polyxenu z Pernštejna. Slávu mu vedle lékařství přinesla i poezie. Ještě před svým odchodem do Basileje sepsal sbírku básní, kterou věnoval císaři Rudolfovi se žádostí o udělení titulu a erbu. Císař mu na jaře roku 1596 vyhověl, a tak se Matyáš Borbonius začal psát z Borbenheimu. Básnickému umění se ale dále nevěnoval. Koneckonců ačkoliv mu poezie přinesla titul a erb, básnického věhlasu svého učitele Jana Rosacia dosáhnout nemohl. Rosacius byl totiž už ve své době považován za velmi talentovaného autora.

V rámci literární tvorby se Jan Rosacius zabýval psaním latinských básní a překladem vesměs německých děl do češtiny. Z těchto překladů máme zachovány tři tituly. Jedná se o *Nové Léto s podělením vysoce potěšitelných Jmén v nově Narozeného Dítěte Pána našeho Jezu Krista*³²⁰ z roku 1581, dílo *Biblická Losní Knížka; kratičký svatých Biblických Písem Vejťah*³²¹ vydané roku 1589 a spis *O svornosti manželské*³²² vydaný poprvé roku 1583. Zvláště

317Podrobné informace o Borboniově životě uvádí v předmluvě k jeho deníkům Max Dvořák: Max DVOŘÁK, *Dva denníky dra. Matjáše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1886. Jan Bystřický byl nejenom rektorem, ale i přítelem Jana Pachty, po kterém převzal proboštnství v Karlově koleji.

318Borbonius o tom v deníku píše: „*Glatovia Lunam proficiscor cum M. Joanne Rosacio Suticeno; ubi tantum dimidium commoror annum et pariter ipsum Rosatium audiebam, quam Matthiam Svidnicianum.*“ in Max DVOŘÁK, *Dva denníky*, s. 101.; V Klatovech byl Borboniovým učitelem i Pavel Kubín, který s Janem Rosaciem skládal magisterské zkoušky.

319Max DVOŘÁK, *Dva denníky*, s. 101.

320Jan ROSACIUS, *Nové Léto s podělením vysoce potěšitelných Jmén v nově Narozeného Dítěte Pána našeho Jezu Krista*, Praha 1581, exc. Jiří Melantrich, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 36 G 12.

321Jan ROSACIUS, *Biblická Losní Knížka; kratičký svatých Biblických Písem Vejťah*, Praha 1589. Místo uložení spisu je neznámé, ale o tom, že existoval víme z Knihopisu (číslo v knihopisu: K15672)

322Jan ROSACIUS, *O svornosti manželské*, Praha 1589. Nové vydání viz Lucie STORCHOVÁ – Jana RATAJOVÁ, *Žena*, s. 12 an.

třetí dílo bylo ve své době velmi populární a dočkalo se i nového vydání roku 1602 pod názvem *Bič na ženy*. Jednalo se v podstatě o příručku pro manžele, jak vytvořit šťastný domov. Dle autora respektive i překladatele Rosacia, jak se vyjádřil v úvodu, jsou základními pilíři šťastného manželství poddanost a láska. Zvláště žena musí být svému muži oddána a nesmí mu v ničem odporovat. Rosacius se proto obrací nejprve na ženy: „*Nebo, jakž ty, ženo, svú neobřezanou tlamkou na muže svého se utrháš a jeho nedostatky někdy mu vyčítáš takovými a podobnými slovy: „Pse, zrádce, lotře, kate, potvorníče, troupe, bídníče etc. ničemný. Abych já tobě poddána býti měla? Dokad živ, toho hoden nebudeš.*“³²³ Ani muži nemají ženám nadávat: „*Mošno, psice, kobylo, svině, (ať huř nedím, jakž muži obyčej mají) ničemná. Nejsi hodna, ať bych dobrého slova podal, neřku pak ať bych nejmenší znamení lásky ukázal.*“³²⁴ Jako vedlejší produkt má Rosaciův překlad i význam pro lingvistiku, protože podává výčet frekventovaných nadávek, pro což se běžně nedochovaly prameny.

Rosaciova latinská poezie je ve většině případů inspirována biblickými příběhy. Ty autor zpracoval s četnými aluzemi na Vergilia a Ovidia. Básně byly většinou vydány ve formě jednolistů nebo drobných několikalistových tisků. Vedle vydaných skladeb se nám dochovala také Rosaciova rukopisná sbírka básní (*Poemata*).³²⁵ Dohromady čítá padesát dva básní na sto devadesáti jedna foliích. Ne všechny strany jsou ale popsány. Autor si někde nechával místo zřejmě pro pozdější opravy. Básně jsou zde uvedeny i s dedikacemi Milulášovi Alethinovi, Petrovi Kodiciilovi z Tulechova, Adamovi Slavatovi z Košumberka, Adamu Huberovi a dalším. Část z básní byla vydána. Jedná se tedy o doklad toho, jak básníci v 16. století tvořili. V textu prakticky nenajdeme škrtnce.

5.2.5 Ioannes Colerus a básně městské radě

Jedním z žánrů příležitostné poezie byla lemmatografia, která oslavovala konkrétní členy městské rady.³²⁶ V případě Kolína nad Labem se dochovala jen jedna taková báseň, a to od místního učitele Ioanna Colera. Ačkoliv se i jeho další básně vztahují k některým

³²³Tamtéž, s. 15.

³²⁴TAMTÉŽ, s. 15.

³²⁵Jan ROSACIUS, *Poemata*, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura DE IV 22.

³²⁶Z příkladů je možné uvést báseň Jiřího Chudecia věnovanou čáslavské městské radě a skladbu Jana Jiskry oslavující jihlavskou městskou radu. Viz Jiří CHUDECIUS, *Prytaneum amplissimi senatus Czaslawiensis 15. Maii anni 1604 feliciter instaratum et annagrammato-lemmatographia politica celebratum a Georgio Chudecio*, Praha 1604, exc. Jan Otthmar, uložení například Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 26 E 12.; Jan JISKRA, *Oratio Iohannis Giskrae Gurimeni, i qua describitur magistratum esse potestatem divinitus ordinatam, ...*, Praha 1579, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK V 10.

kolínským osobnostem, unikál dosud tento autor pozornosti regionální historiografie. Kolínští historikové jako Josef Vávra nebo Jaroslav Schneider vycházeli při hledání informací o kolínské humanistické společnosti z pramenů městské provenience, nikoliv z literárních děl. Od nich pak přejímali soupisy humanistů další badatelé.³²⁷ Krátký medailon o Colerově osobnosti najdeme pouze v *Rukověti humanistického básnictví*.³²⁸

Pokusit se sestavit životopis Ioanna Colera je složitý úkol. Nejvíce nápomocné jsou nám při tom opět prameny literární povahy, především básnické skladby samotného Colera. Podle přívlastku, který ke svému jménu připojoval, víme, že pocházel z hornoslezského města Bytom. Jako žák však navštěvoval školu v Táboře, kde byl jeho učitelem Wolfgang Pistorius Vodňanský.³²⁹ Colerus sem tedy musel docházet mezi lety 1600 a 1603, kdy tu Pistorius působil, než se oženil. V Táboře se Ioannes Colerus seznámil také s místním děkanem Janem Václavem Cicadou, kterého také považoval za svého podporovatele a později mu dedikoval několik básní.³³⁰

Na studia odešel Colerus z Tábora na pražskou univerzitu. Zde byl jeho profesorem Jan Campanus, jak vyplývá z Campanových básní vložených do Colerových drobných tisků. Ještě předtím, než získal bakalářský titul, je roku 1606 uváděn jako školní kollega v Německém Brodě (*collega Teutobrodensi*).³³¹ Bakalářem se Colerus stal roku 1607. V té době už působil v Kolíně jako rektor zdejší školy. Ovšem v Kolíně pobyl jen několik měsíců, protože ke konci roku 1607 náhle zemřel.³³² Ale během těchto měsíců stihl vydat coby *rector scholae Neocolinensis* čtyři drobné tisky.

V úvodu zmiňované básně věnované městské radě jsou součástí sbírky *Pax pro primis*

327V současné době se kolínskými humanisty zabývá Miroslava Jouzová. Viz například Miroslava JOUZOVÁ, *Kolínští humanisté*, s. 559–579. Na Ioanna Colera a jeho básně žádný z regionálních badatelů neupozornil.

328J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 407–409.

329V roce 1606 věnoval Colerus tábořské radě báseň, ve které jí děkuje za pomoc, které se mu dostávalo během studií. Zároveň děkuje svému učiteli Wolfgangu Pistoriovi Vodňanskému. O tom, jak se Colerus dostal do Tábora, nemáme žádné zprávy. Zřejmě se ale jednalo o peregriujícího studenta. Je proto možné, že do Tábora přišel už s Wolfgangem Pistoriem, který krátce v roce 1599 působil v Rychnově nad Kněžnou. (Viz J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť IV*, s. 191) Rychnov není tolik vzdálen Bytomi, ze které Colerus pocházel. Viz Ioannes COLERUS, *Immanuelis genetliacon ... ornatissimis viris coss. et universo ordini senatorio populoque reipub. Taborensis dominis Mecaenatibus ac patronis, ...*, 1606, místo vydání a tiskář neuvedeno, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 49 E 16.

330Jan Cicada byl původně chovancem jezuitské koleje sv. Klimenta v Praze, poté byl vysvěcen na kněze a působil na několika místech v Čechách. Když se ale dostal do Pelhřimova, nechal se ovlivnit tamním luteránským prostředím a s katolickou církví se rozešel. Po vystřídal několik míst a dostal se do Tábora, kde působil jako děkan v letech 1601 až 1606. Nakonec odešel na Nové Město pražské, kde žil až do své smrti roku 1618. Podrobný životopis Jana Cicady viz in: Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova I–V*, Praha 1927–1970, zde sv. III 1, 2, s. 295–297.

331Ioannes COLERUS, *Immanuelis genetliacon*, fol. 1a. Podobně učil ještě před získáním titulu například Matouš Hosius.

332J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 407.

*philosophiae insigniis Musarum armis in alma Academia Pragensi ... propugnata et ampliss. senatui ... Novae Colinae cis Albim, dominis patronis litterarum litteratorumque colendissimis.*³³³ Colerus se snažil ve všech svých skladbách napodobovat klasické autory, nejčastěji Vergilia a Ovidia. Snaze o dokonalou formu a vůbec kompozici celé skladby mnohdy podřizoval srozumitelnost celého textu. Jeho skladby jsou založeny na tom, že si vždy vybral určitý motiv, slovo či jméno, které i etymologicky rozebral a k němuž se v celém textu neustále vracel. V uvedené skladbě určené kolínské radě to bylo slovo PAX. Po úvodních řeckých verších od Jana Campana umístěných na titulní straně následuje prozaické věnování kolínské městské radě. Zde autor použil v literatuře humanismu často se opakující metaforu připodobňující psací pero ke zbrani, pomocí které se dá dosáhnout míru.³³⁴ Tato zbraň je však kolínským radním i v této těžké době (*in hac maestitia temporum et infelicissimi aevi*) příznivě nakloněna k chvále (*pronus in vestras laudes calamus*). Colerus využívá ve všech svých skladbách četné aluze na řecké a římské báje. V tomto úvodním textu přirovnává sám sebe k Odyseovi a kolínskou radu k fajáckému králi Alkinoovi, který Odysseovi pomohl, když prchal před Poseidonem. Stejně jako Odysseus Alkinoovi v báji ani Colerus nemá prostředky, aby se radě odvděčil jinak než poděkováním a v tomto případě také básněmi.

V následující básni sbírky se Colerus opět věnuje tématu míru. Chválí pravý a čestný mír, který nepramení z úkladů a zrady. Takový mír byl v Čechách především za vlády Karla IV., kterého Colerus označuje za otce vlasti, a předtím za panovníků Vnislava, Mnaty, Václava a Bořivoje.³³⁵ Colerus však upozorňuje, že je třeba dávat si pozor na podezřelý a nespolehlivý mír (*pax suspecta; pax infida*), který nepřítel využívá k tomu, aby se lépe připravil na další boj. Takového míru nedávno využili Turci. Proto Colerus v samotném závěru básně převrací svá myšlenková východiska a říká, že v podobném případě je lepší volit rovnou válku.

Po zmíněné básni s tématem míru následují samostatná lemmatografa. V tomto případě jde o patnáct skladeb věnovaných představitelům kolínské městské správy. Jmenovitě byli dedikanty básní císařský rychtář Jan Pachta z Rájova, primátor Cyprián Volyňský, dále členové rady Šimon Šilhánek z Choustníku, Volf Niškovský, Jan Mládek, Jan Krumpolecký,

333Ioannes COLERUS, *Pax pro primis philosophiae insigniis Musarum armis in alma Academia Pragensi ... propugnata et ampliss. senatui ... Novae Colinae cis Albim, dominis patronis litterarum litteratorumque colendissimis*, Praha 1607, exc. Pavel Sessius, uložení například Praha, Strahovská knihovna, signatura AC XI 107.

334Jde tu o variantu toposu zbraně a vědy, na který poukázal pro středověkou literaturu E. R. Curtius. Viz E. R. CURTIUS, *Evropská literatura*, s. 197–199.

335Viz podkapitola o Matoušovi Hosiovi.

Laurentius Soběslavský, Jan Sedesanus, Jan Šárek, Tobiáš Dubský, Jan Příbramský, Karel Zikmundův, Burian Čulík, Martin Mathiades Písecký a písař Jan Kirchpryg Berounský. Každému z uvedených mužů byla připsána čtyřverší a Janu Pachtovi šestiverší převzatá z děl klasických autorů, konkrétně například z Cicerona, Aristotela, Horatia, Plutarcha nebo Plinia. Formálně se tedy jednalo o centony, tedy básně složené z cizích veršů. Colerus vybral takové citáty z antické literatury, pomocí nichž zdůrazňoval schopnosti (*prudentia*) kolínských dedikantů. Například u Jana Pachty z Rájova ocenil Prudentiovými verši jeho schopnost pomáhat komukoli. Proto může být Pacht označen jako Otec města (*Urbi Pater*). U Šimona Šilhánka z Choustníku zase upozorňuje slovy Cicerona na jeho smysl pro spravedlnost. Písař Jan Kirchpryg má podle autora schopnost poradit komukoliv.

Po lemmatech byly do sbírky zařazeny básně věnované samotnému Colerovi. Jejich autory byli Jan Campanus, Prokop Poeonius a Kašpar Hosticennus. Poeonius byl v době Colerova působení v německobrodské škole tamním rektorem, což poznamenal hned na začátku skladby v rozebírané sbírce. Přes Poeonia udržoval Colerus úzké styky také s Campanem, který byl nejprve profesorem obou humanistů v době jejich univerzitních studií a poté velmi blízkým přítelem Poeoniovým. Proto se jejich básně objevují společně v různých sbornících. S Kašparem Hosticennem se Colerus zřejmě znal také z dob studia na univerzitě.³³⁶ Podle uvedené dedikační básně se bohužel nic ze života jednoho či druhého nedozvíme.

Další z Colerových děl, které se nějakým způsobem vztahuje ke Kolínu, je sbírka *Charites sive gratiae* ... napsaná v létě roku 1607.³³⁷ Stejně jako u sbírky *Pax pro primis* ... i zde si Colerus vybral motiv, jemuž podřizuje všechny myšlenky básně. Tím motivem jsou zde Charitky – Grácie. Nejprve autor obsáhle líčí zrození řeckých bohů a následně Charitek, které nesly jména Agláia, Eufrosyna a Thaleia. Popisuje jejich vlastnosti, které vyplývaly z významu jejich jména. Byly nejen krásné a půvabné, ale přeneseně se s jejich jmény pojilo i přátelství, laskavost, oblíbenost, ochota a vděk. Po tomto zevrubném úvodu přechází Colerus ke jménu Jan, protože sbírka je dedikována čtyřem Janům – Janu Cicadovi, Janu Pachtovi, Janu Campanovi a Janu Kirchprygovi. Colerus vysvětluje, že jméno Jan je odvozeno ze jména Jehovy a znamená „milost Boží“. Jeho význam je stejný jako u Charitek (Grácií), proto mají všichni Janové i stejné ctnosti jako Charitky.

³³⁶Kašpar Ambrosius používal také jméno Kašpar Ambrosius.

³³⁷Ioannes COLERUS, *Charites sive gratiae* ..., Praha 1607, exc. Pavel Sessius, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK V 5.; Colerus v titulu sbírky uvádí, že byla sepsána „*Quintilis anni 1607*“, tedy v červenci. Překlad básně viz s. 113.

Po této etymologické vsuvce následují verše věnované všem čtyřem jmenovaným dedikantům. U Jana Pachty z Rájova připomíná Colerus jeho působení na univerzitě, jak zastával úřad probošta v Karlově koleji a v současné době post císařského rychtáře. U kolínského písaře Jana Kirchpryga zdůraznil autor jeho ochotu pomoci. Ostatně všichni čtyři dedikanti skladeb jsou v textu označováni jako „*patroni et Mecoenates*“.

Mimo těchto rozebraných skladeb je Colerus autorem ještě tří sbírek, jejichž stěžejním tématem jsou životy svatých, konkrétně sv. Martina, sv. Václava a sv. Jana. Sbíрка s básní o sv. Václavu je vystavěna kompozičně úplně stejně jako sbírka o Charitkách a jménu Jan. Autor se tu snaží opět dokázat pravdivost spojení *omen nomen*. Přiřazuje tedy čtyřem Václavům vlastnosti sv. Václava.³³⁸ Ani literárně se tyto Colerovy básně neliší od ostatních. Vesměs jde opět o centony poskládané z citátů z Vergilia a Ovidia.

V předcházejících podkapitolách byly představeny medailony autorů, kteří měli blízký vztah ke Kolínu na přelomu 16. a 17. století a představovali špičku jeho intelektuální elity. Ostatní autoři, kteří městem prošli měli většinou vztah k jiným městům a jejich poezie se konkrétně ke Kolínu nevztahuje. Proto jsou jejich životopisy uvedeny pouze v příloze na stranách 108–111.

5.3 Znaky latinské humanistické poezie na příkladu děl kolínských autorů

Skupina autorů, kterými se zabývaly předcházející kapitoly, představuje vzorek humanistické společnosti měšťanských poetů českých královských měst. Jejich pojetím bylo město Kolín nad Labem, které pro ně bylo buď rodištěm, nebo místem, kde se usadili v dospělosti, nebo jen jednou ze zastávek na cestě za učitelskou nebo úřednickou kariérou. Když jsem začala psát tuto práci o kolínských humanistech, nechtěla jsem skončit vypisováním dějin města a mapováním vztahů mezi učiteli. Mým cílem bylo mimo jiné postihnout důležité rysy humanistické poezie, o které Josef Tříška prohlásil, že „*je umělý článek v řetězu české vzdělanosti a pospolitosti, veršování píle, jazykové znalosti a metrické dovednosti, poezie pracnosti, potřeba a žádost doby.*“³³⁹ Ačkoliv tato poezie vznikala napodobováním starších vzorů a neznala básnický experiment, domnívám se, že i přesto jde o zcela přirozený článek české literatury. A i kdybychom přistoupili na to, že se jedná o umělý článek ve vývoji, přesto bude humanistická literatura odrážet způsob uvažování tehdejších

³³⁸Konkrétně se jedná o Václava Thermana, kutnohorského arciděkana, Václava Sixta ze Zvířetína, císařského rychtáře, Václava Nemeta Chrudimského a Václava Štětkovského z Českého Brodu.

³³⁹Josef TRÍŠKA, *Latinitas Bohemica*, s. 64.

autorů. V tomto případě příslušníků měšťanské intelektuální elity. Nesmíme se na tuto literaturu dívat pohledem čtenáře jedenadvacátého století, který mnohdy poměřuje hodnotu díla podle míry originality.

I humanistická literatura měla svá kritická měřítká toho, jak má vypadat kvalitní báseň. Nešlo jen o bezduché přejímání veršů klasických autorů, ale o jakousi promyšlenou koláž, jakou známe i z moderní poezie, například od Jiřího Koláře. Výsledná skladba však na rozdíl od moderních koláží vznikla z jiného popudu a za jiným účelem. Není však pravda, že by byla úplně bez vnitřního pnutí svého autora. Dobové příručky poučovaly autory, aby psali jedním dechem a ne aby lopotně skládali slovo ke slovu. Takto radil skladatelům poezie Bohulav Balbín: „*Nastávající básník musí znát kvantitu slov a slabik, aby se nahlížením do knih a hledáním kvantit nenarušoval onen planoucí a volně plynoucí duch poezie; je totiž vysoce žádoucí, abychom psali báseň jedním rázem.*“³⁴⁰ Dokladem toho, že kvalitní básníci skutečně psali „jedním rázem“, je rukopisná sbírka básní Jana Rosacia (viz příslušnou podkapitolu o něm). Rosacius si vynechával místo, aby mohl případně básně dopisovat. Nikdy ale neškrtal.

Ve své době hodnotili humanisté jako skvělého básníka právě zmíněného Jana Rosacia Sušického. Za svého učitele označil Rosacia Tobiáš Hauschkonius v básni vydané roku 1638: „*Praeceptores mei, quorum odas meis adiunxi, sunt: ..., M. Ioh. Rosacius, professor quondam Pragensis, ...*“.³⁴¹ Na potřebu vydání Rosaciových spisů zase upozornil Jan Campanus ve sbírce věnované Duchoslavovi Tugurinovi.³⁴² Tugurinův nevlastní syn Michal Pěčka z Radostic vydal otcova tiskem. Jeho počínání Campanus chválí a dává za vzor dalším. Vydání by si zasloužily zejména texty Rosaciovy a Chorinovy.³⁴³ Campanova slova byla vyslyšena a několik skladeb zmíněných básníků vyšlo znovu tiskem. V reakci na Campanova slova se nabízí otázka, čím byly skladby Rosacia a Chorina tak výjimečné? Spojujícím prvkem poezie obou básníků je podle dobových doporučení poetik vhodné zpracování

340B. BALBÍN, *Verisimilia*, s. 179.

341Tobiáš HAUSCHKONIUS, *Pensum sacrum academico-evangelicum centum ...*, Drážďany 1638, exc.

Gimelis Bergen, uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 59 F 31. Tobiáš Hauschkonius působil v královských městech jako učitel, ale roku 1628 odešel z náboženských důvodů do exilu. Nejprve žil ve Wittenbergu, kde i studoval, později přešel do Lipska a nakonec se usadil v Pirně, kde učil děti českých exulantů. Za své vzory v poezii považoval vedle Rosacia ještě Jana Campana, Daniela Schaeneuia, Jiřího Galli Chrudimského a Daniela Algina Bobrovského. Viz Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*, Praha 1999.

342Partis epicae Duchosilai Tugurini Czaslawiensis Bohemi, ..., Praha 1612, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 49 E 4.

343TAMTÉŽ. Jan Chorinnus byl oproti ostatním humanistickým básníkům výjimečný obsažností svých skladeb, které nepřetékaly stereotypními gratulačními formulemi. Z jeho profesního života bylo nejdůležitější místo děkana pražské artistické fakulty v letech 1595–97 a 1601–02. Mezi jeho přátele patřili Jan Campanus, altdorfský profesor práva Konrád Rittershausen, Jan Posthumus nebo Mikuláš Troilus.

motivů, sentencí a aluzí z děl starých klasiků. Vznikaly tak básně zvané literární teorií centony. Jedná se o básně poskládané z různých veršů nebo částí veršů starých básníků. Možné je také využití narážek, parafrází a aluzí. Nejčastěji byla takto citována Vergiliova díla *Bucolica*, *Georgika* a *Aeneis*. Po vzoru Vergilia humanističtí autoři, jako například Jan Rosacius nebo Ioannes Colerus, byť ten o dost více těžkopádně, znásobovali nositele děje použitím několikaslovných synonymických řad, hromadili přívlastky vyjadřující vlastnosti postav, rozvláčně popisovali okolnosti v nástupních částech, začleňovali přírodní jevy do součástí přirovnání. Ne všechny uvedené prvky objevil poprvé Vergilius. Některé z nich byly známé už ve staré římské epice a Vergilius je použil, aby navodil náladu starobylosti.³⁴⁴

Z hlediska tematického můžeme rozdělit humanistické básně na *poemata sacra* a *poemata profana*.³⁴⁵ *Poemata sacra* vycházela námětově z Bible a buď zpracovávala nějaký její příběh, nejčastěji ze života Ježíše Krista, nebo obecně pojednávala o křesťanských hodnotách, často v protikladu k hříchům. Příběhy Starého zákona se objevovaly méně, v Kolíně zpracoval látku o Danielovi v jámě lvové Matouš Hosius a o Lotovi a zničení Sodomy a Gomory Jan Rosacius (viz příslušná kapitola). Z novozákonních příběhů Ježíše Krista čerpal Jan Rosacius ve skladbách *Praesepe Dei Homini* a *Apostasiae Iscariotarum exitus* a Jan Pacht z Rájova v básni *Acrostichis in natalem Filii Dei* (viz příslušná kapitola). U všech uvedených skladeb najdeme epické jádro, na které byly nabalovány vrstvy přívlastků.

Vedle básní s epickým jádrem vznikaly i takové, jejichž podstatou byla modlitba (*precatio*). Na principu modlitby byly postaveny dva akrostichy, jejichž autorem byl Matouš Hosius. Jednalo se o akrostich na celý Otčenáš s titulem *Acrostichis in orationem Dominicam ... a Acrostichica precatio continens doctrina de vera fide ac spe in solum Deum* (viz výše). Ve druhé ze skladeb autor zachoval hlavní znaky modlitby: nejprve oslovil Boha určitým *Ty* a vyslovil svou víru v něj (*In te, sume DEVS, confido pectore toto, omnia qui mira dexteritate regis...*), poté ho chválil a vyjadřoval svou oddanost k němu (*Vita mea ... insidias Sathanae non timet illa malas ...*). Protiklad božské čistoty a satanského zla byl často využíván a patřil mezi jeden z prostředků, které podtrhovaly černobílé nazírání světa v humanistických básních. Poslední verše vyplňuje Hosiovo přání, se kterým se obrací k Bohu, aby dlouho zachoval Jana Človíčka z Popovic, který byl dedikantem skladby.

Poemata profana byla zastoupena méně než *poemata sacra* a jejich výlučnými tématy byla historie a soudobé otázky politické a společenské. Problémy současnosti bývaly ale

344Radislav HOŠEK, *Poslání Aeneidy*, in: *Aeneis*, Praha 1970, s. 25. Zde i vypsány hlavní znaky Vergiliovy poezie.

345Členění básní na *poemata sacra* a *profana* najdeme především v humanistických sbornících.

častěji zpracovány jako letáky v prozaické formě. Častější proto byly epické básně u nás většinou s příběhy českých králů. Inspiraci humanističtí básníci našli ve vydaných kronikách Martina Kuthena, Jana Dubravia nebo Václava Hájka z Libočan.³⁴⁶ Cílem historických skladeb bylo, stejně jako u básní s náboženskou tematikou, vychovávat čtenáře a nasytit ho maximem možných ctností. Za vzor byl dáván především Přemysl Otakar II., u kterého byla oceňována nejen odvaha a statečnost, ale i spravedlivá vláda a především zakládání měst, a Karel IV, jehož období vlády bylo literáty hodnoceno jako nejspravedlivější doba. Hodně skladeb bylo věnováno i Habsburkům vládnoucím v 16. století v Čechách. Právě v souvislosti s nimi byl uváděn i Přemysl Otakar II., který bojoval proti jejich předkovi Rudolfovi Habsburskému. Skladbu o Přemyslovi Otakarovi II. napsal i Matouš Hosijs (viz příslušnou podkapitolu).

³⁴⁶Viz Martin KUTHEN, *Kronika o založení země české a obyvatelích jejích*, Praha 1539.; Týž, *Catalogus ducum regumque Bohemorum*, Praha 1540, tiskař neuveden, uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, signatura: 49 B 14.; Jan DUBRAVIUS, *Historiae Regni Boemiae*, Prostějov 1552, exc. Jan Günther.; Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1541.

6 Závěr

V předkládané diplomové práci jsem se pokusila sledovat vybrané aspekty z dějin královského města Kolína nad Labem v časovém úseku přelomu 16. a 17. století. Mým cílem bylo postihnout projevy vzdělanosti a humanismu v městském prostředí. Vyšla jsem při tom od nejobecnější roviny charakteristiky města jako pevného organismu. Vedle dějin města mě zajímala především otázka městské intelektuální elity, jejího podílu na městské správě a poměru k ostatním sociálním skupinám ve městě. V následujících oddílech práce jsem se přesunula k samotné kolínské intelektuální elitě a k jejímu vztahu k „literárnímu umění“, který měl různé podoby. Intelektuál žijící ve městě na přelomu 16. a 17. století byl nejen pasivním příjemcem kultury, to znamená vlastníkem a čtenářem literárních děl a členem literátských kůrů, ale zároveň se mohl aktivně podílet na literární tvorbě, jejíž hlavní znaky jsem také vymezila. Výzkum ukázal následující.

Ohledně prostředí, kde kolínští humanisté působili: Kolín nad Labem patřil svou velikostí k menším královským městům. Jeho výhodou byla především poloha v úrodném Polabí, kudy také procházely v rámci Čech významné obchodní cesty. Po hospodářské stránce představoval Kolín město zemědělsko-řemeslnického typu, z jehož cechů je vedle nejvýznamnějších mlynářů, pekařů, řezníků a sladovníků, kteří se v chrámu sv. Bartoloměje starali o stejnojmenné kaple, třeba jmenovat ještě rybáře. Vždyť z Kolína pocházeli významní rybáři a stavitelé rybníků jako Petr Hubáček, Jakub Krčín z Jelčan, Jan Jiran ze Skutče, žil tu i Kunát ml. z Dobřenic. Z hlediska politického a hospodářského byl život v Kolíně ovlivněn nejen potrestáním stavů po roce 1547, ale také častým zastavováním okolního stejnojmenného panství, existujícího od poloviny 15. století. Přitom ale zástavní držitelé panství sídlili na hradě či později na zámku, který se nacházel přímo ve městě při hradbách. Vzájemné vztahy města zvláště s panským rodem Žerotínů nebyly ve druhé polovině 16. století nikterak idylické a několikrát kvůli nim obě strany stanuly před soudem.

Co se samotné intelektuální elity města týče, ta tvořila v Kolíně stejně jako ve většině jiných měst (srovnávat lze například s Českým Brodem, Kutnou Horou, Mělníkem, Klatovy) volnou, neorganizovanou společnost, jejíž zájmy se navenek projevovaly především vlastnictvím knih, členstvím v literátském kůru a vlastní literární tvorbou. Nejsilnější část kolínské intelektuální elity se stejně jako v ostatních městech etablovala z řad učitelů, písařů a děkanů. V rámci seznamu kolínských učitelů a písařů působících zde přibližně od poloviny 16. století do počátku dvacátých let 17. století můžeme sledovat typický jev humanistické

epochy, a to zvýšenou literární činnost těchto vzdělců. Literární produkce v českých městech rostla obecně od poloviny 16. století, po kvantitativní stránce je jejím vrcholem období mezi lety 1580 až 1610, což potvrzují i díla kolínských humanistů. Z nich nejvýznamnějšími byli Matouš Hosius, Jan Rosacius, Matěj Fragarius, Jan Pachta z Rájova a Mikuláš Alethin. Připomenout je třeba i Ioanna Colera, který věnoval některé své básně kolínské radě, a dosud nebylo jeho jméno v regionální ani jiné literatuře zmíněno.

Většina z těchto vzdělců pobývala v Kolíně jen přechodnou dobu, což souvisí především s učiteli, kteří byli univerzitou posíláni po krátké době na jiné školy. Po vystřídání několika působišť se oženili a usadili. Pro místní nevěsty se jednalo o výhodné partie, protože se počítalo s tím, že akademicky vzdělaní měšťané dosáhnou na radnici lepšího postavení. V rámci této „sňatkové politiky“ je možné sledovat některé obecné tendence. Nově příchozí vzdělanci si ve městě vybírali nejčastěji bohaté vdovy. Takový sňatek byl výhodný pro obě strany. Žena potřebovala nad správou svého majetku pevnou (mužskou) ruku. Pro učitele či písaře zase takový sňatek znamenal rychlé nabytí bohatství a snazší a rychlejší cestu k lepšímu postavení. S bohatými kolínskými vdovami uzavřeli sňatek Matouš Hosius, Jan Pachta, Šimon Šilhánek z Choustníka nebo Mikuláš Alethin. Bohatou dědičku po Jiřkově Pachtovi Annu si vzal Jan Rosacius. Tím, že tito humanisté získali majetek a následně se zapojili do správy obce, předstvovali nejen intelektuální elitu, ale zároveň i městskou elitu radní a ekonomickou. Ve výsledku se tedy tyto osoby stávaly nejváženějšími měšťany.

Vztahy mezi humanisty a ostatní společností jsou postižitelné z různých pramenů. V případě Kolína nad Labem se ukázaly jako nejpřínosnější rozborů za první testamentů a za druhé dedikací drobných humanistických tisků. Přátelské vztahy se v testamentech odrážejí v odkazech šperků a případně i knih. V souvislosti s nimi se v kolínských testamentech nejčastěji objevuje jméno děkana Matěje Fragarie. Je to jeden z dalších důkazů o jeho oblíbenosti. Z testamentů se také dozvídáme, že si humanisté knihy půjčovali. To svědčí o tom, že kniha pro ně nebyla jen věcí a majetkem, ale že měli zájem dále se vzdělávat.

Ještě více než testamenty slouží pro poznání sociálních vazeb zmiňované dedikace básní. Samotné dedikanty můžeme rozdělit do tří skupin. První představují přátelé ze studií, kolegové a profesori, druhou městské rady a třetí bohatí mecenáši z řad šlechticů, královských úředníků a případně církevních hodnostářů. Zatímco mecenášům a městským radám byly věnovány skladby jednolistové i celé sborníky básní od jednoho autora, u skladeb dedikovaných přátelům a kolegům ze stejné sociální skupiny, tzn. především učitelům, písařům a děkanům, najdeme výhradně sborníky příležitostné poezie s kolektivním

autorstvím. Žánrově jde o epithalamia, epicedia a epitafy. Kolektivní autorství u sborníků v těchto případech zřejmě odráží finanční stránku vydávání humanistické poezie. Zatímco mecenáši a městské rady přispívali na vytištění skladeb, u příležitostné poezie určené především přátelům museli zřejmě autoři vydání zaplatit sami.

Literární tvorba kolínských autorů nese všechny znaky humanistické literatury rozmáhající se v 16. a 17. století v Čechách. Jazyk svého díla volili autoři s ohledem na čtenáře. Básně určené vzdělanému publiku byly proto psány v latině. Je možné je rozdělit na básně s tematikou sakrální a světskou. Sakrální tematika se inspirovala především příběhy Nového zákona. Z kolínských autorů najdeme podobné skladby především u Jana Rosacia a Matouše Hosia. Světská témata čerpala inspiraci v historii i v současnosti. Z historických příběhů byly nejvíce zpracovávány osudy českých králů. Příkladem je opět Matouš Hosius a jeho báseň *Historia Primislai Ottogari*. V měšťanském prostředí vznikaly i česky psané skladby. Jednalo se buď o překlady cizích děl (například *Moskevská kronika* od Matouše Hosia nebo *O svornosti manželské* od Jana Rosacia) i o původní díla. Zde je třeba jmenovat spis Matěje Fragarie o zemětřesení roku 1580.

Na úplný závěr je třeba říci, že ačkoliv se kolínská humanistická společnost nevymykala v poměru ke společnostem v ostatních královských městech, přeci je přínosné poznat kulturní a sociální prostředí nejen Kolína a jemu podobných menších měst, neboť právě do nich odcházela podstatná část absolventů pražské artistické fakulty a také se v nich usazovala a následně je po všech stránkách ovlivňovala nejen z pozice elity intelektuální, ale i radní a ekonomické.

7 Pravopisné poznámky

1. Při přepisu originálního znění dobových pramenů českých i latinských jsem používala transliteraci. Jedinou odchylkou oproti dobovému pravopisu je přepis „*ostrého s*“ jako *s* dnešního. Také jsem u přepisu latinských textů rozepisovala zkratu pro *que*.
2. U osobních jmen humanistů existuje často několik variant. Používala jsem tu, která je buď nejčastěji opakovaná v pramenech, nebo v odborné literatuře. Platí nepsané pravidlo, že křestní jména, která jsou méně známá, zachovávají původní latinskou podobu, ta, která se objevují v odborné literatuře, byla počestěna. Varianty jmen u významných humanistů:
 - Ioannes Colerus – Collerus, Bithominus
 - Matěj Fragarius – Jahodka
 - Matouš Hosius – Mattheus; Hozius, Fifek, Přestal
 - Jan Pachta – Ioannes; Pachaeus, Pacheus
 - Jan Rosacius – Iohannes, Ioannes; Resattus, Rosacaeus, Rosaceus, Rosatius, Thomae

Seznam zkratek

Zkratky:

AMK	Archiv města Kolína
an.	a následující
č.	číslo
ed., eds.	editor, editoři
exc.	excudebat (vydal)
inv. č.	inventární číslo
ml./st.	mladší/starší
s.	strana
S.	Seite
SOkA	Státní okresní archiv
srov.	srovnejte
zvl.	zvláště

8 Seznam pramenů a literatury

Prameny:

Prameny nevydané (městské provenience):

SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Knihy radních protokolů a obecního zastupitelstva z let 1341–1945.

SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Libri contractuum A V (1541–1565), A VI (1565–1604), A VII (1604–1635).

SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Libri testamentorum B I, B II.

SOkA Kolín, AMK, Listiny v záležitostech církevních, karton XVII a XIX.

SOkA Kolín, AMK, bez inv. č., Pamětní kniha.

Prameny nevydané (literární povahy):

Knihovna Národního muzea, signatura XIII A 2, *Latinský graduál husitský kolínského písaře Martina Bakaláře z Vyskytné*, Kolín 1512.

Knihovna Národního muzea, signatura XII A 21, XII A 22, *Kolínský antifonář* I, II.

Regionální muzeum Kolín, Sbírkový fond staré tisky, signatura 80/88 K1517, *Kolínský kancionál*.

Jan ROSACIUS, *Poemata*, uložení Praha Strahovská knihovna, signatura DE IV 22.

Prameny vydané (obecně):

Bohuslav BALBÍN, *Verisimilia humaniorum disciplinarum – Rukověť humanitních disciplín*, ed. Olga Spěváková, Praha 2006.

Karel BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných ve ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v letech 1560–1582*, I, II, Praha 1983.

Jan BLAHOSLAV, *Filipika proti misomusům*, in: *Pochodně zažžená*, Praha 1949, s. 335–346.

Klement BOROVÝ (ed.), *Jednání a dopisy konsistoře, katolické i utrakvistické*, I., Akta konsistoře utrakvistické, Praha 1868.

Václav BŘEZAN, *Životy posledních Rožmberků I*, ed. J. Pánek, Praha 1985.

Heinrich BUENTING, *Itinerarium Sacrae Scripturae: To gest: Putovánj Swatých Na wssecku Swatau Biblj obogjho Zákona*, přeložil Daniel Adam z Veleslavína, Praha 1592, uložení například Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 29 B 3.

Sixt CANDYDUS (Candidus), *Sixta Candida kázání o země třesení 1588*, rok vydání 1588, místo vydání a tiskář neuvedeni, uložení – nezjištěn žádný výtisk.

Robert CENEAU, *Gallica Historia*, Paris 1557, uložení: Bayerische Staatsbibliothek München, signatura 2 Gall. g. 27m.

Petr CODICILLUS, *Ordo studiorum docendi atque discendi literas in scholis civitatum regni Bohemiae et marchionatus Moraviae constitutis ab universitate Pragensi*, Praha 1586, exc.

Daniel Adam z Veleslavína, uložení například Praha, Strahovský klášter, signatura AD XI 39.

Ioannes COLERUS, *Charites sive gratiae ...*, Praha 1607, exc. Pavel Sessius, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK V 5.

Týž, *Immanuelis genetliacon ... ornatissimis viris coss. et universo ordini senatorio populoque reipub. Taborensis dominis Mecaenatibus ac patronis, ...*, 1606, místo vydání a tiskář neuvedeno, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 49 E 16.

Týž, *Pax pro primis philosophiae insigniis Musarum armis in alma Academia Pragensi ... propugnata et ampliss. senatui ... Novae Colinae cis Albim, dominis patronis litterarum litteratorumque colendissimis*, Praha 1607, exc. Pavel Sessius, uložení například Praha,

Strahovská knihovna, signatura AC XI 107.

Ioannes CYANEUS, *Illustris pietas Rodulphi I.*, Praha 1593, exc. Jan Schuman, uložení: Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 C 9.

Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis III*, Praha 1886.

Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA, *Paměti*, ed. Jiří Mikulec, Praha 1996.

Bedřich z DONÍNA, *Cestopis Bedřicha z Donína*, ed. Antonín Grund, Praha 1940.

Jan DUBRAVIUS, *Historiae Regni Boemiae*, Prostějov 1552, exc. Jan Günther.

Max DVOŘÁK, *Dva denníky dra. Matiaše Borbonia z Borbenheimu*, Praha 1886.

Matěj FRAGARIUS, *Zialostné Sepsánij O Nowém Země Třesenij hrozném a strassliwém / kteréž se Létha M. D. XC. [=1590] w Sobotu po Památce Powýssenij Swatého Křjže [=15. září] / w tomto Králowstwji Českém / y w giných okolnjch Zemijch a Kraginách / z dopusstěnij Božijho stalo. Přitom y o těch Země třesenijch / kteráž předessla Narozenij Krysta Pána / potom která byla při Vmučenij / zmrtwých wstánij / y po na Nebe wstaupenij gehu / a až posawad se dála. Odkud ty wěcy pocházegij / a proč ge Pán Bůh nynij k skonánij Swěta častěgij na Země a Stawenij Lidská dopausstěti ráčij. To wssecko s pilnostij z starých y nowých Hystorykuow w tuto Knijžku sebráno / a pobožným Lidem k budaucý Památce / ano y k spasytedlnému prospěchu wůbec na swětlo wydáno*, Praha 1590, exc. Daniel Sedlčanský, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK IV 71.

Alessandro GUAGNINI, *Kronyka Mozkewská. Wypsánij přednjch zemj, Kragin, Národůw, Knjžetstwj, Měst, Zámkůw, Ržek a Gezer, Welikému Knjžeti Mozkewskému poddaných. O Mrawjch, obyčegjch, zwyklostech a Náboženstwji národu Mozkewského. Též o neslýchaném Tyranstwji Iwana Wasil'owice Knjžete Mozkewského / kteréž on za paměti nassj nad poddanými swými provozował. Dwogj cesta do Mozkwj / gedna z Wjdně, druhá z Prahy*, přeložil Matouš Hosius Vysokomýtský, Praha 1589, exc. Daniel Adam, uložení například Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 54 F 55.

Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1541.

Tobiáš HAUSCHKONIUS, *Pensum sacrum academico-evangelicum centum ...*, Drážďany 1638, exc. Gimelis Bergen, uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 59 F 31.

Historia Belgica hoc est rerum memorabilium, quae in Belgio iam indea pace illa Cameracensi inter Carolum V. et Franciscum I. regem Franciae designatio, Frankfurt am Main 1583, uložení: Bayerische Staatsbibliothek München, signatura Belg. 134.

Matouš HOSIUS, *Acrostichica pecatio continens doctrinam de vera fide ac spe in solum Deum, ...*, Praha 1580, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 35.

Týž, *Acrostichis in orationem Dominicam*, Olomouc 1578, uložení Brno Univerzitní knihovna, sign. A. I. A. g. 2 přív. 5

Týž, *Acrostichis complectens descriptionem symboli „Deus refugium meum et virtus“...*, Praha 1580, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 241.

Týž, *Acrostichis complectens descriptionem symboli „Omnia morte sua mihi Christus“ ...*, Praha 1580, neuveden tiskař, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 42 A 4.

Týž, *Acrostichis de beneficiis Dei, ...*, Praha 1580, tiskař neuveden, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 278

Týž, *Carmen de humili et contempto Christi in urbem Hierosolymam ingressu*, Budyšin 1575, exc. Michael Wolrab, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 59 G 19.

Týž, *Carmen iambicum in diem nativitatis Iesu Christi, aeterni Patris et Mariae castissimae filii, ...*, Praha 1580, exc. Jiří Nigrin, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 61

Týž, *Historia Primislai Ottogari*, ..., Praha 1580, excudebat (dále jen exc.) Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 196.

Týž, *Oratio pia ac sancta Danielis prophetae ad Deum optimum* ..., Praha 1579, exc. Jiří Nigrin, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 35.

Adam HUBER Z RISENPACHU, *Kalendář Hvězdářský k psánj ku položenj Země České pořádně spravený a wydany*, Praha 1589, exc. Jan Šuman, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 54 E 544.

Jiří CHUDECIUS, *Prytaneum amplissimi senatus Czaslawiensis 15. Maii anni 1604 feliciter instaratum et annagrammato-lemmatographia politica celebratum a Georgio Chudecio*, Praha 1604, exc. Jan Otthmar, uložení například Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 26 E 12.

In honorem nuptiarum ... Magistri Danielis Adami Prageni, in academia patria professoris, sponsi, et ... virginis Annae Melantrichae, ..., Praha 1576, exc. Jiří Melantrich, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 C 15.

In obitum Thobiae Felicis filii clarissimi viri d. Georgii Nigrini a Nigroponte, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 F 55.

Jan Nepomuk JEŘÁBEK (ed.), *Liber decanorum facultatis philosophiae ab anno 1367, usque ad annum 1585 I-II*, in *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, Praha 1832.

Josef JIREČEK (ed.), *Petra Hubáčka Kolínského o věcech rybářských, ptáčnických a štěpařských*, Vídeň 1857.

Týž (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského od M. Pavla Krystyana z Koldína*, Praha 1876.

Jan JISKRA, *Oratio Iohannis Giskrae Gurimeni, i qua describitur magistratum esse potestatem divinitus ordinatam*, ..., Praha 1579, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK V 10.

Flora KLEINSCHNITZOVÁ, *Vox saeculi*, Praha 1931.

Christian KNAUTHE, *Annales typographici Lusatiae superioris oder Geschichte der oberlausitzischen Buchdruckereien*, hrsg. von R. Olesch, Köln 1980.

Antonín KONIÁŠ, *Clavis haeresim claudens et apeciens*, Hradec Králové 1729, exc. Václav Jan Tybela, uložení Knihovna Národního muzea, signatura 26 F 20.

Viktorin KORNEL ZE VŠEHRD, *Knihy sv. Jan Zlatoústého O napravení padlého*, Praha 1820.

Fridrich KROPILIUS, *EX DoMo AVstrIaCa Casares RoManI VnIversI orbIs DII CUM rebVs prVDenter gestIs*, Praha 1616, exc. Pavel Sessius, uložení: Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 52 C 25.

Martin KUTHEN, *Kronika o založení země české a obyvatelích jejích*, Praha 1539.

Týž, *Catalogus ducum regumque Bohoemorum*, Praha 1540, tiskář neuveden, uložení: Praha, Knihovna Národního muzea, signatura: 49 B 14.

Martin LUTHER, *Kazanj welebneho a nabožneho otcze Martina Luthera Na desatero prikazani božij ktorej lidu obecz nemu zgewnie w Miestie Wite[m] bercze kaazal gest*, Praha 1520, exc. Pavel Severýn z Kapí Hory, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 25 D 12.

Albertus LYTTICHIUS, *Serenissimorum et potentiss. regum Boemiae catalogus*, Wittenberg 1572, tiskář neuveden, uložení: Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 97.

Bernard MACHANIUS, *These ex historia regum Bohemiae*, Praha 1613, exc. Matouš Pardubický, uložení: Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 51 C 3.

František MAREŠ (ed.), *Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis cancellariae*, in: *Historický archiv* 32, Praha 1908.

Nuptiis doctissimi et rerum usu clarissimi viri dn. M. Ioannis Pachaei a Ragowa, S. C. Maiestatis in repub. Coloniensi praetoris et sponsi, et nobilis ... virginis Annae Lampachiae, piae memoriae dn. Georgii Lampach a Lampach filiae, Praha 1610, exc. Jiří Hanuš, uložení Brno, Univerzitní knihovna, signatura D Mb5.

Jan PACHTA, *Acrostichis in natalem filii Dei*, Praha 1578, exc. Georgius Nigrinus, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského č. 39.

Týž, *Historia de pio quodam sene*, místo a datum vydání a tiskař nejsou uvedeny, uložení Praha Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského č. 213.

František PALACKÝ (ed.), *Archiv český I-XXXVIII*, Praha 1840-2000

Týž (ed.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, sv. II, Praha 1880.

Jan ROSACIUS, *Historia Loth cum conflagratione Sodomae et Gomorrhae*, 1570, uložení Národní knihovna Praha, signatura 46 E 224.

Pavel SKÁLA ZE ZHOŘE, *Historie česká*, ed. J. Janáček, Praha 1984.

Bernardus STURMIUS, *Elegia de salutari nativitate ... Iesu Christi*, 1567, exc. Ioannes Cruciger, uložení Křivoklát, zámecká knihovna, signatura XLI d 52.

Václav ŠTURM, *Krátké ozvánij Doktora Wáclawa Ssturma / proti kratičkému ohlássenij Gednoty Waldenské neb Boleslawské. ...*, exc. Jiří Jakub Dačický, Praha 1584, Knihopis č. K16006, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 36 A 3.

Thalasio sive nuncupantia vota et gratamina nuptialia, quae ... M. Melchiori Colidio Solniceno, scholarum Guttensium rectori meritissimo, nunc primum sponso ... et Catharinae Sstetkovianae, secundum sponsae, animitus fuderunt amici, Praha 1614, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Křivoklát, Zámecká knihovna, signatura XXI h 3.

Silvius UBERÝN, *Odpověď na ssest Důwodůw podwodných gakéhosy Doktora Wáclawa Ssturema: Gjmiž dowoditi vsyluge že Gednota Bratřij kteréž z womylu Pikharty aneb Boleslawskými nazeywagi z Boha nenij*, exc. Jiří Jakub Dačický, Praha 1587, uložení Praha, Národní knihovna České republiky, signatura 54 F 28.

Vitas Martyrum qui vitam suam post mortem Hussii hactenus perdiderant, Basilaee 1556, uložení Bayerische Staatsbibliothek München, signatura Polig. 590.

Mikuláš Adaukt VOIGT, *Effigies virorum eruditorum atque antificum Bohemiae at Moraviae ...*, Praha 1773-1782, uložení Praha, Knihovna Národního muzea, signatura 55 D 10.

Johannes WIER, *De praestigiis daemonum et incantationibus ac venfitiis*, Basilaee 1563, uložení Sächsische Landesbibliothek Dresden, Bibliotheca Palatina, signatura F 266/F 268.

Internetové odkazy:

www.manuscriptorium.cz

www.ceskacitanka.cz

www.knihopis.org

Literatura:

Jana BARTOŠOVÁ, *Sušický rod Rosaciů z Karlsperka v 16. a 17. století*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2003.

J. BENZING, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963, S. 44, 83, 132, 254, 263.

Zdeněk BISINGER – Jaroslav SCHNEIDER, *Starý židovský hřbitov v Kolíně*, in: *Práce muzea v Kolíně* 4, 5, 1987, 1989, s. 173–197, 93–117.

Marie BLÁHOVÁ, *Nejstarší městská kniha města Kolína*, in: *Acta Universitatis Carolinae Philosophiae et Historiae, Z pomocných věd historických* 1979, s. 117-139.

Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639*,

Praha 1999.

Táž, *Raný novověk – Doba předbělohorská (1526–1620)*, in: *Dějiny města Ústí nad Labem*, ed. K. Kaiserová, V. Kaiser, Ústí nad Labem 1995, s. 35–50.

August BOCK (ed.), *Studien zu Humanismus und Renaissance: gesammelte Aufsätze aus den Jahren 1981–1990*, Wiesbaden 1991.

Mirjam BOHATCOVÁ, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990.

Táž, *Obecné dobré podle Melantricha a Veleslavínů*, Praha 2005.

Táž, *Předmluva v českých předbělohorských tiscích*, in: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970.

Táž, *Úvodní texty (dedikace a předmluvy) v pražských tiscích. rudolfinské doby*. In: *Češi a svět. Sborník k pětasedmdesátinám Ivana Pfaffa*, Praha 2000, s. 46–54.

Peter BURKE, *Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

Jacob BURCKHARDT, *Die Kultur der Renaissance in Italien*, Basel 1860.

Václav BŮŽEK (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, in: *Opera historica 1*, České Budějovice 1991.

Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, in: *Jihočeský sborník historický 53*, 1994, s. 23–43.

Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských Čechách. Prameny, metody, stratifikace*, in: *Jihočeský sborník historický 59*, 1990, s. 72 an.

Tíž, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech. Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu*, in: *Jihočeský sborník historický 59*, 1990, s. s. 113–127.

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (eds.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

Ernst Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998.

Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V. (1402–1437)*, Praha a Litomyšl 2000.

Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova I–V*, Praha 1927–1970, zde sv. III 1, 2, s. 295–297.

Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.

Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar 1996.

Richard van DÜLMEN, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003.

Týž, *Kultura a každodenní život v raném novověku I–III*, Praha 1999.; Týž, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002.

Tomáš DURDÍK, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995.

Miloš DVOŘÁK, *Městská správa v Českém Brodu a její písemnosti do roku 1623*, in: *Sborník archivních prací 32*, 1982, s. 170 – 224.; Týž, *Český Brod*, Český Brod 1992.

Marek ĎURČANSKÝ, *Nymburská registra z let 1629–1634 jako pramen k dějinám pobělohorské emigrace*, in: *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku. Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5.–6. listopadu 1998*, ed. Michaela Hrubá, Ústí nad Labem 2001, s. 291–294.

Týž, *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624–1636*, in: *Documenta Pragensia XXI. (Osm set let pražské samosprávy)*, Praha 2002, s. 93–101.

Týž, *Agenda podkomořího věnných měst a podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání. Několik poznámek k praxi za třicetileté války*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.–5. května 2004*, ed. Jan Kilián, Mělník 2004, s. 32–36.

Winfried EBERHARD, *Monarchie und Widerstand. Zur ständischen Oppositionsbildung im Herrschaftssystem Ferdinands I. in Böhmen*. München 1985.

Týž, *Stände, Herrscher und Religion in den böhmischen Ländern in der frühen Neuzeit*, in:

- Stände und Landesherrschaft in Ostmitteleuropa in der frühen Neuzeit*, hrsg. v. Hugo Weczerka, Marburg 1995, s. 121-136.
- Petr ELMER – Nick WEBB – Roberta WOOD (eds.), *The Renaissance in Europe: An Anthology*, New Haven – London 2000.
- Richard FEDER, *Dějiny Židů v Kolíně*, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*, Praha 1934.
- Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (eds.), *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, in: *Documenta Pragensia XXVII*, Praha 2008.
- Jiří FIEDLER, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1999.
- Zdeněk FIŠERA – Karel KIBIC, *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2009.
- Pavel FLOSS, *Humanismus a reformace ve vztahu k antice*, in: *Studia Comeniana et historica* 20, 1990, s. 9–23.
- Týž, *K typologii renesančního myšlení*, in: *Studia Comeniana et historica* 17, 1987, s. 26–39.
- František HAAS, *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, in: *Sborník Vysokého učení technického v Brně*, Brno 1964, s. 97–135.
- James HANKINS (ed.), *Renaissance Civic Humanism: Reappraisals and Reflections*, Cambridge 2000.
- Jarmila HÁSKOVÁ a kol., *Dějiny peněz na území Československa*, Praha 1982.
- Josef HAUBELT, *Jakub Krčín z Jelčan*, Praha 2003.
- Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Filip Melanchton, Matouš Collinus a počátky měšťanského humanismu v Čechách*, in: *Listy filologické* 87, 1964, s. 361–378.
- Tíž, *O rozsahu a klasickém rozložení naší humanistické literatury*, in: *Zprávy Jednoty klasických filologů* 7, 1965, s. 93–97.
- Karel HETTEŠ, *O hmotné kultuře pražského měšťana 16. věku*, in: *Kniha o Praze*, Praha 1964, s. 197–214.
- Ivo HLOBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992.
- František HOFFMANN, *České město ve středověku, Život a dědictví*, Praha 1992.
- Týž, *K systémové analýze středověkých měst*, in: *Český časopis historický* 3, 1990, s. 252–275.
- Týž, *Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století*, in: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 320–342.
- Zdeněk HOJDA, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627 – 1740*, in: *Pražský sborník historický* 27, 1994, s. 47–104.
- Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta*, Praha – Litomyšl 2002.
- Jan HORSKÝ – Zdeněk R. NEŠPOR, *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*, in: *Kuděj* 1, 2004, s. 61–82.
- Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996.
- Radislav HOŠEK, *Poslání Aeneidy*, in: *Aeneis*, Praha 1970.
- Karel HRDINA, *Pio vati. Sborník k uctění dvoutisícího výročí narození Vergiliova*, Praha 1930.
- Ferdinand HREJSA, *Česká konfese, její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912.
- Týž, *Luterství, kalvinismus a podobojí na Moravě před Bílou horou*, in: *Český časopis historický* 44, 1938, č. 2, č. 3–4, s. 296–326, s. 474–485.
- Michaela HRUBÁ, *Domácnosti lounských měšťanů v předbělohorské době, (Příspěvek ke studiu inventářů pozůstalostí)*, in: *Česká města v 16. - 18. století*, in: *Opera Instituti Historici Pragae, C - Miscellanea* - 5, 1991, s. 245–251.
- Táž, *Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst ? (Životní styl*

- erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovky v Litoměřicích), in: *V komnatách paláců v ulicích měst*, Praha 2007, s. 245-259.
- Táž (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000.
- Táž, „... nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“ *Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.
- Jana HUBKOVÁ, *Exil Fridricha Falckého v letácích jeho doby*, in: *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Sborník z konference konané v Muzeu města Ústí nad Labem ve dnech 5. – 6. listopadu 1998, Ústí nad Labem 2001, s. 184–209.
- Rudolf HURT, *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I., 1205-1650*, in: *Spisů Akademie velehradské svazek XV.*, Olomouc 1934.
- Václav HUSA (ed.) a kol., *Kolokvium o dějinách cen a mezd v 16. a 17. století*, in: *Zápisky Katedry čs. dějin a archivního studia VI*, Praha 1962.
- Karel CHYBA, *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*, Praha 1966.
- Jan JAKUBEC, *Dějiny literatury české I*, Praha 1929.
- Josef JANÁČEK, *České dějiny I. Doba předbělohorská*, kniha I, díl II, Praha 1984.
- Týž, *Města v českých zemích v 16. století*, in: *Hospodářské dějiny* 4, 1979, s. 165-203.
- Týž, *Rudolfínské drahovní řády. Příspěvek k dějinám cenové revoluce*, Praha 1957.
- Petr JANČÁREK, *Populační vývoj českých zemí v předbělohorském období a problematika jeho studia*, in: *Historická demografie* 12, 1987, s. 125–136.
- Josef JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české I-II*, Praha 1875-1876.
- Miroslava JOUZOVÁ, *Kolínští humanisté 16. století*, in: *Documenta Pragensia XXVII, Město a intelektuálové od středověku do roku 1848*, Praha 2008, s. 559–579.
- Adolf KAMIŠ, *Knihovny lounských měšťanů v 16. a na začátku 17. století*, in: *Listy filologické* 85, 1962, s. 297-307.
- Oldřich KAŠPAR, *Z knihoven kolínských humanistů*, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 2, 1982, s. 69-75.
- Jaroslava KAŠPAROVÁ, *Pražské italské tisky 16. století a počátku 17. století*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze* 9, 1992, s. 61-76.
- Táž, *Pražské španělské tisky 16. století z dílny pražského tiskaře Jiřího Nigrina*, in: *Documenta Pragensia* 10/1, 1990, s. 209-218.
- František KAVKA, *Dějiny Československa II*, Praha 1970.
- Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- Jan KILIÁN, *Mělničtí humanisté sklonku předbělohorské éry*, in: *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2009, s. 143–156.
- Týž, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648*, České Budějovice 2008.
- A. KIRCHHOFF, *Nickel Wolrabe's in Leipzig Ausgang*, in: *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels* 12, 1889, S. 303
- Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví*, Praha 1967
- Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2006.
- Michaela KOKOJANOVÁ (ed.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.–18. století)*, Prostějov 1997.
- Jaroslav KOLÁR, *K typologii české historické prózy z období humanismu*, in: *Folia Historica Bohemica* 11, 1987, s. 345 an.
- Roman KOLEK, *Kolínské testamenty a pozůstalostní inventáře z let 1542 – 1687*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Praha 1998.
- Karel KONRÁD, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od 15. věku do zrušení literátských bratrstev I-II*, Praha 1893.

- Jiří KOPÁČEK, *Dobřenského sbírka jednolistů 16. století*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav informačních studií a knihovnictví, Praha 2000.
- Milan KOPECKÝ, *Humanismus, renesance a reformace v českých zemích*, in: *Studia Comeniana et historica* 20, 1990, č. 41, s. 29 – 40.
- Antonín KOSTLÁN, *Cenová revoluce a její odraz v hospodářském vývoji Čech*, in: *Folia Historica Bohemica* 11, 1987, s. 161 – 212
- Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ, *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Smlouva o ručnicích)*, Praha 2007.
- Albert KUBIŠTA, *Václav Šturm a jeho polemiky s českými bratry*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin, Praha 2001.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I – VII*, Praha 1998, zde sv. III.
- Jan KUTHAN – Martin STECKER, *Sedlčanskem po stopách Jakuba Krčína*, Sedlčany 2004.
- Eva KUŤÁKOVÁ – Anežka VIDMANOVÁ, *Slovník latinských spisovatelů*, Praha 2004.
- Jacques LE GOFF, *Intelektuálové ve středověku*, Praha 1999.
- Václav LÍVA, *Spiknutí Vchynských proti Rudolfovi II.*, in: *Věstník Královské české společnosti nauk*, Praha 1928, s. 1–56.
- Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, *Antika a česká vzdělanost v období od husitství do Bílé hory*, in: *Humanistická konference 1966*, ed. L. Varcl, Praha 1966, s. 14–30.
- Josef MACEK, *Hlavní problémy renesance v Čechách*, in: *Studia Comeniana et historica* 18, 1988, s. 8–43.
- Týž, *Italská renesance*, Praha 1965.
- Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích I–IV*, Praha 1994–1999.
- Václav MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha³1997.
- Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha³2003.
- Týž (ed.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25.-27. září v Praze*, Praha 1982.
- Karel MALÝ – Jaroslav PÁNEK (ed.), *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500–1619)*, Praha 2001.
- Alberto MANGUEL, *Dějiny čtení*, Praha 2007.
- Jan MARTÍNEK, *Humanisté a mecenáši*, in: *Listy filologické* 110, 1987, s. 25 an.
- Týž, *O pramenech životopisných údajů o českých humanistech*, in: *Listy filologické* 93, 1970, s. 196 an.
- Týž, *Zkoumání vztahů německých humanistů k českým zemím*, in: *Listy filologické* 94, 1971, s. 69 an.
- Týž, *Přínos edic k poznání humanistické literatury*, in: *Listy filologické* 97, 1974, s. 26 an.
- Týž, *Vztahy předních latinsky píšících humanistů v Čechách k pražské univerzitě*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 14/1–2, 1974, s. 7–18.
- Eduard MAUR, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*, in: *Mezinárodní politika*, 1982, s. 19–25.
- Týž, *Urbanizace Čech v raném novověku*, in: *Historická demografie* 25, 2001, s. 5–64.
- Jaroslav MEZNÍK, *Tolerance na Moravě v 16. století*, in: *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, ed. M. Machovec, Praha 1995, s. 76–85.
- Jiří MIKULEC, *Náboženská bratrstva v Čechách v 17. a 18. století*, Praha 2000.
- Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé, Město středovýchodní Evropy (1500 – 1700)*, Praha 2006.
- Týž, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát: Pokus o základní komparaci*, in: *Český časopis historický* 100, 2002, č. 3, s. 522–554.
- Týž, *Urbánní historie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě: Stručná úvaha*

- o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*, in: Český časopis historický 103, 2005, č. 4, s. 861–884.
- Karel MRZÍLEK, *Prameny kolínského městského práva*, in: Přehled kulturních a sportovních podniků v Kolíně, 1965, s. 4–12.
- Charles G. NAUERT, *Humanism and the culture of Renaissance Europe*, Cambridge 1995.
- Václav NEŠPOR, *Knihovny měšťanů olomouckých v 16. století*, in: Zprávy Vlastivědného ústavu muzea v Olomouci, č. 123, 1965, s. 1–7.
- Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (eds.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.
- David NOVOTNÝ, *Královští rychtáři ve věnných městech v předbělohorském období na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, in: *Paginae historiae* 16, 2008, s. 49–101.
- Týž, *Vztahy mezi panovníkem, městy a měšťany v době předbělohorské na příkladu Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky*, in: *Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, 2009 (=Ideje, iluze a realita v dějinách), s. 159–185.
- Miroslav ODLOŽILÍK, *Mistr Štěpán z Kolína*, Praha 1924.
- Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města v 16.–18. století, Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Opera instituti historici Pragae, Miscellanea C-5, Praha 1991.
- Týž, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*, in: *Česká města v 16.–18. století, Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990*, Praha 1991, s. 15 – 36
- Týž, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*. Praha 1982.
- Týž, *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526–1620 (Vývoj názorů na novodobé české historiografie)*, in: *Československý časopis historický* 25, 1977, s. 732–761.
- Týž, *Zápas o českou konfesi*, Praha 1991.
- Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie*, Praha 2000.
- Jiří PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576–1620*, in: *Folia Historica Bohemica* 2, 1980, s. 247–282.
- Týž, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.
- Týž, *Měšťanský čtenář a české kroniky v Praze raného novověku*, in: *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. Čtenář a jeho knihovna*, ed. J. Radimská, Opera Romanica 4, České Budějovice 2003, s. 183–196.
- Týž, *Některé otázky pražské univerzity jagellonského období*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 18/1, 1978, s. 156–161.
- Týž, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570–1620)*, in: *Český časopis historický* 89, 1992, s. 336–355.
- Týž, *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Úvodní zamyšlení*. In: Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (ed.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, Praha 2004.
- Týž, *Tiskárna a sklad knih mistra Daniela Adama z Veleslavína*, in: *Zprávy Archivu Univerzity Karlovy*, č. 4, 1982, s. 64–79.
- Týž, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, in: *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 30/2, 1990, s. 41–58.
- Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (eds.), *Ponížení a odstrčení, města versus katastrofy*, in: *Documenta Pragensia* 16, Praha 1998.
- Jiří PEŠEK – Michal SVATOŠ, *Sociální důsledky akademické peregrinace v českých zemích druhé poloviny 16. století*, in: *Pocta Josefu Petráňovi*, Praha 1991, s. 231–243.

- Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ, *Městský stav v boji se šlechtou na počátku 16. století*, in: *Folia Historica Bohemica* 6, 1984, s. 137-161.
- Stanislav PETR, Jiří *Melantrich z Aventýna a jeho tisky v knihovnách kolínských měšťanů*, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 2, 1982, s. 77-87.
- Týž, *Kolínská židovská komunita po prvním exodu Židů ze země Koruny české v roce 1541*, in: *Práce muzea v Kolíně* 9, 2005.
- Týž, *Městská kancelář a správa v Kolíně v 1. polovině 16. století*, Praha 1976.
- Týž, *Pamětní kniha města Kolína od roku 1501*, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 3, 1984, s. 3–73.
- Josef PETRÁŇ (ed.), *Dějiny hmotné kultury I – II*, Praha 1985–1997, zde zvl. sv. II/1, 2.
- Týž, *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha 1984.
- Eduard PETRŮ, *Husitství, reformace, humanismus a renesance v české literatuře: Studie k metodologii zkoumání české literatury 15. a 16. století*, Olomouc 1972.
- Týž, *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*, Olomouc 1996.
- Otto PLACHT, *České daně 1517-1652*, Praha 1924.
- Emanuel POCHE (ed.), *Umělecké památky Čech I–IV*, Praha 1978, zde sv. II.
- P. R. POKORNÝ, *Šimon Šilhánek z Choustníka a měšťanské umění první čtvrtiny XVII. století*, in: *Práce muzea v Kolíně* 3, 1984.
- Karl Raimund POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé*, Praha 1994.
- Jaroslav PORÁK, *Význam a úloha náměšťské mluvnice*, in: *Starší české, slovenské a slovanské mluvnice. Práce z dějinslavistiky* 10, Praha 1985, s. 1 – 16.
- Jiří RAK, *Vývoj utrakvistické správní organizace v době předbělohorské*, in: *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 179–200.
- Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA – Jarmila VALENTOVÁ, *Kolínsko v raném středověku*. Regionální muzeum Kolín 1997.
- Vladimír RIŠLINK – Ladislav JOUZA, *Renesance na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1530–1650*. Kolín 1999.
- Týž, *Gotika na Kolínsku*, Kolín 1998.
- Bohumil RYBA, *Matouš Collinus a jeho vergiliovská universitní čtení*, in: *Pio vati*, Praha 1930, s. 95 an.
- Antonín RYBIČKA, *O bývalých společnostech čili kůrech literátských*, in: *Památky archeologické a místopisné* 10, 1874-1877, s. 719-734.
- František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547 až 1783*, in: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy, díl VI.*, Praha 1930, s. 265-356.
- Rudolf ŘÍČAN, *Melanchton und die böhmischer Länder*, in: *Philipp Melanchton, Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae*, Berlin 1963, S. 241, 248.
- Ferdinand SEIBT (ed.), *Renaissance in Böhmen: Geschichte, Wissenschaft, Architektur, Plastik, Malerei, Kunsthandwerk*, München 1985.
- Jaroslav SCHNEIDER, *Dějiny kolínského školství*, Kolín 1947.
- Týž, *Kolínský rodák Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan, vynikající hospodář a rybníkář český XVI. století*, Kolín 1936.
- Karel SKLENÁŘ – Zuzana SKLENÁŘOVÁ – Miloslav SLABINA, *Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002, s. 347–349.
- Ludmila SOCHOROVÁ, *Renesanční interludium o nevěrné ženě a lidová tradice Kolínska*, in: *Práce muzea v Kolíně*, sv. 3, 1984, s. 105-128.
- Lucie STORCHOVÁ – Jana RATAJOVÁ, *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.
- Týž, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží*, Praha 2009.
- Ludmila SULITKOVÁ – Hana JORDÁNKOVÁ, *K otázkám kriminalizace a marginalizace*

- městského obyvatelstva předbělohorské doby na příkladu královského města Brna, in: *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*, in: Opera historica 11, eds. Václav Bůžek a Pavel Král, České Budějovice 2006, s. 601-615.
- Tytěž, *Nepředvídatelné fenomény v životě raně novověkého města (na příkladu Brna předbělohorského období)*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1-2, Z pomocných věd historických XVI, 2002, s. 707-720.
- Tytěž, „*Otevřená společnost*“ jednoho královského města na prahu novověku (na příkladu Brna), in: *V komnatách paláců v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám.*, Praha 2007, s. 165-180.
- Michal SVATOŠ, *Humanismus an der Universität Prag im 15. und 16. Jahrhundert*, in: *Studien zum Humanismus in der böhmischen Ländern*, hrsg. von H. B. Harder, H. Rothe, Köln–Wien 1988, S. 195–206.
- Michal SVATOŠ – Ivana ČORNEJOVÁ a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy I–IV*, Praha 1995–2000.
- Petr SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500 – 1620*, in: Historia Universitatis Carolinae Pragensis 26/1, 1986, s. 7–36.
- F. X. ŠALDA, *Spisovatel, umělec, básník*, in *Boje o zítřek*, Praha 2000, s. 23-30.
- Dušan ŠLOSAR – Radoslav VEČERKA, *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*, Praha 1982.
- František ŠMAHEL, *Humanismus v době poděbradské*, Praha 1963.
- Týž, *Obrysy českého stavovství od konce 14. do počátku 16. století*, in: Český časopis historický 90, 1992, s. 161-187.
- Týž, *Regionální původ, profesijní uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433 – 1622*, in: Acta Universitatis Carolinae 4, 1982, s. 3 – 28.
- Ferdinand TADRA, *Sborové literátův čili kůry literátské v Čechách*, in: Památník pražského Hlaholu, Praha 1886, s. 1-72.
- Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. léta 1547*, Praha 1872.
- Zdeněk Václav TOBOLKA, *Knihopis českých a slovenských tisků až do konce XVII. století*, Praha 1925– (dodatky vydávány dosud).
- Josef TRUHLÁŘ, *Počátky humanismu v Čechách*, Praha 1892.
- Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví – Enchiridion renatae poesis I–V*, Praha 1966–1982.
- Josef TRÍŠKA, *Latinitas bohemica*, Výbor z latinské literatury v českých zemích, Praha 1996, s. 63–66.
- Josef TŮMA, *Paměti osad na Kolínsku*, Kolín 1915.
- Marta VACULÍNOVÁ, *Milostná a přírodní lyrika Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic v dobovém kontextu*, in: Sborník Národního muzea, řada C, Praha 2000.
- Táž, *Latinské průpovědi a citáty v památnících Knihovny Národního muzea*, Folia historica Bohemica 22, 2006, s. 111–120.
- Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.—18. století. Úvod do problematiky sociálních dějin pozdního feudalismu I. Předbělohorská doba*, Praha 1972.
- Týž, *Doba náboženské koexistence a tolerance*, Písek 1995.
- Jindřich VANČURA, *Dějiny města Klatov I 2*, Klatovy 1928-1929.
- Václav VANĚK, *K počátkům a nejstarším dějinám židovského osídlení ve středověkém Kolíně*, in: Práce muzea v Kolíně 9, 2005.
- Ladislav VARCL (ed.) a kol., *Antika a česká kultura*, Praha 1978.
- Josef VÁVRA, *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, Kolín 1888.
- Petr Miloslav VESELSKÝ, *Královské horní město Kutná Hora*, Praha 2008.

- Jaroslav VLČEK, *Dějiny české literatury I-II*, Praha 1951, zde sv. I.
- Petr VOIT, *Encyklopedie knihy*, Praha 2006.
- Václav VOJTÍŠEK, *O českých městech*, Praha 1940.
- Týž, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: *Výbor z rozprav a studií Václava Vojtíška*, Praha 1953, s. 86-115.
- Jaroslav VOREL (ed.), *Humanistická konference 1966*, Praha 1966.
- Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*, Praha 2000.
- Týž, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999.
- Týž, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*, Pardubice 2001.
- Týž (ed.), *Stavovský odboj roku 1547 - První krize habsburské monarchie. Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Pardubicích 29.-30.9.1997*, Pardubice–Praha 1999.
- Týž, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526 - 1618)*, Praha 2005.
- Zikmund WINTER, *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)*, Praha 1897.
- Týž, *Kulturní obraz českých měst I.–II.*, Praha 1892.
- Týž, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901.
- Josef ŽEMLIČKA, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století*, in *Archaeologia Historica* 28, 2003, s. 33–46.

9 Seznam příloh

Městská správa.....	105
Literárně činní humanisté v Kolíně.....	107
Životopisy kolínských autorů, kterým nebyl věnován samostatný medailon.....	108
Překlady básní.....	111
Fotokopie humanistických tisků.....	114

Městská správa

Kolínští královští rychtáři v letech 1547– 1621

Matouš Volyňský, 1547–1565

Kašpar Šmidl z Eberka, 1565–1582

Mikuláš Alethin, 1582–1586

Jan Pachta z Rájova, 1586–1621

Kolínští primasové v letech 1546–1619

Matouš Volyňský, 1546–1547, 1566

Šimon Kašpar, 1548–1550, 1552, 1558–1561, 1565, 1569

Jan Valeš, 1551

Jakub Peklo z Jestřabí Lhoty, 1553–1557

Kašpar Šmidl z Eberka, 1562–1563

Jan Kobylka z Felzova, 1570–1571, 1573, 1577–1578, 1583

Jan Muláček, 1572

Jiřík Pachta, 1574, 1579

Martin Měcholupský, 1580–1581

Mikuláš Alethin, 1582

Jan Pachta, 1585

Václav Cyprian Volyňský, 1587–1588

Jan Krumpolc, 1589

Šimon Šilhánek z Choustníka, 1590–1593, 1601–1606

Jan Skála ze Zhoře, 1594–1595

Zikmund Kofroj, 1596–1599

Cyprian Volyňský, 1608–1619

Kolínští písaři v letech 1541–1625

Jan Zákonník, 1541–1561

Jan Vodička, 1555–1569

Jan Kuthen, 1568–1583

Jan Rosacius a Jan Pachta, 1583–1584

Jan Kochan z Prachové, 1584–1595

Samuel Pelhřimovský, 1595

Ondřej Hubeus Jaroměřský, 1596
Jan Hradecký, 1597
Jan Kirchbryk Berounský, 1596–1610
Martin Mathiades Písecký, 1602–1608
Štěpán Prunnar, 1608–1625
Matyáš Mazánek Žlutický, 1612–1625

Učitelé na kolínské partikulární škole v letech 1555–1622³⁴⁷

Jiřík Pachtal¹⁵⁵⁵
rektor Pavel z Kel, kantor Václav Přeloučský, 1564
bakalář Matouš Hosius Vysokomýtský*, 1581
Samuel Georgillus Klatovský*, 1584
bakalář Václav Chrudimský, 1587
bakalář Jan Polický, kantor Václav Suchý ze Svinar, 1593
Jan Makovius*, kollega Jan Čulík, 1596
Zachariáš Chalybaeus*, 1598–99
kollega Theodor Palaeologus, kantor Petr Parvus Bydžovský, 1598
rektor Mikuláš Pavec Strašecký, kantor Václav Klatovský, 1600
Jakub Akanthes, 1604
Jiří Samuel Josefiades Soutický*, 1604–1606
Ioannes Colerus Bytomský*, 1606–1607
Jan Pelargus Vodňanský*, 1607–1609
rektor Jan Felix z Miličina*, kollega Daniel Nera*, 1609
Matyáš Mazánek Žlutický*, 1610–1612
rektor Florián Barvitijs Písecký, kollega Jakub Parvus*, 1612–1613
rektor Václav z Kaňku, kollegové Mikuláš Partlovský* a Jan Malecius Třeboňský, 1613–1614
rektor Václav Knobelius Čáslavský* (půl roku), 1614
Matouš Amaracus*, 1614–1616
Jan Nigrin Kutnohorský*, 1615
Jan Lancmanius Bydžovský*, 1616
Jan Veverin z Kranichsfeldu*, kollegové Jan Krška, 1616–1617
Jeremiáš Spira Turnovský*, kollega Pavel Horyna, David Pruner 1618–1622

³⁴⁷Jména označená hvězdičkou označují literárně činné pedagogy, jejichž díla se dodnes zachovala.

Kolínští faráři a děkané v letech 1545–1620

Pavel Kulhavý, 1545–1554

Václav Brodský, 1554–1558

Matouš Červ, 1563–1570

Jan Kostelecký, 1570–1580

Matěj Fragarius, 1580–1593, 1597–1604

Jan Tribulecius z Libkovic, 1593–1595

Jan Trenčinský, 1595–1597

Jan Theofil Turriades, 1604–1606

Blažej Borovský z Borovna, 1606

Michal z Poličky, 1607–1609

Achacius Městecký, 1609–1610

Jan Kubín, 1610–1616

Jiří Chiliades, 1616–1620

Literárně činní humanisté v Kolíně

Literárně činní humanisté			
pocházející z Kolína	usadivší se v Kolíně	ti, co prošli Kolínem	zůstavší v Kolíně
Matěj Civilius	Jan Felix z Miličína	Matouš Amaracus	Mikuláš Alethin
Jan Colonius de Petrinis	Matěj Fragarius	Blažej Borovský z Borovna	
Petr Hubáček	Matouš Hosius	Matěj Borbonius	
Jakub Krčín z Jelčan	Matyáš Mazánek Žlutický	Ioannes Colerus	
Jan Kříž	Jan Pachta	Petr Austensis Crispus	
Jakub Petrus	Václav Jiří Peristerius	Samuel Fontinus	
Daniel Šejnoha	Štěpán Prunerus	Ondřej Hubeus	
Václav Šindler	Jan Rosacius	Zachariáš Chalybaeus	
Jan Vladořský z Vladoře	Jeremiáš Spira	Samuel Iosephiades	
	Mikuláš Šultys	Václav Knobelius	
		Jan Kochan z Prachové	
		Jan Lancmanius	
		Daniel Nera	
		Jan Nigrinus Kutnohorský	
		Mikuláš Partlovský	
		Jakub Parvus	
		Jan Pelargus Vodňanský	

		David Prunerus	
		Jan Veverinus z Kranichsfeldu	

Životopisy kolínských autorů, kterým nebyl věnován samostatný medailon

Matouš Amaracus³⁴⁸

Původem z Čáslavi, do Kolína se dostal jako rektor.

Blažej Borovský z Borovna³⁴⁹

Nejprve působil jako učitel. později byl ordinován na kněze. Jako děkan působil roku 1606 v Kolíně. Poté často střídal svá působišť. Je autorem českých homiletických spisů.

Matěj Civilius³⁵⁰

Pocházel z Kolína, roku 1550 se stal na pražské univerzitě bakalářem a roku 1552 mistrem. Dva veršované listy připsal Janu Hodějovskému z Hodějova.

Petr Austin Crispus³⁵¹

Syn radního písaře z Ústí nad Labem. Po získání magisterského titulu působil jako učitel na několika školách. Tak se dostal roku 1577 do Kolína. Později přednášel na pražské univerzitě.

Jan Felix z Miličina³⁵²

Od roku 1609 kolega na kolínské škole. Pravděpodobně se v Kolíně oženil a usadil.

Samuel Fontinus³⁵³

Významný je především tím, že v Kolíně učil Matouše Borbonia. Po vystřídání několika dalších míst se usadil v Chrudimi a díky výhodným sňatkům se z něj stal bohatý měšťan, který půjčoval peníze například i Kolínu. Z jeho autorské tvorby je významná především učebnice *Život dětinský*.

Ondřej Hubeus³⁵⁴

Po roce 1590 působil v Kolíně jako radní písař. Poté se odstěhoval do Kutné Hory. Významné je jeho přátelství s Janem Campanem.

Zachariáš Chalybaeus³⁵⁵

Vystudoval ve Wittenbergu. Do Kolína přišel jako učitel roku 1598, ale následující zde zemřel

348J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I* s. 80.

349J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*,

350J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 366.

351J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 499.

352J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť 2*, s. 136.

353J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť II*, 149.

354J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť II*, s. 361.

355J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť II*, s. 380.

na mor.

Samuel Iosephiades³⁵⁶

Původem ze Sušice. V Kolíně byl krátce učitelem. Jeho tvorba sestává z příspěvků do gratulačních sborníků k promocím.

Václav Knobelius³⁵⁷

V Kolíně působil od roku 1614 jako učitel, ale protože se více věnoval ženám a pití, musel po půl roce z města odejít. později byl vysvěcen na kněze. Jeho literární tvorba zahrnuje mimo jiné i pochvalné básně umístěné v dílech jeho kolegy Blažeje Borovského.

Jan Kochan z Prachové³⁵⁸

Kolínský písař, autor epithalamií.

Jan Kříž³⁵⁹

Narodil se v Kolíně jako syn tamního mydláře Matěje Kříže. Po získání nižšího vzdělání na škole u sv. Jindřicha v Praze přešel na pražskou univerzitu. Poté studoval v Padově, kam se dostal jako preceptor synů štyrského pána Rüdigerera ze Stahremberku. S nimi také vykonal cestu po Evropě. V Anglii se dokonce setkal s královnou Alžbětou. Nakonec se roku 1581 vrátil domů a usadil se v Českém Brodě. Stal se konšelem a později císařským rychtářem. Roku 1602 se přestěhoval na Staré Město pražské. Po smrti Daniela Adama z Veleslavína byl spolu s Václavem z Paumberka poručníkem jeho dětí Samuela a Doroty.

Jediný spis, který je s Křížovým jménem spojen, je sborník vydaný na jeho počest. Kříž vlastně není autorem v pravém slova smyslu. Podle jeho vyprávění o cestách po Evropě však byly napsány některé básně tohoto sborníku.

Jan Lancmanius³⁶⁰

Nejprve učitel na partikulárních školách, od roku 1616 i v Kolíně. Posléze byl vysvěcen na kněze.

Matyáš Mazánek Žlutický³⁶¹

V letech 1610 až 1612 byl správcem školy v Kolíně, poté se tu oženil a usadil. Stal se městským písařem. V roce 1626 musel město pro víru opustit.

Daniel Nera³⁶²

Od roku 1609 učitel v Kolíně. O rok později přispěl Janu Pachtovi do sborníku epithalamií.

356J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* II, s. 487.

357J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* III, s. 49.

358J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* IV, s. 56.

359J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* III, s. 109–110.

360J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* IV, s. 134.

361J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* III, s. 300.

362J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* IV, s. 25.

Jan Nigrinus³⁶³

Krátce působil jako učitel v Kolíně. Psal především příležitostnou poezii.

Mikuláš Partlovský³⁶⁴

Jako učitel často střídal svá působiště. Takto se dostal i do Kolína. platil za výborného hudebníka.

Jakub Parvus³⁶⁵

Kolega v Kolíně. Psal jen příležitostnou poezii.

Jan Pelargus Vodňanský³⁶⁶

Po vystřídání několika učitelských míst se dostal do Kolína. Poté odešel do Kutné Hory. Byl autorem velkého množství příležitostných básní.

Václav Jiří Peristerius³⁶⁷

Pocházel z Kutné Hory. Studoval na gymnáziu ve Zhořelci pod vedením Martina Mylia Zhořeleckého. Poté odešel na pražskou univerzitu, kde byl jeho profesorem Jan Campanus. Od roku 1612 byl preceptorem v rodině Fictumů. Poté odešel studovat lékařství do Štrasburku. Po návratu z ciziny působil jako přední správce kutnohorských škol. Ačkoliv se v roce 1616 oženil v Kolíně a i se sem přistěhoval, nikdy nepřestal udržovat styky s kutnohorskou radou. Sám se stal kolínským konšelem. Zůstal jím i po roce 1627, protože se po dlouhém váhání a velkém odporu přihlásil ke katolictví. Peristerius byl autorem velkého množství drobných skladeb. Žádná z nich se však nevztahuje ke Kolínu.

Jakub Petrus³⁶⁸

Pocházel z Kolína, ale zřejmě se jednalo o peregrinujícího žáka. Roku 1575 chodil do školy v Lounech. Tehdy také napsal příspěvek do gratulačního sborníku Marku Philotheovi.

Štěpán Prunerus (též Pruner, Prunnar)³⁶⁹

Pocházel z Nového Města pražského (jeho bratrem byl David Pruner, učitel v Kolíně). Nejprve působil jako učitel na partikulárních školách. Po dosažení magisterského titulu byl povolán na univerzitu jako profesor. Od 1608 se s jeho jménem setkáme v Kolíně, kde zastával funkci písaře. Roku 1613 se tu oženil a stal se měšťanem a poté i konšelem. Po roce 1620 byl odpůrcem protireformačních snah. Nakonec byl zbaven svého konšelského postu. Zvolil proto exil, kde udržoval styky s Karlem st. ze Žerotína. Ten mu také pomáhal finančně.

363J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* IV, s. 37.

364Tamtéž, s. 107.

365Tamtéž, s. 107.

366Tamtéž s. 134.

367J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* III, s. 142.

368Tamtéž, s. 153.

369Tamtéž, s. 265.

Je autorem velkého množství příležitostných básní.

Jeremiáš Spira³⁷⁰

V letech 1620 až 1622 rektor školy v Kolíně. Posléze se tu oženil a usadil. Vlastnil dům v Kutnohorské ulici. Roku 1626 přestoupil na katolickou víru. Pro svou zámožnost a právní znalosti (získané ale samostudiem) se stal císařským rychtářem. V 50. letech 17. století půjčoval peníze obci. Odkázal 100 kop grošů na literátské bratrstvo.

Daniel Šejnoha (též Colonius, Schaeneius)³⁷¹

Pocházel z Kolína, jako učitel se dostal do Písku, kde se oženil a usadil. Nakonec se usadil v Domažlicích, kde se i díky dalším výhodným sňatkům stal významným měšťanem.

Václav Šindler³⁷²

Syn kolínského mlynáře. Nejprve učitel, poté ordinován na kněze. Působil v Poděbradech.

Mikuláš Šultys³⁷³

Pocházel z Kutné Hory. Oženil se v Kolíně s bohatou dcerou Adama Matrase. Ve 20. letech 17. století odmítl přestoupit na katolictví, a proto odešel raději do exilu.

Jan Veverinus z Kranichsfeldu³⁷⁴

Pocházel z Kutné Hory. Do Kolína přišel jako učitel.

Jan Vladořský z Vladoře³⁷⁵

Pocházel z významné kolínské rodiny. Napsal báseň do sbírky epithalamií pro Kašpara Menšíka roku 1581.

Překlady básní

U následujících dvou skladeb jsem provedla doslovný překlad, aby byly vidět charakteristické znaky humanistické poezie u nás.

1) Matouš HOSIUS, *Historia Primislai Ottogari*, Praha 1580, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 196.³⁷⁶

(...)

NVnc te magne canam, tua nunc illustria gesta
OTTOGARE expediam, qui regna Boëma potenti

Nyní budu zpívat o tobě, velký, teď budu líčit
tvé skvělé činy, ty, který vládneš v království českém

370J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* III s. 148.

371J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť* V, s. 52–55.

372Tamtéž, s. 277.

373Tamtéž s. 322.

374Tamtéž, s. 480.

375Tamtéž, s. 511.

376Fotokopie básně viz dále.

Frenasti imperio, primus qui moenibus vrbem
 SITTAVIAM solus fundasti, quae sit & altis
 SVDETVM vicina iugis, ad sydera tollit
 Turritum caput, haud vlli splendore secunda.
 Ergo precor CLIO, quae celso monte sororum
 Atque sedes inter Musas, & amaena vireta
 Parnasi, resonans ingentia facta virorum,
 Sis mihi textenti tenui modo carmina filo
 Auxilio, praesensque meis allabere caeptis,
 Quo de praestanti Boiorum rege secundo
 OTTOGARO, versu quicquam cantare qucamus.
 Est regio fului, quam lustrant signa Leonis
 Condit, Teutonie medio bellacis in orbe,
 Hanc circa virides montes & concaua saxa
 Cernis, vbi timidos venatur³⁷⁷ saepe fugaci
 Insequitur ceruos catulo, fixisque sagittis,
 Hanc etiam frondes Gabretae, & flumina cingunt,
 Vndique Pieridum veluti nona certa sororum
 Haec sedes antiqua fuit (memorabile dictu)
 Boiorum, quorum tenet haec in saecula nomen.

Est & terra ferax frugum, largeque rependit
 Semina, triticeos foetus, & messis aristas,
 Flaua ceres Bois, aestas frumenta ministrat,
 Vnda vehit pisces, virides armenta per herbas
 Pascuntur, nitidae complent muletracia vaccae,
 Autumno plenis resecat de vitibus vuas
 Turgentes Bacchus, turpi de pellice natus.

Est quoque terra potens studiisque asperima belli,
 Sustentans currus volucres equitesque feroces,
 Aduersus saeuos hostes, & sua pericla,
 Tum reges habuitprestantes pace togata,
 Atque Duces bello claros, & fortibus ausis,
 Tempore concordēs omni, qui pacis amantes,
 Iustitiaeque suis leges & iura ferebant:
 Sed tamen OTTOGARVS velut inter lumina paruos
 Ignes emicuit, duri Mauorris inarmis.

Hic VENCESLAI nutu sanoque parentis
 Consilio, thalami sibi foedere iunxit amatam
 MARGARIDEN, regni fuerat que Pannonis heros,
 Et sic consequitur cum nupta nomine dotis
 Pannoniam, quae voce noua nunc Austria fertur.
 (...)

³⁷⁷V originálu je chyba – má tu být tvar *venator*.

³⁷⁸Pieris, idis, f. - Pierovna, dcera boha Dionýsa, Múza

první a jediný, který jsi hradbami
 město Žitavu opevnil, které také sousedí s vysokými
 hřbety Sudetských hor a zvedá hlavu ověčenou věžemi,
 jež ničemu nezadá svou nádherou.

Proto prosím, Klio, která sedíš na vznešeném místě
 mezi sestrami Múzami, na krásných místech Parnasu,
 a zpíváš o velkých skutcích můžů,
 abys mi pomohla spříst básně z jemných nití
 a sama pomoz mým dílům,

abychom mohli ve verši zpívat
 o skvělé vládě českého krále Otakara II.

Je to země, která září spojeným znakem lva,
 který je uprostřed německého kraje bojovný,
 pozoruješ tu okolo zelené hory a vysoké skály
 kde lovec často stíhá se svým ohařem plaché jeleny
 zasažené šípy,

Tuto (zemi) ověňčují také lesy (listí) Šumavy a řeky
 jako Pierovnu³⁷⁸ devátou ze sester,
 zde byl starý trůn Čechů, což je hodno zaznamenání,
 jejichž jméno nosí věky.

Je to země úrodná na všechny plodiny a hojně dává
 zrno, pšeničné, obilné klasy
 zlaté klasy zde, v létě dává obilí, voda
 přináší ryby, stáda, která se pasou zelenými rostlinami,
 dobře živěné krávy dojnice,
 na podzim ořezává Bakchus, narozený v ohybné kůži,
 nalité hrozny vína z révy vinné.

Mocná země je též velmi drsná bojechtivostí,
 spřežení a hbití a vzdorovití koně,
 tváří v tvář zuřivým nepřítelům a krutým nebezpečím
 v míru měla (země) krále vynikající,
 a knížata slavná válkou, odvážnými činy,
 všichni svorně, kteří milují mír,
 navrhuji zákony a práva spravedlnosti svým (lidem),
 ale přece Otakar jakoby mezi krásnými světly
 zablýskl se, ve vojsku tvrdého Marta.

Otakar na příkaz a rozumnou radu Václava, rodiče svého
 uzavřel podle smlouvy sňatek s milovanou Markétou,
 stal se pánem království panonského
 a přijal Panonii s nevěstou jako věno,
 které nese nové jméno Austria.

His tantis rebus gestis clarissimus Heros
 Ante suam mortem, cum Phoebus in axe coruscans,
 bis denos annos & tres produxerat orbi,
 SITTAVIAE muros, curuo signabat aratro.
 Fundabatque domos, & moenia firma locabat,
 Structa Boemorum gentis sub rupibus altis,
 Quas Graeci veteres appellauere Sudetes.

Těmito činy velmi slavný hrdina
 před svou smrtí, když Phoebus se zarděl,
 ve dvaceti třech letech³⁷⁹ vyzdvihl ze země
 žitavské hradby, vyznačil pluhem.
 Založil domy, nechal postavit silné hradby,
 pod vysokými skalami
 které staří Řekové nazývali Sudety.

2) Ioannes Colerus, *Charites sive gratiae*, Praha 1607, exc. Pavel Sessius.

Dum Charites canimus CHARITVM pater annue coeptis
 Vatis, tu magnum qui nutu dirigis orbem.
 Maximus, et solus qui res hominumque, Deumque,
 AEternis regis Imperiis et fulmine terres.
 Has quae cura manet? quo conjunguntur amore?
 Quis labor has lasset? genij quae vincula gestent?
 Musa mihi causas memora Iove nata virago.
 Aonij praeses caetus Tritonia virgo.
 Latonae magnique Iovis decus aurea proles. (...)

Zatímco opěvujeme Charitky, ty, otče Charitek, který
 řídíš svou vůlí veliký svět, buď přízniv počínání básníka.
 Největší a jediný, který osudy lidí a bohů věčnou
 spravuješ vládou a bleskem je děšš.
 Jaká péče je čeká, jakou láskou jsou spojeni?
 Jaké utrpení je oslabuje? jaká pouta géniova nesou?
 Múzo, příčiny mi zjev, jak se z Iova narodila hrdinka.
 Vládkyňe Aónie (Boiótie) hostina Athéna panna.
 dcera Latony a velkého Iova, zlatá ozdoba.

Dále pokračuje báseň o Charitkách vylíčením počátků řeckých bohů a zrozením Charitek. Colerus potom popisuje vlastnosti tří Grácií, respektive Charitek, které nesly jména Agláia, Eufrosyna a Thaleia. Poté přechází od jmen Charitek ke jménu Jan, protože sbírka je dedikována čtyřem Janům (Janu Cicadovi, Janu Pachtovi, Janu Campanovi a Janu Kirchprygovi).

Iam CHARITES Sancti facio firmoque Ioannis
 Omen sitantum commendat gratia nomen.
 Vos quoque magnanimi IEHOVAE credo Patroni
 Gratia summa manet, nomen qui corde IOHANNIS
 Ducitis et sancti sanctum quoque nominis omen.

Jako Charitky užívám a potvrzuji jméno svatého Jana,
 jestliže takové jméno jako znamení jen trochu souvisí
 s milostí. Vám, kteří v srdci jméno Jana,
 jméno nejposvátnější, zůstane, jak věřím,
 největší milost patrona Jehovy

Následují verše věnované Janu Cicadovi, pak Janu Pachtovi:

Huc adeas o summi, quondam pars magna, Lycae,
 Quem Carolae domus coluit, tenuitque Magistrum
 IANE PACHAEE sacri, praeses, fax, Anchora, PHOEBI
 Tu, qua jure dabas olim, pia jura juvena.
 Nunc quoque jura foro figis nunc fixa tueris,
 Urbis tu rector, tu magni CAESARIS aequus
 PRAETOR, te NOVA Rectorem multum COLINA tuetur.

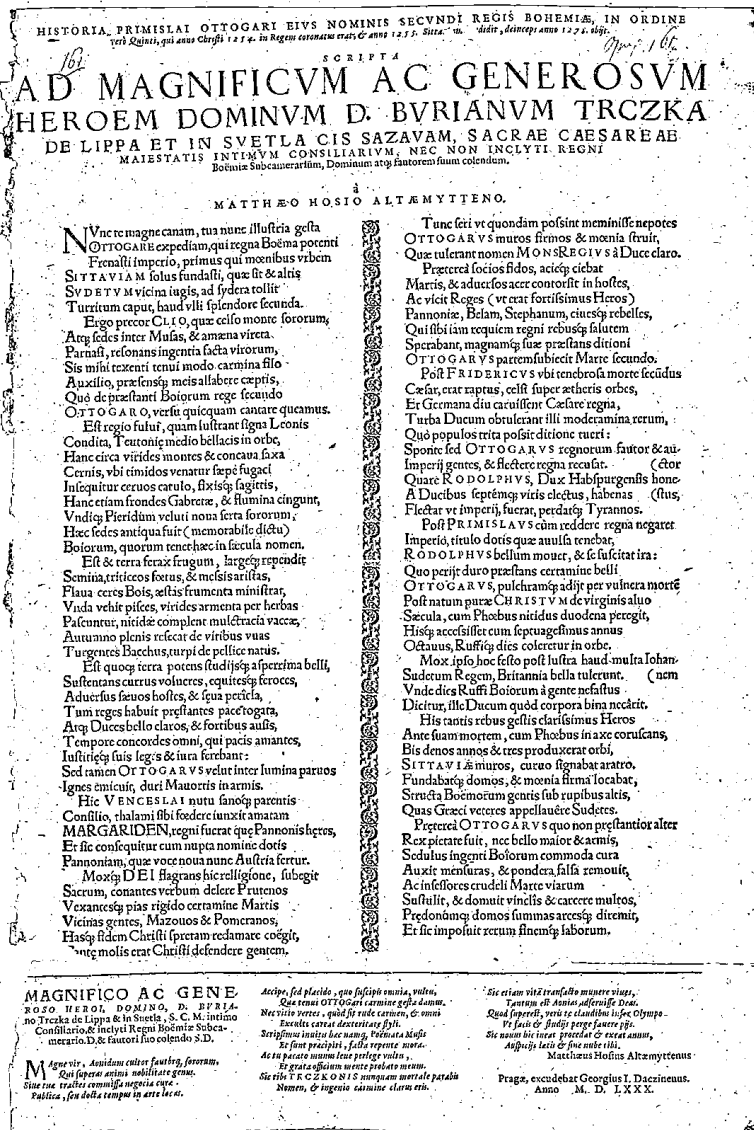
Až sem jsi přišel na posvátné Lyceum, kterého kdysi
 velká část a Karlova kolej ctíla a měla jej za správce.
 Jane Pachto, správce, pochodeň Phoeba
 ty, kterou dávals kdysi, poprávu v mládí.
 Nyní upevňuješ právo ve světě a upevněné chráníš,
 ty, představený města, ty, velmi spravedlivý císařský
 rychtář i císaři, tebe chrání Nový Kolín jako velkého
 správce.

³⁷⁹Přemysl Otakar II. se narodil v roce 1233 a Žitava byla povýšena na město 1255.

Fotokopie humanistických tisků

1) Matouš HOSIUS, *Historia Primislai Ottogari*, Praha 1580, exc. Jiří Jakub Dačický, uložení Praha, Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského, č. 196.

196

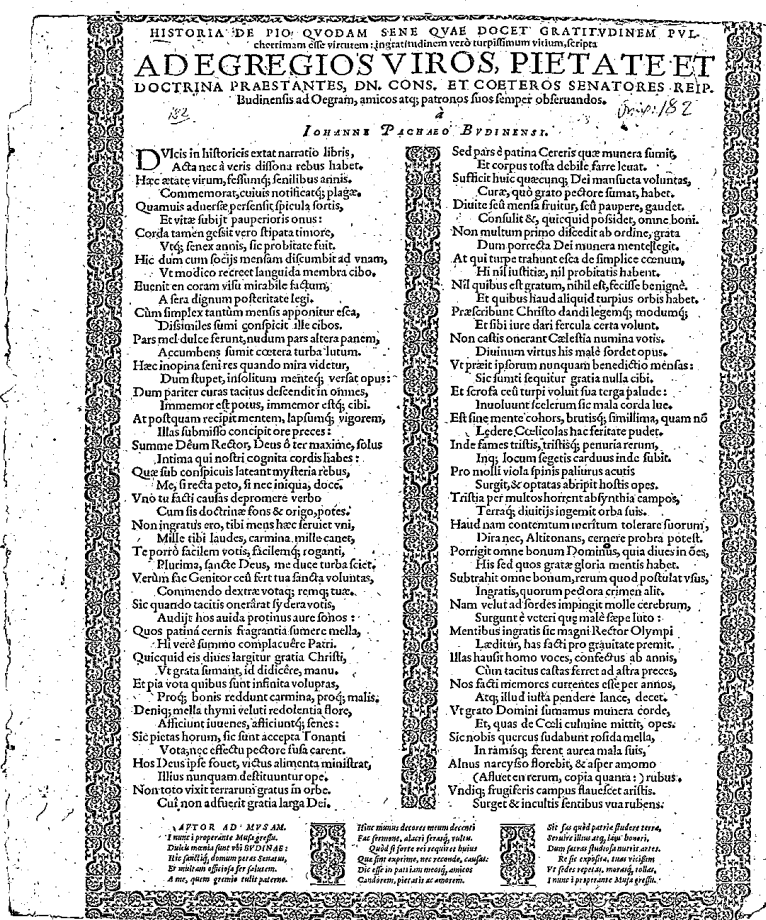

(S laskavým souhlasem Strahovské knihovny převzato z www.manuscriptorium.cz)

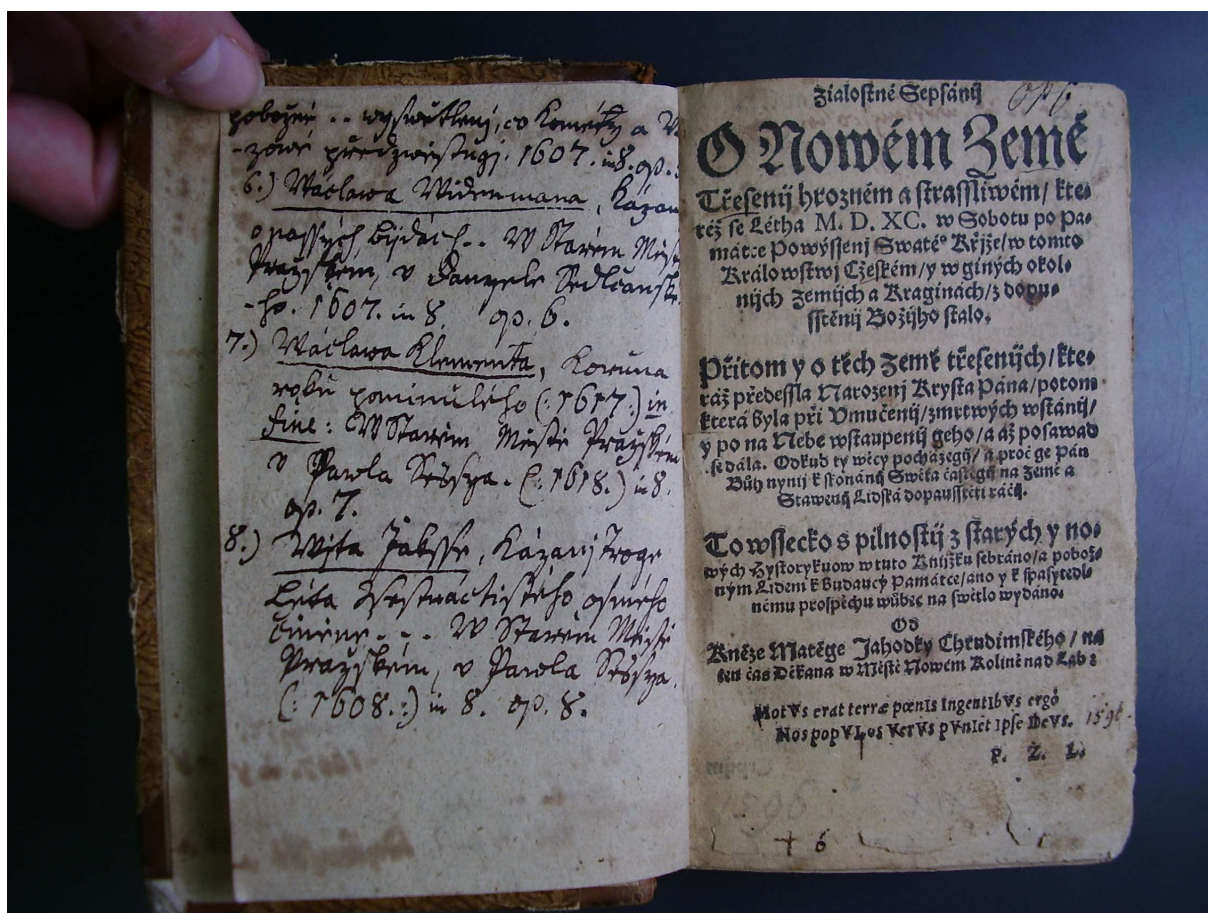
2) Jan Pachta, *Historia de pio quodam sene, ...*, čas, místo a tiskař neuvedeni, uložení Praha Strahovská knihovna, Sborník Dobřenského č. 213.

Báseň je dedikována budyňské městské radě a vypráví o hodovnicích, z nichž někteří nabírají z téže mísy med, jiní chléb a jiní bláto. Jde tedy o mravoučnou báseň o ceně vděčnosti a odměnách těm, kteří si váží dobrodiní.

213

- 3) Úvodní stránka k dílu: Matěj Fragarius, *Zialostné Sepsání O Nowém Země Třesenij hrozném a strassliwém / kteréž se Létha M. D. XC. [=1590] w Sobotu po Památce Powýssenj Swatě• Kříže [=15. září] / w tomto Králowstwji Českém / y w giných okolnjch Zemijch a Kraginách / z dopusstěnj Božijho stalo. Přitom y o těch Země třesenijch / kteráž předessla Narozenij Krysta Pána / potom která byla při Vmučenij / zmrtwých wstánij / y po na Nebe wstaupenij geho / a až posawad se dala. Odkud ty wěcy pocházegij / a proč ge Pán Bůh nynij k skonánij Swěta častěgij na Země a Stawenij Lidská dopausstěti ráčij. To wssecko s pilnostij z starých y nových Hystorykuow w tuto Knížku sebráno / a pobožným Lidem k budaucý Památce / ano y k spasytedlnému prospěchu wúbec na swětlo wydáno, Praha 1590, exc. Daniel Sedlčanský, uložení Praha, Strahovská knihovna, signatura FK IV 71.*

(foto: J. Wohlgemuthová)

